

Bartoniek Emma

**A magyar
király-
koronázások
története**



AZ AKADÉMIAI KIADÓ REPRINT SZERZŐSÉGE

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KÖNYVEI

Megjelent:

GYALÓKAY JENŐ

Az erdélyi hadjárat 1849 nyarán

MISKOLCZY GYULA

A kamarilla a reformkorszakban

FARKAS GYULA

Az asszimiláció kora a magyar
irodalomban

BARTONIEK EMMA

A magyar királykoronázások története

TOLNAI GÁBOR

Régi magyar főurak

Előkészületben:

GOGOLÁK LAJOS:

Gróf Andrássy Gyula

IVÁNYI-GRÜNWARD BÉLA

Kossuth Lajos

BARTONIEK EMMA

A MAGYAR
KIRÁLY-
KORONÁZÁSOK
TÖRTÉNETE

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KIADÁSA

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
KÖNYVEI. IV.

AZ AKADÉMIAI KIADÓ
REPRINT SZOROZATA



BUDAPEST, 1987

BARTONIEK EMMA

A MAGYAR
KIRÁLYKORONÁZÁSOK
TÖRTÉNETE

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KIADÁSA

ELŐSZÓ AZ 1987. ÉVI KIADÁSHOZ

A történelem iránt érdeklődők számára ma is izgalmas olvasmány Bartoniek Emma A magyar királykoronázások története (Bp. 1939) című munkája. A téma maga is jelentős, hiszen az állami főhatalom betöltésének politikai mechanizmusa minden ország esetében rendkívül fontos. Érdekességét fokozza, hogy az államformára jellemző államfő választása, avatása, koronázása gyakran igen fordulatos eseményekben vagy harcokban jelentkezik. Az is figyelemreméltó, ahogyan a politikai gondolkodás, a jog, a joggyakorlat a hatalmi törekvéseket előkészíti, esetleg utólag legalizálja.

Bartoniek Emma a királykoronázások címen ezeknek a politikai aspirációknak, küzdelmeknek és az ezekkel együtt jelentkező gondolatoknak a magyar történelem során való jelentkezését követi nyomon. Mint említettük, ez önmagában is jelentős. Külön érdekességet ad a munkának, hogy ezt mai szemmel, a történettudomány mai szemléletével olvashatjuk. Így azt is felmérhetjük — és ez sem érdektelen —, hogy az 1930-as évek legvégén hogyan vélekedett a magyar politikai gondolkodásnak, az állami főhatalom betöltésének történetéről a polgári történettudomány tehetséges és felkészült képviselője.

Ki is volt Bartoniek Emma? Az Életrajzi Lexikonban még találkozhatunk a nevével, a történészhallgatók a historiográfiai órákon hallhatnak róla, a középkorral foglalkozó kutatók biztosan megismerkednek vele, de a szélesebb közönség, a történelem iránt érdeklődők tágabb tábora aligha tudhatja, kiről is van szó. Ez talán nem meglepő,

hiszen életében is szerény, zárkózott tudós volt, aki visszavonultan dolgozott a Széchényi Könyvtár csendes falai között.

Bartoniek Emmát a tudós-kutatói pályára nemcsak tehetsége predesztinálta, hanem az a kézenfekvő lehetőség és igény is, amely abból adódott, hogy édesapja, Bartoniek Géza az Eötvös Kollégium alapító igazgatója, tudósgenerációk indulásának jeles egyengetője és nevelője volt. Az egyetemen Bartoniek Emma Marczali Henriktől, Áldásy Antaltól, Fejérfpataky Lászlótól tanulta a tudomány alapjait. 1916-ban — még a doktorátusa előtt — kinevezést kapott a Széchényi Könyvtárba. 1917-ben a Századokban már megjelent első érdemleges munkája: A koronázási eskü fejlődése 1526-ig.

A „Széchényi” kéziratárának 1926-ban lett munkatársa, majd 1934-től 1945-ig vezetője. A munka volt mindene, a kéziratár — ahol három „beosztottjával”: Joó Tiborral, Halász Gáborral és Tolnai Gáborral dolgozott — több volt, mint második otthona. Gyakran emlegette: „Boldog vagyok, ha csak a küszöbét átlépek a Múzeumnak.”

Tudományos munkássága során elsősorban a középkori magyar történelemmel, bibliográfiával, kodikológiával és a magyar történetírás történetével foglalkozott. Egyik legfontosabb műve a Codices latini medii aevi Bibliothecae Musaei Nationalis Hungarici, a Széchényi Könyvtár középkori latin kódexeinek leíró katalógusa, ami a kutatók nélkülözhetetlen segédeszköze és műszere. Utolsó nagy vállalkozása a Fejezetek a XVI—XVII. századi magyarországi történetírás történetéből, amelynek kiadására csak 1957-ben bekövetkezett halála után került sor.

A magyar királykoronázások története összefoglaló, szintetizáló mű. Ezt a munkáját Bartoniek Emma nem csak a szűken értett szakma számára készítette. Erre utal az is, hogy könyvét nem „terheli” jegyzetekkel, nem bonyolódik hosszadalmas filológiai fejtegetésekbe; logikus kifejtésre, összefoglaló megállapítások közlésére törekszik. És ha ezt valaki „kinyilatkoztatásnak” venné vagy az aprólékos kifejtést, hivatkozási apparátust hiányolná, annak rendel-

kezésre állnak a szintézist megelőző — lábjegyzetek tömegével, filológiai összevetésekkel rendelkező — résztanulmányok: A koronázási eskü fejlődése 1526-ig (Századok, 1917); Az Árpádok trónöröklési joga (Századok, 1926); A magyar királyavatáshoz (Századok, 1932); Corona és regnum (Századok, 1934); A királyi hatalom eredete (Századok, 1936); A magyar királyválasztási jog a középkorban (Századok, 1936).

A felsorolásból is kitűnik: két évtizedes alapos munka nyomán készült el ez az összefoglaló mű.

Bartonek Emma munkája két nagy időszakot ölel fel: a középkort és az újkort. A korszakhatár — a korabeli periodizációnak megfelelően — 1526. A két rész terjedelme a könyvben majdnem azonos, de a szerző érdeklődési köréhez az első áll közelebb. Erről maga is vall az egyetlen lábjegyzetben, ami a Bevezetőben található: „Munkám középkori része eddigi ezirányú munkásságom összefoglalása.” Az újkori rész inkább a szakirodalom alapján készült, de ez sem nélkülözi a saját kutatást és véleményalkotást.

Bartonek Emma a magyar állam megalapításától kezdti tárgyalni a főhatalom kérdését. Nem szorítkozik — eltérően a könyv címétől — csupán a királykoronázások történetének leírására. Részletesen foglalkozik az állami főhatalom betöltésének politikai és eszmei körülményeivel, az egykori ideológia, a külföldi hatások, a szokásjog, a pogány múlt hagyományainak jelentkezésével. Minderről azonban nem elvontan, nemcsak az eszmetörténet szintjén, hanem a konkrét politikai küzdelmek és történések bemutatásával szól. Érdemes idézni ahogyan ő maga vélekedik erről: „... a történetírást elméletek, eszmeáramlatok, a gondolkodás változásai főképpen, talán éppen kizárólag is annyiban érdeklik, amennyiben ezek az eszmék a reális történelemben megvalósulnak, tettekben nyilvánulnak, a reális történet befolyásolják.”

Ezzel a realitástérzéssel szól arról, hogy Istvánt királlyá — bár uralmát keresztény alapokra fektette — nem egyszerűen a szentelt olajjal való felkenés és keresztény koronázás tette, hanem a pogány öröklési jog, az, hogy

Álmos, illetve Árpád nemzetségének tagja, és főleg az, hogy Géza fejedelem őt jelölte, és a hozzá hű „főbb emberek” István mellé álltak.

Talán fogyatkozni látszik ez a realitásérzék a magyar nép királyválasztó jogáról szóló részben. Igaz, „népen” Bartoniek Emma a főbb embereket, a rendeket érti, de ingoványos talajra lép, amikor azt kívánja bizonyítani, hogy a népfelség és az istenkegyelmiség elvét a XV. századi magyar országglakosok „szép harmóniába foglalták”. Eszerint a király választása istentől függ, mivel az isten vezérli az embereket, a népet annak eldöntésében, hogy kit válasszanak meg királyukká.

Ezzel szemben a realitás az, hogy a XV. századi küzdelmek során az állami főhatalom kérdésébe beleszóló urak csoportjai materiális politikai és hatalmi érdekeiktől függően jelöltek vagy kívántak jelölni királyt. És az is előfordult, hogy egy időben kettőt is koronáztak: V. Lászlót és I. Ulászlót. Nehéz lenne eldönteni, hogy kiket vezetett az isteni akarat és kiket nem. Az persze igaz, hogy a hatalmi harcokból győztesen kikerült uralkodó minden esetben szívesen erősítette hatalmát azzal, hogy isten kegyelméből való királynak (*dei gratia rex*) mondta vagy mondatta magát. És az is természetes, hogy ezt a hivatkozást hívei is helyénvalónak tartották és vállalták.

Viszonylag részletesen foglalkozik könyvében Bartoniek Emma a magyar politikai gondolkodás jellegzetes megnyilvánulásával, a szentkorona-eszmével. Ez a gondolat, illetve ennek legújabb kori változata jelentős szerepet játszott a két világháború között. A tantétellé mervedett eszme tabunak számított, hiszen ezzel bizonyították a Horthy-rendszer forradalmakkal szembeni jogfolytonosságát, legalizálták a valóban egyedülálló 25 esztendőös közjogi provizóriumot: a király nélküli királyság államformáját. Minden közjogi tétel alapjának számított, és írott alkotmány hiányában az ősi magyar alkotmányosság lényegét is jelentette. Erre hivatkoztak az egymás elleni politikai küzdelmekben, közjogi vitákban a legitimisták és a szabad királyválasztók, és Horthy kormányzóságának, a

kormányzói hatalom kiterjesztésének és átszarmaztatásának hívei is felhasználták törekvéseik igazolásához.

A tantétel alapját a századfordulón, elsősorban Timon Ákos jogtörténész által megfogalmazott romantikus, nacionalista, birodalmi ábrándokat tartalmazó nézetek adták, amelyeket az ellenforradalmi rendszer közjogászai törekvéseiknek megfelelően aktualizáltak.

A kinyilatkozásszerű hivatkozásokat még a polgári tudománynak sem volt szabad bolygatnia, alaposabb kutatás tárgyává tennie. Ez derült ki abból a heves vitából, amit Eckhart Ferencnek, a budapesti egyetem professzorának 1931-ben megjelent cikke robbantott ki (Alkotmány- és jogtörténet. A magyar történetírás új útjai. Szerk. Hóman Bálint). Eckhart, aki 1929-ben vette át a jogtörténeti tanszék vezetését, úgy gondolta, hogy megérett az idő arra, hogy lebontsák azt a „nemzeti színűre mázolt tudományos kínai falat”, amit Timonék emeltek az „Extra Hungariam non est vita” bűvöletében élve a magyar jogtörténet fejlődésének útjába. Tanulmányában utalást tett arra, hogy e munka során a szentkorona-tanra is lehet gondolni.

Eckhart Ferenc cikkét óriási felháborodás fogadta: közjogi írók, publicisták, politikusok támadták, azt is követelve, hogy fosszák meg katedrójától, tanítási jogától.

Az azonnali heves támadások után elsősorban történészek vették védelmükbe Eckhart Ferencet. Domanovszky Sándor, Mályusz Elemér írásai mellett ebbe a sorba tartozik Bartoniek Emma Corona és regnum címen 1934-ben megjelent tanulmánya is. A magyar királykoronázások története című könyvében, amikor a szentkorona-eszméről ír, erre a munkájára támaszkodik.

Bartoniek Emma vállalja — és ezzel is csatlakozik Eckharthoz —, hogy a szentkorona-eszme történetét tudományos vizsgálat tárgyává tegye, és kimutassa, hogy a koronával kapcsolatos gondolatok nem merev tantételek, hanem a változó politikai helyzethez igazodó nézetek. Erről könyvében a következőket írja: „... a Szentkorona eszméjének változásai tulajdonképpen a magyar alkotmány történetének leghívebb, legpregnánsabb kifejezői: minde-

nekelőtt azoknak a változásoknak, melyeken a magyar történetben király és alattvalók egymáshoz való viszonya átment.”

E realista megállapítás cilenére — bizonyos mértékig — Bartoniek Emmát is elragadja a szentkorona varázsa. Ez tűnik ki akkor, amikor már Szent István korában magyar szentkorona-eszméről beszél. Így kezdi könyvének idevágó fejezetét: „Nem Werbőczy fikciója, nem is a XV. század találmánya, hanem már Szent István koráé az az elmélet, melyet a magyar Szentkorona eszméjének nevezünk.” 1934-ben megjelent tanulmányában pedig következőképpen fogalmaz: már a XI. század „absztrahál valami kezdetleges állameszmét, amit — megfelelően a kor szimbolizáló hajlamának — egy jelvényben konkretizál. Ez a jelvény az Intelmek »coroná«-ja, a Sylvester küldte diadém”.

Úgy véljük, István idején nagyon korai lenne kezdetleges magyar állameszméről, magyar szentkorona-eszméről beszélni. Ami az egykorú forrásokban a koronával kapcsolatban szerepel, az az egyetemes egyházi gondolkorból átvett kivétel. Ilyen értelemben valóban a királyi hatalom jelképe a korona, de ez nem jelent sajátos magyar eszmerendszert. Ezt igazolja Bartoniek Emma is — saját magának is ellentmondva —, mikor kijelenti könyvében, hogy „az uralkodói hatalomról, feladatokról, hivatásról, kötelességekről a német—olasz kultúrkorból beáramló eszméket is szimbólumokkal, kézzelfogható tárgyakkal kellett a magyar néppel, sőt uralkodó nemzetségével is megértetni, csakúgy, ahogy ez a nyugati országokban is történt”.

Bartoniek Emma a következőkben a koronával kapcsolatos nézetek változásait követi nyomon. Sok tekintetben azonos úton halad, azonos megállapításokat tesz, mint Eckhart Ferenc, aki az 1931-es támadásokra — 1941-ben — egy jelentős könyvvel, A szentkorona-eszme története című munkával válaszolt. Érdeemes megjegyezni, hogy Eckhart művében sokkal részletesebb kifejtéssel találkozunk, de egy-egy megállapítás kimondásában Bartoniek Emma megelőzte őt vagy meggyőzőbben bizonyította állítását.

Bartoniek Emma is különös jelentőséget tulajdonít a korona-gondolat rendi harcokban való megjelenésének. A rendek a koronára hivatkozva igyekeztek nagyobb mértékben részesedni a hatalomból, és nagyobb szerepet kapni a királyok megválasztásában. E nézetekben — különböző hatásokra visszavezethetően — organikus elgondolások is hangot kaptak. Ez nyilvánult meg a „regnum” kifejezéssel kapcsolatos gondolatokban. A „regnum” vagy annak magyar megfelelője, az „ország” fogalma a területen kívül, a terület feletti hatalmat bíró csoportokat és személyeket jelentette. (Az „ország” szó az „úr” származéka és lényegében az úrsággal azonos.) Akik a „regnumba”, az „országba” tartoztak, akik ennek tagjai voltak, azok az államhatalomból részesedtek. A XV. század elején ezek elsősorban a főurak, a főpapok lehettek, később, a század közepére már a nemesek is ide tartoztak. Az ország, az egybegyűlt ország, az egész ország teste kifejezés lényegében a rendi országgyűlést jelentette.

Az országot alkotó rendek az állami főhatalomban is szerepet kívántak játszani, ez jelentkezik abban, hogy a királyi korona (corona regia) helyett egyre gyakrabban szerepel az ország koronája (corona regni) megjelölés. Ez azt jelenti, azoké a korona, azok rendelkeznek vele, akik az ország tagjai, és ennek megfelelően a hatalom részesei.

Bartoniek Emma ennek világos megnyilvánulását látja abban az 1440. július 17-én kelt oklevélben, amelyben a rendek I. Ulászló koronázásáról rendelkeztek. Pontosabban arról, hogy az „addigi” szentkorona hiányában, azt megfosztják minden hatályától, jelentőségétől, misztériumától és erejétől, s mindezt a tulajdonságot átruházzák erre a koronára, amellyel az akaratukból megválasztott Ulászlót koronázni kívánják. Az oklevelet Bartoniek Emma „quasi alkotmánylevélnek” nevezi, „melyben a magyar országgyűlés kifejti véleményét a királyválasztási jogról, általában a királyi hatalom átruházásának jogáról, s ebben — egész természetesen — a Szentkorona eszméjéről is”. A továbbiakban kijelenti, hogy az oklevél szerzői „sokkal szabatosabban fogalmazták meg úgy a magyar király hatáskörét,

mint pedig az átruházott királyi hatalom elméletét, mint azt két generációval későbbben Werbőczy István tenni fogja a Hármaskönyvben”.

Eckhart Ferenc — 1941-ben megjelent könyvében — ezzel szemben arra a megállapításra jut, hogy a középkori szentkorona-eszmét Werbőczy fogalmazta meg — természetesen nem előzmények nélkül — a legpregnansabban azzal, hogy az organikus állameszmét és a korona-gondolatot egyesítette.

Nézetünk szerint Bartoniek Emma járhat közelebb az igazsághoz, amikor a koronával kapcsolatos rendi gondolatok kiteljesedését a XV. század közepére teszi. Eckhart — tudatos konstrukciónak vélt — gondolategyesítési elképzelését az is gyengíti, hogy Werbőczy kimutathatóan nem a szentkorona-eszme megfogalmazására törekedett, hanem a koronatagság azonos helyzetének állításával az egy és ugyanazon nemesi szabadság rendi törekvését akarta igazolni.

Bartoniek Emma könyvének középkori részében a magyar királyok koronázásával foglalkozó fejezeteken kívül is részletesen szól a koronázási esküről, a koronázási hitlevélről. Az újkori részben ezekről a koronázási szertartás eseményeinek leírásával együtt beszél. Mindkét korszakban külön tárgyalja a szentkorona és a koronázási jelvények történetét. Ezzel kapcsolatban megjegyeznénk, hogy ma már talán nem írná olyan megfellebbezhetetlen egyértelműséggel: „Nincs ok, amiért hitelét kétségbe vonnám . . . , hogy mai Szentkoronánknak felső, nem Dukász-féle része az eredeti Sylvester küldte szentistváni korona.” Ehhez azonban hozzá kell tennünk: a vita a korona eredetéről ma is tart.

Bartoniek Emma könyvének második részében dominál a koronázási szertartások történetének előadása. A részletes és pontos bemutatás az adott eseményeken túl az egykorú világ legfelsőbb köreinek gondolkodásából, életmódjából is ízelítőt ad.

Az újkori szentkorona-eszmével a szerző nagyon röviden foglalkozik. Eckhart Ferenc könyvében jóval részletesebb kifejtéssel találkozhatunk, ami egyúttal a korona-gondolat

jelentőségét is más megvilágításban tünteti fel. Ugyanakkor Bartoniek Emma is sajnálattal emlékezik meg arról, hogy a XX. század első éveiben Timon Ákos „sok helyt nem álló vonással” rajzolta meg a szentkorona eszméjéről szóló elméletét, aminek azután igen nagy hatása volt. A szentkorona-tan 1919 után való jelentkezésének és szerepének bemutatását azonban Bartoniek Emma — Eckhart Ferenchez hasonlóan — nem vállalja.

Bartoniek Emma könyvének értékeit végiggondolva összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy az újrakiadás a Kiadó jó választását dicséri. Aki a könyv olvasását vállalja, egy meghatározott nézetből, az állami főhatalom aspektusából képet kap szinte az egész magyar történetről, politikai mozgásokról és eszmékről. Ugyanakkor megismerkedhet egy odaadó tudós munkájával, aki következőképpen vallott magáról és a tudományról: „Nem mondom, hogy a tudománynak áldoztam életemet; ez nem volt áldozat, hanem a legnagyobb gyönyörűség, s a tudomány nekem sokkal többet adott, mint én a tudománynak.”

Kardos József

BEVEZETÉS.

Nincsen hatalom, csak Istentől, — Szent Pál apostolnak ez a tanítása alaptörvénye az egész középkornak, tehát a Krisztus után 550-től 1500-ig lepergett ezer esztendőnek. Ezekben a századokban császárok, királyok, pápák, püspökök, sőt mindennemű egyházi és világi hivatalnak, hatalomnak birtokosai, így a bírák és tisztviselők is hatalmukat mind Istentől nyerték. Mert a középkori ember nem lát különbséget örökléssel, választással vagy kinevezéssel nyert hivatal, sőt jogosan, vagy jogtalanul szerzett hatalom között sem és Isten akaratát érzi meg az igaz úton szerzett és igazui, a köz hasznára uralkodók áldásos országlásában csakúgy, mint a zsarnok vagy uzurpátor jogtalan uralmában. Hiszen, — mondja a középkori ember — Isten világkormányzó művében mindennek, még a rossz uralomnak is megvan a maga Isten-akarta célja és rendeltetése, csakúgy, mint a jónak: miként az ördög befolyását az egyes emberre, úgy túri Isten a rossz uralkodó kormányzását népek fölött, akár büntetésül bűneikért, akár azért, hogy jó útra térítse őket.

Ezt az Istentől származó uralkodói hatalmat a királyra a koronázás egyházi szertartása ruházza át, ez az egyházi koronázás demonstrálja a nyilvánosság előtt, hogy a király átvette hatalmát, s hogy e hatalom Istentől való.

A koronázás mindenekelőtt és legelsősorban akaratnyilvánítás: ez, akit most megkoronáztunk, ez lesz a mi királyunk. De egyben publikáló eszköz is: kihirdetése ennek az akaratnak: tudja meg mindenki, hogy az, kinek fején most a koronát, jobbjában a jogart, oldalán pedig a

kardot látja, az a mi királyunk. Az uralomra jogosult jelöltet tehát a királyi jelvényekkel iktatták be új méltóságába, kit e beiktatás egyúttal teljes jogú uralkodóvá is tett.

A királykoronázás lényege az, hogy a királyt a püspökök a szentelt olajjal fölkenik, s átnyújtják neki azokat a jelvényeket, melyek a királyi hatalmat jelképezik: a koronát; kardot, jogart stb.

Jelvényekkel iktatni be új méltóságába annak viselőjét, általános szokás az egész középkorban. Minden világi vagy egyházi hivatalt így, a hivatalt jelképező jelvényekkel adtak át az arra hivatottak az arra kijelöltnek. Püspököt pásztorbottal, jogarral és gyűrűvel, — pápát későbbben a tiarával, — bírákat pálcával avattak. A királykoronázás csak egy fajtája ennek a sajátos középkori hivatalátruházási módnak.

A királyságot, mint már említettük, korona, jogar, kard, kormánypálca, gyűrű jelképezi, a királyi méltóságba való beiktatás ezek átnyújtásával történik. És nem hiányzanak egy koronázásról sem a királyi ruhák. Ezeket a hatalmi szimbolumokat régebben, a korábbi középkorban, a X. sz. előtt, de némely országban — így a németeknél — még a X. században is, világiak nyújtották át új királyuknak, hiszen a germán királyság eredetében éppúgy pogány hivatal, mint a magyar. Később azonban, mikor a kereszténység mind mélyebb gyökereket ver, elterjed a királyi hatalom isteni eredetébe vetett hit, a királyavatás pedig az egyház kezébe kerül. Az egyház aztán a jelvények átnyújtásához csatolja a szentelt olajjal való felkenést, ezzel demonstrálva azt, hogy miképpen minden hatalom, a királyé is Istentől való.

Mióta az egyházi felkenés is szokásba jön, a királyavatás szertartását a püspökké szentelés skémájára építik fel és szinte egyházi szentséggé emelik. 1000 körül, tehát abban az időben, mikor a magyarok addig pogány államukat királysággá emelik, a királyáavatás szertartása már az egész kereszténységben egyházi aktus, sőt éppen akkor bontakozik ki teljes erejében a királykoronázás vallásos és egyházas felfogása.

A koronázás elengedhetetlen a teljesjogú keresztény értelemben vett királykodáshoz, azonban egymagában még nem tesz valakit királlyá. Nem lehet bárkit megkoronázni, s nem elég valakit megkoronázni, hogy az már király legyen. Ehhez még más feltételek, személyes adottságok és tárgyi követelmények szükségesek. Így megköveteli a középkori felfogás a királyjelölttől, hogy testileg és lelkiileg alkalmas legyen a jó kormányzásra. Ez az «uralomra-termettség» elve. De még ez a személyes alkalmatosság sem elegendő a trónképeséghez, ehhez még vagy az öröklési jognak kellett járulnia, vagy a nép választásának, vagy az előd által való kijelölésnek, vagy e tényezők valamennyiének. A királykoronázás problémája tehát eléggé sok tényezőtől függ, s nem lehet ezektől függetlenül megismerni. Munkánkban ezért ki kell terjeszkednünk a királyválasztási és trónöröklési jog alakulására is, s minthogy ezek éppen feltételei a koronázásnak, mindenekelőtt e két problémával kell megismerkednünk.¹

¹ Munkám középkori része eddigi ezirányú munkásságom összefoglalása. Az újkori részben felhasznált koronázási leírások fellelhetők a Kovachich M. G., *Solennia inauguralia*. Pest, 1790. c. kiadványban.

KÖZÉPKOR.

Az Árpád-ház trónöröklési, vagy vérségi joga.

Magyarországra Szent István vezette be a keresztény vallással és egyéb keresztény, nyugati intézménnyel egyetemben a koronázás intézményét. Ő kért koronát az akkori pápától II. Szilvesztertől, III. Ottó német császár tudtával, sőt biztatására, hogy ezzel is bekapcsolódjék a nyugati népek és a keresztény kultúra közösségébe. A Szilveszter-küldötte diadémmal, mai szent koronánk felsőrészeivel aztán 1000 karácsonyán Székesfejervárt meg is koronáztatta magát.

István királyt ez a koronázás keresztény értelemben is királyá tette, uralmát keresztény alapokra fektette. Ez az új jogalap meggyengítette ugyan uralmának dinasztikus és népi eredetét, s új legitimitást vezetett be a magyar trónutódlási jogba: a keresztény uralomratermettség és a királyavatás legitimitását, de mégsem ez alapította meg István uralmát. A szentelt olajjal való felkenés és keresztény koronázás ellenére István mégis csak pogány öröklési jogon, mint Álmos (vagy Árpád) nemzetségének tagja jutott uralomra apja halála után, apjának, Géza fejedelemnek jelölése alapján, s a nép főbb embereinek beleegyezésével. Az utódlásnak ezeket a feltételeit már a pogány korban megszabta a magyar uralkodó nemzetség, s ezeken a keresztény korban sem változtatnak: a trónutódlás Árpád leszármazóinak joga marad, közülük is a «senior»-é, a nemzetség legidősebb, uralomra alkalmas férfitagjáé, ha azt az előző király utódjává jelölte, s ha ennek uralmához hozzájárult a nép is, vagyis inkább a

főemberek, azok, kiknek az országos ügyekben egyébként is szavuk volt.

Tehát a magyar trón Szent István nemzetségében örökletes, mégpedig a seniorátus rendje szerint. A seniorátusi öröklési rend azt jelenti, hogy a számbajövő uralomra-termett trónjelöltek közül az idősebb mindig előnyben van az ifjabbal szemben, a pogánykortól végig egészen a XII. sz. közepéig. Igaz, van olyan felfogás is, mely szerint eredetileg sem a pogány sem a keresztény korban nem volt sem seniorátusi, sem más öröklési rend és az utódot az előd az «idoneitás» szempontjai szerint teljesen szabadon választja ki az uralkodó nemzetség tagjai közül. Az utód kijelölésének joga valóban oly széleskörű, hogy a királyok figyelmen kívül hagyhatták a seniorátus öröklési rendjét; az idősebb jogosultakkal szemben maga Szent István is fiát, majd unokaöccsét, Szent László és I. Endre is az ifjabbat jelölték utódaikká. Mégis, krónikáink, elsőnek a magjában Szent László korában készült Gesta, melyet a Nagy Lajoskori Képes Krónika tartott fenn, világosan megmondják, hogy Géza és Szent László azért háborodtak fel Salamonnak gyermekkori megkoronázásán, mert ezzel a «iunior» nyerte el velük, az idősebbekkel szemben a trónt. Szent László is «rokonság», tehát vérségi joga miatt záratta el a trónjáról letaszított, — nálánál ifjabb Salamont. Kézai is megmondja, hogy midőn Endre és Béla visszajöttek Péter elűzése után az országba, Endre lett a király, mert ő volt az idősebb.

Több adat szól a fiúöröklés rendje mellett is. Ezek szerint ha valamely uralkodónak fia volt, ez már a pogánykorban s a XII. sz. közepe előtt is mindig elnyerte a trónt apja halála után. Ez igaz, azonban Salamon tragikus bukása és krónikáink említett vallomásai mégis ellene szólnak a fiúöröklésnek, s úgy véljük, mintegy a XII. sz. közepéig, II. Géza uralkodásáig, mégiscsak az életkor döntött az utódlásban az uralomra alkalmasok között. Azontúl, mint ez Pauler Gyula óta általánosan elfogadott nézet, egészen 1301-ig az elsőszülöttség szerint következtek királyaink. De ez az elsőszülöttségi jog mélyebb

gyökerekből táplálkozik, s nem egy egyszeri aktus hozta azt szokásba, nem egyik királyról a másikra változtatták meg az ősi öröklési rendet. Már jóval a XII. sz. előtt történtek kísérletek új rend bevezetésére, s a XII. sz. közepén sem ment símán a primogenitura rendszerének diadalra juttatása. Mindjárt Szent István tesz egészen tudatos lépést arra, hogy a seniorátust áttörje a fiúöröklés javára. Nemcsak Imre jelölésével és Vazulnak, a seniornak, ahogy a német évkönyv mondja: az uralomra méltóbbnak megvakításával (uralomra termettségének megsemmisítésével), hiszen ez nem mutatna magában az öröklési rendben célzott reformra, lévén Szent Imre *keresztény értelemben* alkalmasabb a trónra, mint a könnyelmű Vazul. Azonban Szent István második jelöltjét, nővére fiát, Velencei Pétert örökbe fogadta, adoptív fiává tette, s csak azután jelölte magyar trónörökössé. Szent István e tette volt az első lépés a primogenitura bevezetésére. I. Endre is megpróbálkozott azzal, hogy fiát, Salamont királlyá tegye, ideig-óráig sikerrel is járt kísérlete, de ezzel flagránisan megsértette Géza és László seniorátusi öröklési jogát. Nem is volt e törekvésen áldás, hiába koronáztatta meg kétéves fiát, (mert, mint az egykorú Gesta mondja: erősebb volt benne az apai szeretet, mint az igazságérzet) és a rövidesen bekövetkezett hosszú testvérharcban mégis Salamon bukott el: a «seniorok» nem tudtak belenyugodni az ifjabbnak uralmába. Az évtizedes vizsály letragikusabb mozzanata az, hogy Salamon, pogány és keresztény értelemben egyaránt igenis alkalmas volt az uralomra, nemcsak katonai erényei, vitézsége, hanem még inkább vallásossága és szilárd jelleme által is. Az ő alakját régebbi történetírásunk, méginkább a romantikus szépirodalom méltatlanul sötét színekkel festette meg, főképpen németbarátsága miatt, úgy, hogy Salamon a történetírás és a szépirodalom igaztalan ítélete óta egyike a magyar múlt gyűlöletes alakjainak. Csak Hóman ismerte el vitézségét és jobb sorsra érdemes voltát. A trónjáról letaszított, reményvesztett fiatal remete önsanyargató, önvádakkal kínzott élete egyike a magyar történet legmeghatóbb

király-tragédiáinak. Hiszen, ne feledjük, Salamont egy időben szentként is tisztelték és csak László mindent elhomályosító, lenyűgöző nagysága mellett törpült el a boldogtalan pólai remete emléke, úgy, hogy Salamon aztán nemcsak koronáját, hanem aureóláját is kénytelen átengedni szerencsésebb, de egyben kiválóbb és méltóbb unokatestvérének.

A primogenitura bevezetésére irányuló első kísérletek : Szent István Imrét jelöli, majd mielőtt utódjává jelölné, fiává fogadja Pétert ; I. Endre megkoronáztatja a két-éves Salamont ; Kálmán fiát, II. Istvánt jelöli s a folytonosan lázadó és ellenséges hadakkal az országra támadó Álmost és ennek fiát végül is megvakíttatja. II. Béla miután Borics támadásait kivédte, — úgylátszik — békén adhatta át trónját legidősebb fiának, II. Gézának. II. Géza halála után lángol fel az utolsó nagy küzdelem seniorátus és primogenitura között, hogy az utóbbi elv ekkor véglegesen győzedelmeskedjék. Ugyanis II. Béla fiai, ifjabb István és László, tehát a seniorok, nem tűrték, hogy helyettük náluk fiatalabb unokaöccsük — II. Géza fia, III. István jusson trónra, mert, mint az egykorú görög író, Kinnamos mondja, a magyaroknál az a szokás, hogy a korona mindig az elhunyt király életben lévő testvérét illeti. Igaz, Kinnamos meglehetősen összekuszálja a valóságot, alapjában azonban igaza van. Mert az eddigi magyar szokás szerint tényleg nem a király fia a trón örököse. IV. István és II. László halála óta azután mindig az elhunyt király legidősebb fia nyerte el a koronát. II. Endre, jöllehet, szintén nem tudta elviselni unokaöccse, a gyermek III. László uralmát, nem a trónöröklési elv, hanem a saját érdekei miatt hadakozott, hiszen ő már Imre ellen is állandóan lázadózott, ki pedig bátyja, tehát vele szemben «senior» volt. II. Endre egész egyszerűen uralkodni akart és nem valamely öröklési rendet érvényesíteni. A XIII. sz.-ban azután királyaink állandóan hangsúlyozzák, hogy az elsőszülöttség rendje szerint örökölték apjuk trónját. Így volt ez egészen 1301-ig, mikor III. Endrével «letörött Szent István nemzetségének,

fiúivadékainak utolsó aranyágacska). Ottó és László eredménytelen próbálkozásai után az Anjouk alatt ismét a primogenitura szerinti utódlás dívik, s az öröklési jog oly erős, hogy Nagy Lajos halála után még lánya is örököl, valamint Zsigmond halála után ennek lánya, Erzsébet jogán veje: az osztrák Albert is. Sőt a következő időszakban, a választott királyok korában is a király fia (több közül a legidősebb) mindig örökölt. Ezt még a híres 1505. rákosi végzés is elismeri és a többi XV. sz.-i dokumentum is, mely a rendek jogait az államban és a kormányzásban leszögezi.

A pogányságot túlélte a magyar uralkodónak az a joga, hogy utódját maga jelölje ki. A keresztény korban ez a jog is a keresztény értelemben vett uralomratermettség elvéhez igazodik: a keresztény magyar király utódjává csak azt jelölheti, aki jó keresztény, s elég erős, tehetséges és jószándékú ahhoz, hogy országát a külső ellenségtől megvédje, a belső békét fenntartsa, s mindenkit igaz jogai élvezetében megvédelmezzon. Ezt a keresztény «idoneitást» oly szigorúan vették, különösen első királyaink, hogy a fennálló öröklési rendet, a seniorátust is áttörték, ha a «senior»-nál a trónra keresztény értelemben méltóbb tagja akadt a nemzetségnek. Már maga Szent István is «idoneus» unokaöccsét, Pétert jelöli Imre halála után királlyá, s kizárja az öröklésből a «senior»-t, Vazult, ennek egész családjával egyetemben. Majd a magyar közvélemény Boricsot is azért tartja méltatlannak a trónra, mert törvénytelen fiú, márpedig «magistereink úgy tanítják, hogy az ilyet az egyház nem részesíti az áldozásban». Ezért is vakítják meg azt, kit a tróntól meg akarnak fosztani, — Szent István Vazult, Kálmán Álmost és Bélát, hiszen a világtalan ember nem alkalmas az uralkodásra. (Amint-hogy Vak Béla helyett is inkább erélyes felesége, és rokona, Bélus rác bán uralkodtak.)

E pogány öröklési jog, az Árpád nem vérségi joga már az első keresztény század végén alapjában megváltozik. Az utódjelölés szokása és a seniorátusi öröklési rend megmarad ugyan a pogánykor kései maradványaképp, azon-

ban a pogány tekintélyelv, az Árpád nemzetségéhez való tartozás, nem lehet sem az immár szentekkel is ékeskedő keresztény magyar királyi nemzetség előtt, de a rohamosan keresztényesedő magyar nép előtt sem az a tekintélyforrás, mint a Szent István előtti időkben. Az Istentől eredő keresztény királyi hatalom nem szállhat át pogány vérségi jogon, pogány tekintélyelv alapján uralomra jutott egyénre. Innen van, hogy már Szent László korában, de talán már hamarabb is, a királyi nemzetség (s talán már a magyar nép is) a trónöröklési, vérségi jogot nem Árpádra vagy Álmosra, hanem Szent Istvánra, a keresztény jogalapítóra, a keresztény jogforrásra kezdi visszavezetni. A XI. sz. végétől, Szent Lászlótól, Kálmántól kezdve tehát csak az lehet magyarok királya, ki Szent István nemzetségéhez tartozik, s nem az, ki Árpád vagy Álmos leszármazottja; a Turul, vagy Árpád-nemzetség helyére tehát a Szent István nemzetsége lép. Árpádról első uralkodó nemzetségünk egészét; tehát a keresztény királyokat és pogány fejedelmeket együttesen csak a XVIII. sz. második felében nevezték el, miután sok százados ismeretlenségből újra előkerült Anonymus Gestája, mely Árpádot teszi a magyar honfoglalás hőisévé. (1748.) Ezt az elnevezést aztán a XIX. sz.-i romantikus szépirodalom és történetírás általánossá tette, s az meg is maradt mind a mai napig. A pogánykorban, tehát mintegy 1000 előtt, a magyarok uralkodó nemzetségüket Turul nemzetségnek nevezték és így nevezték pogány részét, a fejedelmeket a keresztény középkorban is. De már a XV. században felbukkan az Árpád-nem név is a pogány fejedelmek jelölésére. (Knauz-krónika.)

A magyar nép királyválasztó joga.

Van-e még ezután a népnek szerepe a királyi hatalom átruházásában, mikor a trónöröklési jog ilyen erős? Vagy valóban egyetlen földi forrása a királyi hatalomnak az uralkodó nemzetség öröklési joga és elegendő a királyi nemzetség tagjának, vagy az előző király fiának lenni ahhoz, hogy valaki magyarok királya lehessen? Az előd kijelöléséhez, az öröklési jog másik pilléréhez — nem kell-e vajjon mégis más tényezőnek is járulnia a végre, hogy a magyar király uralma teljesjogú legyen? Valóban olyan kizárólagos-e és minden népi jogot abszorbeáló-e a Szent István nemzetség öröklési és utódjelölési joga? Valóban *csak alattvaló* volt-e ebben az időben a magyar?

Péter detronizálása, Aba Sámuelnek — nem is Szent István vérének — királlyá választása, majd elűzése, később azok a reménységek, melyeket a magyarok nagyjai közül egyesek a trón elnyerése irányába tápláltak, mást mutatnak. Nem fontos, hogy szószerint igaz-e az, amit a Képes Krónikában fennmaradt XI. sz.-i Gesta Péter és a magyarok között kitört viszály okaiul előad, a fontos csak az, hogy a Gesta a XI. sz. végén keletkezett, s így ezeknél az eseményeknél alig egy emberöltővel későbbi időknél gondolkodását tartotta fenn. Ezek szerint a magyar főemberek (principes) figyelmeztették és kérték Pétert, hogy helytelen, erőszakos kormányzásának vessen véget, kegyenceit fékezze meg. Csak az ő fennhéjázó, durva visszavágására határozták el a főemberek, hogy a javíthatatlan zsarnokot detronizálják. Helyébe ugyan szintén «tyrannust» ültettek: Aba Sámuel ispánt, aki még

tömegmészárlástól sem riadt vissza. Ezt is detronizálták, majd a visszatért Pétert megvakítva és másodszor, most már véglegesen elűzve, behívták az öröklés joga és rendje szerint jogosult Vazulfiakat, Szent István nemzetségének tagjait. Majd mikor ezek és fiaik évtizedeken keresztül nem tudtak megegyezni a felől, hogy kié is legyen a korona, egyszer csak felbukkant egy trónkövetelő, de nem a királyi nemzetség tagjai közül, és nem is valamely uralkodó, hanem egy magyar főember: Vid bács megyei ispán, ki nyilván Aba Sámuel példáján felbuzdulva azt hitte, hogy megszerezheti magának a magamagát pusztító királyi nemzetség koronáját. Majd mikor II. István súlyosan megbetegedett, Iván és Bors ispán kiáltatták ki magukat királlyá. Pedig ekkor volt még Szent István nemzetségbeli herceg: Saul, II. István nővérének fia, kit II. István mielőtt megtudta volna, hogy Vak Béla életben maradt, utódjának szemelt ki. A népből kiinduló mozgalom az a lázadás is, mely a gyermek IV. Béla érdekében 1210-ben, tehát még II. Endre életében tört ki. (Ez a megmozdulás különben előfutára az Arany Bullát 1222-ben kieroszakoló forradalmi megmozdulásnak.)

A IV. Béla és V. István közötti harc nem népi, hanem dinasztikus viszály, de már a XIII. sz. végén megint csak mágnások, bárók, nemesek és nagybirtokos főpapok azok, akik Károly Róbertet felléptetik, illetőleg — mint a Képes Krónika mondja — a pápától királyt kérnek. László halála után nem is az a fontos, hogy kik küzdenek a szent koronáért, hanem az, hogy az új király megválasztását a nép a maga jogának követeli, és ezzel szembekerül a szentszékekkel, mely a magyar király kinevezését magának vindikálja. Ebben a törekvésében a szentszéket a magyar urak, nemesek és főpapok egy része is támogatja. A szentszék igényét arra alapítja, hogy Szent István Rómától kért és kapott koronát, de e mellett arra a semmivel sem igazolható, azonban eléggé régi keletű feltevésre is támaszkodik, hogy Szent István országát hűbérként felajánlotta volna a szentszéknek, mint ezt már VII. Gergely 1074-ben állította. Károly trónrajutásához 1290 és 1301 között a

szentszéknek erős támasztéka a magyar trónöröklési elmélet is, amely az uralkodó nemzetség trónöröklési (vérségi) jogát Szent Istvánra, a keresztény jogszerzőre vezeti vissza. Az ebből adódó lehetőségeket Rómában már a XIII. sz. elején felismerték, ezért igyekezett a Kúria előbb a II. Endre és fiai beregi esküjében (1233-ban), ebben a magyar klérusnak adott hatalmas kiváltságlevelében, majd IV. (Kun) László kún törvényében (1279-ben) ezt az elméletet írásba foglaltatni, s a kún törvénybe még azt is belevétni, hogy a magyar királyi hatalom a római egyháztól ered. Mindkét nagyjelentőségű okmány a pápai legátus jelenlétében és buzdítására jött létre. (A XIII. sz. a kánonjog virágzásának, rendszerezésének, a pápai jogok kodifikációjának klasszikus korszaka.)

1233-ban II. Endre és fiai még csak arra tesznek esküt, hogy Szent Istvántól nyert öröklési joguk alapján kötelesek ősük példáját követni az egyház gazdagításában. 1279-ben, ugyan-e jogcím alapján IV. László, ki idézett törvényében szószerint is felhasználja nagyapja és apja beregi esküjének szövegét, már magát a magyar királyok uralkodói hatalmát és pedig nemcsak Szent Istvánét, hanem benne (in ipso!) összes utódaiét is a római egyháztól származtatja, mert, mondja a kún törvény, a szent korona a római Kúria adománya. Az 1233-tól 1279-ig lefolyt 45 év alatt süllyedt a magyar királyság hatalma középkori mélypontjára, s emelkedtek — legalább is elméletben — a pápaság világralmi törekvései XIII. sz. végi csúcspontjukra. Ennek megfelelően 1233-ban még azon van a hangsúly, hogy a magyar király Szent Istvánra visszavezetett öröklési jogán uralkodik, 1279-ben már azon, hogy a magyar királyi hatalomnak végső forrása a Szent-szék.

Ez tehát az egyik, kétségtelenül a legrégebb gyökerekből táplálkozó, legjobban megalapozott, s a tényleges állapotoknak, erőviszonyoknak leginkább megfelelő álláspont. Előfutárai az Intelmek és a Hartvik-legenda, vagyis a XI. század két nagy, egyházas érzelmű uralkodójának, Szent Istvánnak és Kálmánnak eszméit hirdető írásmű-

vek, melyek közül a legendát az 1233. beregi eskü és a 1279. kún törvény csaknem szószerint felhasználta.

Szent István királynak fiához, Imréhez intézett Intelmei azzal a tanításukkal támogatják a kúriális törekvéseket, mely szerint «az egyház nélkül nem lehet királyokat, sem fejedelmeket uralomra emelni». Ezt azonban a XIII. század végén a Kúria nem vette figyelembe.

Ezek után természetes, hogy aztán a pápaság mindig II. Szilveszter koronaadományát használta fel, valahányszor csak Magyarország fölötti képzelt hűbéri igényeit érvényesíteni szerette volna. Mert, ismételjük, egyes, világuralomra törekvő pápák Magyarországot pápai hűbérnek tekintették.

Mi igaz már most ezekből a képzelt hűbérúri jogokból?

VII. Gergely, ki elsőnek emelte ezt az igényt, nemcsak Magyarország fölött, hanem az összes európai államok, az összes keresztény királyok és a császár fölött is szerette volna megszerezni a főhatalmat. Erre a középkorban csak egy mód volt lehetséges: főhűbérúrként kell magát elismertetnie velük. Gergely törekvése ugyan kudarcba fűlt, azonban Magyarországgal szemben mégis megvoltak a következményei ennek a törekvésnek. Gergely a Szent István-legendát használja fel, hogy igényeit alátámassza, s a legendának azokat a szavait, melyekben Szent István országát a Boldogságos Szűz oltalmába ajánlja, úgy értelmezi, hogy ez a felajánlás a római Kúriát illette. Hogy ez tévedés, azt nem kell külön bizonyítani.

Igaz, III. Henrik császár, mikor Aba Sámuel legyőzi, győzelme jelvényeit: Aba Sámuel lándzsáját, talán koronáját is, elküldte Szent Péter sírjához, mint «ahová a magyar királyi méltóság fölött való főhatalom (principatus) tartozik». Henrik császár küldeménye azonban nem jelenti azt, hogy ő hűbérként ajánlotta volna fel Magyarországot a Szentszéknek, mert hiszen Henrik német hűbérre szerette volna tenni Magyarországot s végleges elvesztésekor éppen eléggé is bánkódott. III. Henrik lándzsa- és koronaküldeménye semmi más, mint az igen jámbor császár kegyeleti gesztusa, az apostolok fejedelme

iránti tiszteletének jele. Mégis ez elegendő volt ahhoz, hogy egy VII. Gergely pápa azt hűbéri felajánlásnak tüntesse fel s igen messzemenő igényeket építsen rá.

E kettős alapon: II. Szilveszter pápa koronaadományán és a hűbéri alárendeltség fikcióján alapszik Magyarország szemben a XIII. századvégi pápai igény.

A XIII. század folyamán ezek a pápai igények csak elméletben szögeznek le a szentszék törekvéseit, vélt jogait hazánk fölött, hiszen ekkor még nem lehetett látni, hogy az elég nagyszámú uralkodó nemzetség mily végzetesen korán fog kihalni. 1290 óta azonban már akcióba léphetett a Kúria.

Hogy a Szentszék magát tekintette az egyedül illetékes fórumnak, mely a magyar trón birtoka fölött dönthet, az nemcsak a fentérintett igényeiből következik, melyek speciálisan Magyarországra szóltak. VIII. Bonifác és általában a XIII. századvégi pápák viláгурalmi törekvéseiben csak egy részlet Bonifác és V. Kelemen akciója Károly Róbert magyar királysága érdekében (csakúgy, mint VII. Gergelyé Salamonnal szemben).

Hogy véletlenül ekkor hal ki a Szent István-nemzetség fiága, ez csak alkalmat ad a Szentszéknek arra, hogy Magyarországon realizálja azokat a viláгурalmi céljait, melyekért elkeseredett harcot folytat a kereszténység más államaiban is. «Az egyház fölötté áll az államnak (az összes keresztény országokban), hiszen a királyok hatalmukat az egyháztól nyerték» — mondják egyes, a Kúria szolgálatában író publicisták. Szerintük «éppen a koronázás, illetőleg az egyházi felkenés által a legfőbb tulajdonjog, nemcsak minden egyházi birtok (minden ország egyházának birtokai) fölött, hanem minden keresztény ember világi birtoka, tehát a királyok (államok) birtokai fölött is, a papáé, akinek ilyenképpen joga van azokat megadóztatni is.» (A Kúria és a francia királyság között ezidőben dúlt viszály éppen azért tört ki, mert VIII. Bonifác meg akarta adóztatni a francia egyház birtokait.)

Ezekbe a kúriális törekvésekbe illeszkedik bele — mint

mondottuk — VIII. Bonifácnak az a lépése is, hogy Károly Róbertet Magyarországon királyul felléptesse s ezen mitsem változtat az a körülmény, hogy Bonifác munkáját csak utóda, V. Kelemen tudta befejezni, az az V. Kelemen, akihez a pápaságnak a francia királyság előtt való kapitulációja is fűződik. Ez a francia pápa éppen 1309-ben, Károlynak magyar királlyá való koronázása évében helyezi át a pápaság székhelyét Avignonba s ezzel megkezdődik a szentszék úgynevezett babiloni fogsága. Nem lehet csodálkozni azon, hogy «a legfőbb magyar urak», a magyar nép képviselői a XIII—XIV. század fordulóján nem törődnek bele abba, hogy a Kúria nevezze ki a magyar királyt. Hiszen ezek a «legfőbb urak», ahogy őket az egykorú steier krónikás, Ottokár találóan nevezi, már az utolsó Árpádok alatt is kezükben tartják az ország kormányát, még inkább az 1301 utáni zűrzavarban. Azt a jogot, melyet elismertek Szent István nemzetségé kezén, hogy t. i. a magyar királyt mindig az előtte uralkodó jelölje ki, ezt a királydezignálási jogot nem tudta minden magyar a Szentszékre bízni. Igen nagy, bizonyára az ország többségét felölő pártja van annak a felfogásnak, hogy a magyar nép maga válassza ki királyul a «valóságos királyi nemzetség» nőági tagjai közül azt, akit alkalmasnak vél az uralomra. Ez a populáris felfogás a honfoglalást az egész magyar nép fegyveres tettének tekintti, mely szerint ezek a fegyveres honszerzők alapították meg a magyar államot, s ők határozták meg a királyválasztási jogot is.

Károly Róbert uralomraléptekor ez a két párt kompromisszumot köt: a szabadválasztók elismerik a Szentszék jelöltjét, azonban még a pápai legátus, Gentilis bíboros is elismeri, hogy a nép joga az «igaz királyi nemzetségből» királyt választani, «ősi szokás szerint» s az így «választottat» aztán a Szentszék csak megerősíti. Az Anjouk nyolc évtizedes zavartalan uralma alatt, sőt még Mária királynő és Zsigmond korában is egészen Albert trónrajutásáig a «nép» nem szól bele a trónutódlásba, még a bárók és főpapok sem; azt minden egyes esetben maga az uralkodó rendezi. Hogy Nagy Lajos zökkenő nélkül foglalta el apja

trónját, az természetes ; már feltűnőbb, hogy ő lányát jelölheti utódjává, továbbá, hogy Mária Zsigmond utódlását kieszközölheti, meg hogy Zsigmond is — fia nem lévén — vejét teheti örökösévé. Mindezen esetekben, tehát az 1342—1437. terjedő évek utódlási eseteiben a «nép» hozzájárulása is szükséges az uralom átvételéhez, és egy fejedelmünk sem mulasztotta el ezt valamely formában kikérni. Nagy Lajost apja halála után pár nappal a magyarok lelkes helyeslése mellett koronázták meg királlyá, Máriát apja érdemeiért oly egyhangúsággal ismerték el és koronázták meg, «mintha férfi lett volna», Zsigmond pedig már fejlettebb formában ismertette el vejét, osztrák Albertet : okleveles ígéretet vett ki a fontosabb rendi csoportoktól : főuraktól, papoktól, nemesektől, városoktól.

1440-ben történik aztán, hogy Albert a dicstelen török hadjáratból Bécs felé hazatérőben meghalt, a nélkül, hogy utódot jelölt volna. Özvegye a nehéz háborús veszedelem súlya alatt beleegyezik ugyan abba, hogy a magyar rendek saját belátásuk szerint tetterős, férfikorban levő, minden tekintetben «uralomratermett» királyt válasszanak, és királyné és alattvalók formális megegyezést kötnek és így választják meg egyakarattal királlyá a lengyel Ulászlót. Mikor azonban Erzsébet királynénak pár hét múlva fia születik, a későbbi V. László, a királyné visszavonja beleegyezését és az Ulászlóhoz, Krakkóba utazott követeknek levélben megtiltja, hogy a választást az ifjú lengyel uralkodó tudomására hozzák. A magyar követséget Erzsébet izenete igen kínos helyzetbe hozta, de azért Ulászló megválasztását mégis perfektuálták. Ezzel is kifejezték a magyar rendiségnek — mint akkor mondták : országnak — azt a véleményét, hogy a királyjelölés joga többé nem a fejedelelemnél, hanem a magyar népet ekkor képviselő rendiségnél van.

Ez az 1440. év a királyválasztási jog szempontjából is sorsdöntő : ettől kezdve a mohácsi végig a rendeké a királyválasztási jog ; a rendek tehát az államkormányzásban és a politikai életben is maguk kezébe veszik az iniciatívát. E nyolcvan-kilencven év alatt, leszámítva Mátyás

erőskezdő abszolútizmusát, a hatalom tényleges birtokosai a rendek, az «ország», szabatosabban: a nagybirtokos főrendek és főpapok, akik mellett az alsóbb nemesség eltölpül. Igaz, a századvégi s a XVI. századelejei fegyveres országgyűlések viharos tárgyalásai azt a benyomást kel-
 tik, mintha ez a zajongó, sőt olykor forrongó nemesi tömeg jelentékeny faktora lenne az események irányításának, de ez csak optikai csalódás. A közép- és kisbirtokos nemesek ekkor még az államügyek, politikai események irányításában önállóan nem szerepelnek s közülük csak azok jutnak fontossághoz, kik az egyes főurak és főpapok szolgálatában állanak. Így, mint főúri vagy főpapi magánalkalmazottak, mint akkor mondták: familiárisok olykor egyes kisbirtokos nemesek is igen nagy jelentőségre tudnak szert tenni. Werbőczy István például mint Zápolyai János familiárisa egészen a nádorságig eljutott. Még sokkal jelentéktelenebbek a városi polgárok követői, kiknek szavuk sem hallatszik az országgyűléseken. A köznemes szerepe az országgyűlésen: valamely úrnak, kit familiárisként szolgál, tekintélyét, fegyveres erejét emelni. Azok a köznemesek, akik függetleníteni tudják magukat a hatalmasok szolgálásától részt vesznek ugyan az országgyűléseken, de itt is csak hozzájárulhatnak a király, vagy a köznemességtől elkülönülve tanácskozó nagyok által hozott döntésekhez, törvényekhez, azokat helyeslő kikiáltásukkal elismerhetik. Egy főúri csoport választja meg I. Ulászló tragikus hősi halála után Hunyadi Jánost kormányzóvá, s ugyane csoport kiáltja ki királlyá Mátyást V. László elhunytakor. II. Ulászlót is a főurak hozzák az országba, szigorú hitlevéllel kötve meg kezét az a nélkül is gyenge fejedelemnek, míg a köznemesség között a lengyel János Albertnek volna pártja. Ezirányú megmozdulásukat azonban a fők hamarosan elfojtják.

A magyar rendiség 1440. óta tehát kezében tartja a királlyá tevés jogát, hiszen ebben az időben egyébként is mélyen behatol az állami és politikai életbe s a királyi hatalmat erősen háttérbe szorítja.

A formális kormány, közigazgatás, állami hivatalok

betöltési joga, változatlanul a király kezén van, mégis a rendiség mind erélyesebben teszi rá irányító kezét a királyi hatalomra.

E rendi igényeket, melyek a magyar állam kormányzását egészében a rendeknek vindikálják, először az a rendkívül ünnepélyes formában kiállított oklevél foglalja írásba, melyet I. Ulászló adott ki 1440-ben székesfejérvári koronázásakor. Ebben az oklevélben mondják ki a koronázó országgyűlésre egybegyűlt rendek, hogy a magyar királyi hatalom forrása ők: a magyar országlakósok. Az országlakósok ruházzák a koronázással az uralkodói hatalmat a királyra, aminthogy a szent koronára is a rendek ruházták rá a királytévő erőt és hatalmat. Minthogy minden hatalom az országlakósoktól ered, azért ezeknek joguk van a szent koronát — Szent István koronáját, II. Szilveszter pápa adományát — megfosztani minden erejétől, királlyá tevő hatalmától, s ezzel a királytévő hatalommal egy másik diadémot felruházni.

Valóban rendkívül szabatos és határozott leszögezése ez az 1440. koronázási oklevél annak az elvnek, hogy minden uralkodói hatalom a néptől ered. Ez a népfellegteóriának XV. századi formája, mely nemcsak nálunk hódít ekkor, hanem már vagy 100—150 éve más keresztény országokban is. A XIV—XV. század nagy államteoretikusai elméletben is kidolgozzák a népszuverénitási tan középkori formáját, s éppen 1300 körül igen nagyszámú államtani irat készült annak a küzdelemnek publicisztikai alátámasztására, mely ekkor dúlt a pápaság és a francia, majd a német nemzeti királyságok között s mely a pápai világoralmi igények miatt tört ki Európaszerte. Ha azonban az uralkodók hatalmukat a néptől nyerik, hogyan lehet ez a hatalom mégis isteni eredetű? A népfellegelve, mely részben a római jogból táplálkozik, nem abszorbeálta-e az istenkegyelmiség keresztény-germán elvét, mely eddig a keresztény államokban uralkodott? Nem, s ezt a két egymást kizáró elvet — legalább is a modern ember szemében egymást kizáró elvet — a XV. századvégi magyar országlakósok szép harmóniába foglalták. Nálunk is ki-

dolgozzák elméletben is, magvas, tartalmas mondatokban a népfelség elvet s azt a gyakorlatban is alkalmazzák, beépítik a magyar alkotmányba is. (Éppen ezért is foglalozunk itt vele. Hiszen a történetírást elméletek, eszmemáramlatok, a gondolkodás változásai főképpen, talán éppen kizárólag is annyiban érdeklik, amennyiben ezek az eszmék a reális történetben megvalósulnak, tettekben nyilvánulnak, a reális történetet befolyásolják.)

A rendi kor gondolkodásáról e tekintetben az 1458-tól 1526-ig hozott nagyszámú törvény és különösen az a szerződés tájékoztat, melyet a rendek Corvin Jánossal a királyválasztás dolgában 1490-ben kötöttek. I. Ulászló, Mátyás, II. Ulászló, tehát az öröklési joggal nem bírt, tisztán a rendek választásából a magyar trónra eljutott uralkodóink szintén Istentől származtatják uralmukat. Így mondja I. Ulászló is: «a királyi méltóságot Istentől nyertük, hogy azzal uralkodjunk a földön ebben az országban, melynek kormányára megválasztattunk.» Majd Mátyás: «a mi számunkra is eljött Isten rendelkezése az uralkodás ideje, mint a többi magyar király számára s az ország egész teste egyértelemmel a királyi méltóság ormára emelt bennünket.» Végül II. Ulászló szólal meg és ezt mondja: «Mátyás király halála után Isten rendelkezéséből emeltettünk Magyarországot kormányára.» Tehát törvényeink tanúsága szerint a nép választása teljes összhangban van a királyi hatalom isteni eredetével, mert hiszen a nép választása is Isten akaratából történik. A nép királyválasztó joga és az istenkegyelmiség tana nem kizárják, hanem kiegészítik egymást. Szépen fejezi ki ezt a gondolatot a Corvin Jánossal kötött szerződés, melyre már előbb hivatkoztunk: «ha János herceg akár Isten akaratából, kinek gondviselésétől függ királyok és fejedelmek megválasztása, s ki által azok uralkodnak, akár emberi tanácsra nem választatnék meg Magyarországot királyává, akkor rendeljük a következőket az ő ellátására.»

Tehát: az ország szerint a király választása Istentől függ, vagyis az embereket Isten vezérli annak eldöntésében, hogy kit válasszanak meg királyukká. Az a disszo-

náns gondolat, hogy János meg nem választása emberi tanácsra is történhetik, azt jelentheti, hogy ezt méltatlannak tartanák s ezért lenne emberi dolog, mert Isten méltatlanságot nem akarhat. Vagy talán kezd oszladozni a középkor erős hite az isteni királyátevésről? Bármint legyen is, a XV. század magyar országlakósaik egyébként teljes harmóniába foglalják királyválasztási jogukat a királyi hatalom isteni eredetének keresztény tanával.

A koronázási szertartások története Szent Istvántól II. Lajosig.

A koronázás eredete. Külföldi koronázási ceremóniák.

Így áttekintve azon faktorok történetét, melyek a magyar középkor folyamán a királyátevésben közreműködtek, át kell most már térnünk maguknak a koronázási szertartásoknak történetére, majd a szentkorona, s a többi koronázási jelvény történetére is.

Mielőtt a középkori magyar koronázások részletes leírására térnénk át, áttekintést kell adnunk a kereszténység többi államaiban szokásban volt koronázási gyakorlatról, hiszen a hispániai, itáliai és skandináv királyságokon kívül minden keresztény nép és állam királyavató praxisának volt közvetett vagy közvetlen hatása a magyarra. Viszont a magyar is hatással van a cseh koronázási szertartásokra, s talán közvetve a lengyelekre is.

A trónralépő keresztény királynak a későbbi ceremóniákra emlékeztető felavatása talán brit földön tűnik fel először: talán a régi angolszász hódítás előtti brit királyokat kenték fel először szentelt olajjal. De a felkenés egymagában sohasem merítette ki a felavatást, ahhoz mindig jelvények átadása is járult. Mint minden középkori egyházi szertartásnak, a koronázásnak is megvoltak a maga pontosan megszabott, írásba foglalt szabályzatai: koronázási ordók, vagy formulák, melyek az egyes országok szerint mások és mások voltak. A koronázási szabályzat lényege, hogy pontosan leírja magukat a koronázási aktusokat: a felkenést s az egyes jelvények (korona, kard, jogar, gyűrű stb.) átadását, és közli a szertartáshoz tartozó imák, áldások és beszédek szövegét. A legtöbb for-

mula szövegének jelentékeny része az Ószövetségből való, a zsolnárokat használják fel különös előszeretettel. A koronázási himnuszok közül a legfontosabb a szertartást lezáró Te Deum.

Ezek a koronázási szabályzatok igen érdekesen világtítják meg alkotóik közjogi gondolkodását, a királyi hivatalról, s ebben az állam feladatairól és céljáról való felfogását. Nemcsak szövegükben, — hiszen ezek között az ószövetségi idézetek mitsem mondanak s csak a középkori részek vehetők tekintetbe — hanem az aktusok : a koronázási jelvények átadásának sorrendje is. Ezzel azonban nem foglalkozunk itt részletesebben, mert a magyar gyakorlat nem produkált önálló ordót, az átvett ordókban kifejezett gondolatok pedig nem voltak hatással a magyar alkotmányra. Egy kivétel talán a király kikiáltása, az ismert három kérdésre : akarjátok-e, hogy N. N. királlyá koronáztassék? adott felelet : akarjuk! Itt csak a következőket jegyezzük meg az egyházi koronázás jelentőségéről az államban és alkotmányban. A legfontosabb következménye az egyházas jellegű, hogy úgy mondjam, király-szentelésnek az, hogy ez hatalmazza fel a királyt arra a rendkívül nagy hatalomra, mellyel a középkornak ezekben a századaiban, tehát a VII. Gergely alatt kitört investitúra-harc előtti két-három században országának egyházát kormányozta, papjait kinevezte, s általan még vallási ügyekben is saját hatáskörében intézkedett, mint ezt már fentebb említettük. (Lásd például Szent István törvényeit a templomlátogatásról, bőjt megtartásáról, a püspökök, apátok ellenőrzéséről, Kálmán törvényét pl. a házasság szentségéről, stb.) Ekkor a király vagy császár nemcsak védelmezője országa egyházának — a császár a pápaságnak és az egész keresztény egyháznak is, hanem annál sokkal több : királya. Ez a felfogás a IX. század óta, de különösen a X. században és a XI. század közepéig, tehát a keresztény magyar királyság megalapításának korában virágzik, s innen van, hogy Szent Istvánnak nem is volt szüksége külön pápai felhatalmazásra, apostoli követi cím elnyerésére — ez ekkor még nem is volt szokásban —

ahhoz, hogy a magyar egyházat megszervezze, püspököket, apátokat kinevezzen, egyházmegyéket alapítson, kolostorokat, templomokat építsen, egyházi törvényeket hozzon, sőt még ahhoz sem, hogy személyesen ellenőrizze püspökei és apátjai lelkipásztori munkálkodását, a kolostorok életét. Ez az egyházi hatáskör, melyet Szent István gyakorolt, nem is nagyobb, mint a XI. század vége, tehát az investitúra-harc kitörése előtti időkben élt többi keresztény király hatalma országának egyháza fölött. S ne feledjük, a X—XI. században a pápaság valósággal gyámsága alatt áll a császárnak s a X—XI. századi pápák közül többet egyenest a német császárok neveztek ki. (Váczy.)

Mégis az egyházi felkenés a püspöki karnak, az egyháziaknak is adott hatalmat a király felett, nemcsak a királynak biztosított igen nagy egyházi hatáskört. Hiszen az avatási szertartást meg is tagadhatta a főpap, kinek hagyományos joga a királykoronázás. (Nemcsak nálunk van állandó koronázó főpap, az esztergomi érsek, hanem mindenütt: Németországban a mainzi érsek, kitől a trieri vitatja el ezt a jogot, Franciaországban a reimsi, Angliában a canterbury-i érsek a mai napig, tehát a Rómától független anglikán egyház főpapja.) Ilyen törésre azonban csak ritkán került a sor: az egyház sokkal áldásosabban tudta érvényesíteni befolyását a királyságra: morális követeléseket támaszt vele szemben: Isten-hitet, az egyház iránti engedelmisséget, az alattvalók fölött való igazságos és könyörületes bíraskodást, jogszerű uralmat (mindenki igaz jogának megvédelmezését), a belső és külső béke megóvását követelve meg tőle. E követelések teljesítését kell a koronázandónak megígérnie s ez az ígéret a feltétele annak, hogy a papság a koronázást elvégzi. Ezért lesz a koronázási eskü része minden koronázási szertartásnak s ezért lesz a német koronázási szabályzatnak is bevezető aktusa. Erről az egyházi esküről más összefüggésben részletesebben szólnunk.

Fontos világi, közjogi és alkotmányos jelentőségű aktus a koronázási szertartások között az, hogy a ceremóniák megkezdése előtt a koronázó érsek megkérdezi a

néptől, akarják-e a királyjelöltet királynak elfogadni. Ez a szokás a német formulában merült fel s innen jött Magyarországra s német földről jut Angliába és Németországra.

Nem lehet célunk a külföldi koronázási ordók részletesebb ismertetése. Csupán a számunkra fontos német, angol, francia, lengyel és cseh ordókról s azok összefüggéseiről szólunk, amennyiben azok befolyással voltak a magyarra.

Időrendben a legelső szabályzatok — eleinte csak töredékek — a IX. századi nyugati frank birodalomban (a mai Franciaország északkeleti részén) keletkeztek, a legrégebb összefüggő és valamelyest részletesebb emlékek magukról a tényleg lefolyt koronázásokról is ugyanitt maradtak fenn. Ez a föld egyébként is igen jelentékeny részt vett a középkori s egyben a modern kultúra alapjainak kitermelésében, — részben a keletről csatlakozó német területekkel együtt.

Elmellőzve a koronázási formulák IX. századi előzményeit, a töredékordókat, az első teljes szabályzatot, Ratoldnak, az északkeleti Franciaországban fekvő corbey-i bencés kolostor apátjának koronázási formuláját ismertetjük csak. Mert az az angolszász szabályzat, melyet régebben a legrégebb teljes ordónak tekintettek, s Egbert yorki érsek művének vallottak és a VIII. századra kelteztek, az újabb kutatások szerint a X. század végén keletkezett.

Ratold formulájában az aktusoknak a szentelt olajjal való felkenés a központja. Ez a szertartás élén áll, s ezzel is elárulja, hogy olyan államszervezetben készült, melyben erősen uralkodik az egyház. A többi jelvény sorrendje: gyűrű, kard, korona, jogar, bírói pálcá, ezek átadását pedig lezárja a király trónba ültetése. Nemesak közjogi szempontból fontos az, hogy ezeknek az aktusoknak, tehát a világi jelvények átadásának mi a sorrendje, hanem azért is, mert a különböző országok összes ordói egész következetesen két csoportra oszlanak. Az egyik Ratoldnak említett sorrendjét követi, így az angol gyakorlat is a X—XI. századtól kezdve végig II. Jakabnak 1685-ben történt koronázásáig, az utolsó katolikusnak nevezhető angol koronázásig, és ezt a sorrendet követik

a franciák is a XII. századig. Sőt Ratold rendszerét veszi át a német-római császárkoronázási gyakorlat is a XI., XII. és XIII. sz.-ban, míg a XVII. sz. elején ez az aktus-sorrend kanonizálódik a Pontificale Romanumban is. Ez a pontificale a legújabb időkig irányadó a katolikus koronázásoknál.

A Ratold-féle szabályzat egyházas jellege kitűnik a kenés előkelő helyéből, de kitűnik a szabályzat szövegéből is, melyet nagyrészt a IX. sz.-ban írt Hinkmár reimsi érsek, ez a minden téren kíváló, az állami és politikai életben egyaránt nagy szerepet játszó főpap és államférfi, e mellett korának egyik legnagyobb tudósa is. Nem véletlen, hogy éppen egy nagy jelentőségű főpap-tudós és államférfi az, aki a koronázási szertartások imáinak és beszédeinek nagy részét szerkesztette, s nem véletlen, hogy ezekből a frank egyház erős preponderanciája domborodik ki az államéletben. Nem véletlen az sem, hogy a király-koronázás, ahogy azt Hinkmár érsek a 860-as években megszabta, a püspök-szentelés schémájára történik, s ezáltal, de meg a szentelt olajjal való felkenéssel valami pap-jelleget ad a felkent királynak, egyházi felszentelésben részesítvén őt.

A másik rendszer a német formuláé, melyről lejjebb szólunk részletesebben.

A francia gyakorlat a magyarra semmi közvetlen hatással nem volt. Nem így a német. Már többször említettük, hogy már Szent István a német formulát vette át, azt a szabályzatot, mely a X. század folyamán alakult ki német földön, a három Ottó császár idejében. Ebben a német formulában a lényeg az, hogy a kard és a jogar átadása megelőzi a koronáét. A német ordó a X. századi német koronázásokból és Ratold francia szabályzatából van összeállítva, de felvesz magába angol elemeket is. Ennek a szabályzatnak is legfontosabb aktusa a király felkenése a szentelt olajjal. A felkenés itt is a szertartás élén áll, mint az egykorú franciánál, Ratoldénál. Egyik legjelentékenyebb mozzanata a német ordónak az a kérdés, melyet a koronázó érsek tesz fel a szertartás megkezdése

előtt a néphez, s melyre feleletül a nép királlyá kiáltja ki a megkoronázandót. Ez aktus jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint az a körülmény, hogy ez nálunk magyaroknál a nádor kérdései alakjában még akkor is gyakorlatban volt, mikor már az egyházi szertartások nem a német formulához, hanem egy más rendszerű ordóhoz igazodtak, mely ordóban pedig az érsek e kérdései nincsenek meg. A nép kikiáltását követi a király esküje. Kikiáltás és eskü azért mégis bizonyos populáris színt ad a koronázás most már erősen egyházas szertartásának, s azt az egész nép tettévé teszi, nem engedi át egészen a papságnak.

A német formula idők folyamán igen konzervatívnak bizonyult, alig változtattak rajta valamit, egyetlen lényeges újítás, melyen átesett az, hogy a XIII. sz. végén egy újabb esküt illesztettek hozzá, a szertartás végi inthronizáció elé.

A német formula azért is igen nagyjelentőségű, mert a XI—XIV. századokban a többi keresztény királyság is átveszi, vagy egészében, mint pl. Szent István és a XIV. és XV. századi magyar gyakorlat, vagy igen jelentékenyen felhasználja azt, mint a franciák, csehek és lengyelek is.

De felhasználják a német ordót az angolok is, pedig ezek a X. században önálló ordót szerkesztettek a Dunstan yorki érsekről elnevezett szabályzatot.

Mégis, már a XI. sz. elején idegenből kölcsönöznek: átveszik Ratold ordóját a maga egészében, és pedig még a normann hódítás előtt, s azt II. Ethelred királyról «Ethelred ordójának» nevezik el. Majd a XII. sz.-ban a német formulából vett részletekkel reformálják meg koronázási szertartásaikat. Ez az újabb formula a XIV. sz.-ban kisebb módosítások után felvétetik a Liber Regalis c. koronázási könyvbe, s az egész középkoron át megmarad Angliában.

A XIII. században Franciaország is átveszi a német formulát, a maga egészében, ennek aktusrendjét talán már a megelőző században átvették. A XIV. században

aztán újabb reformon megy át a francia gyakorlat. Megtartják ugyan alapnak a XIII. sz. elejei, Németországból importált ordót, azonban ezt összeillesztik a XI. sz.-i angol formula szövegével. Német marad tehát az aktusok rendje, s a jelvények átadásához fűzött rövid utasítások, (rubrikák), azonban a beszédek és imák az angolszász ordóból valók.

V. Károly 1365-ben még egy újabb reformot hajt végre a francia koronázási szabályzatokon, ami abból áll, hogy a század elején megújított formulába ismét beillesztenek a német formulából és az újonnan szerkesztett angol ordóból vett szövegrészeket. Nevezetes változás a francia koronázási esküben, hogy a XIII. sz.-ban Szent (IX.) Lajos koronázásakor felvesznek a francia koronázási eskübe egy klauzulát, mely a francia király kötelességévé teszi az eretnekek kiírtását. A Dél-Franciaországban dúló (Valdenses) vallásháborúk fanatizmusa bevonul a francia koronázási eskübe is. Bár a század elején lappang, megmarad ez a klauzula a XIV. sz.-ban is, az V. Károly által reformált szabályzatban.

A külföldi koronázások ismertetésénél nem hagyhatjuk figyelmen kívül a cseh és lengyel gyakorlatot sem, mert bár ezek nem voltak a magyarra semmi hatással, nem is produkáltak önálló ordót, mégis, a magyar koronázási gyakorlatnak igenis volt hatása két északi szláv szomszédjának koronázási jogára, s így sokszoros hasonlóság van a három ország praxisa között. Régebbi történetírásunk a magyar történet külföldi kapcsolatai vizsgálatánál csak nyugat felé tekintett, s a többi szomszédal nem igen törődött. Anglia volt az az ország, honnan intézményeink történetéhez analógiákat szerettünk keresni, s mint lejjebb, a magyar koronázásoknál látni fogjuk ez a koronázás történetében jogosult is. De épp így elkerülhetetlen Lengyel- és Csehország történetét figyelemmel kísérni.

Lássuk most a cseh gyakorlatot.

A legrégebb ma ismert cseh ordó a XIII. század végéről való, s állítólag II. Vencel koronázásánál használták

1298-ban. Ez az angol rendszert követi, de mert nem ad mást mind a jelvények átadásának sorrendjét, nem lehet megállapítani, hogy szövegében is az angol formula mintájára készült-e. Ez az első cseh ordó feltűnően hasonlít III. Endre 1290. koronázásának leírásához, melyről még a magyar gyakorlat tárgyalásánál lesz szó.

A XIV. sz. a cseheknél is a koronázási szabályzatok reformjának kora. Ez a reform abból áll, hogy átveszik a XIII. sz.-i angol rendszer helyére a németet. A jelvények átadása ettől kezdve abban a sorrendben történik, mint a németben, s átveszik a német formula legtöbb imáját és beszédét is. De vesznek át a csehek angol imákat és beszédekét is. Csak éppen a francia gyakorlat nincs hatással a cseh koronázási ordónak azon részére, mely a *király* koronázását szabályozza. Másképpen a cseh *királyné* koronázását megszabó részben. Ez már a XIV. sz. végén reformált francia formulát követi, de ebbe is felvették a német királyné-koronázási formulát a maga egészében, úgy-hogy a cseh királynéi koronázási ordó egy francia és egy német ordóból van összefűzve. Érdekes, hogy ez a németre reformált cseh formula megmarad a XV. sz.-ban is, tehát II. Albert prágai koronázása is e szerint folyt le, míg Albert székesfejérvári magyar királlyá koronázása — úgy látszik — a szerint, melyet később a Pontificale Romanumba vettek fel.

A lengyel koronázási szertartás éppenúgy nem önálló, mint a cseh. Lengyelországban a XIII. sz.-ban tűnik fel először részletes koronázási szabályzat, s ettől kezdve az egész középkoron át minden egyes századból maradt fenn egy-egy formula, az előző századi többé-kevésbé lényeges módosítása. Az első, s legrégebb lengyel koronázási ordó alapja a német formula, mint ekkor már Magyar- és Csehország kivételével a többi európai országé is, de vannak benne betoldások a francia X. sz. végi, Ratold-féle formulából is, s ebből való a király kezének felkenése a szentelt olajjal, a homlok és mell felkenése után.

A következő ordót a XIV. sz., a lengyel királyság fel-emelkedésének korszaka szerkesztette meg, s ez még

inkább a német formulára épít. Elhagyja a frank (francia) Ratoldból vett részeket, és a felkenésben is a német gyakorlatot veszi át. De megtartja a jelvények átadásának régebbi sorrendjét, mely eredetileg a régi frank ordóból való.

A XV. században azután átveszik a lengyelek a szintén erős német hatás alatt álló cseh koronázási formulát. Az aktusok sorrendje azonban a régi, Ratold-rendszert követő sorrend marad, mely ekkor már csak Angliában divatos, s ott az utolsó katolikus király, II. Jakab 1685-i koronázásáig használatos.

A lengyel és cseh koronázási gyakorlat tehát szorosan összefügg egymással, talán még szorosabban, mint a nyugati országok szokásaival. Ez alól még a német formula sem kivétel. Mindenesetre érdekes, hogy a XII. sz.-i lengyel gyakorlat nem az ekkor már Franciaországban és Angliában egyaránt irányadó német formulát, hanem az ekkor már seholsem használatos, még saját szülőföldjéről, Franciaországból is kiszorult Ratold-féle szabályzatot veszi át.

A magyar, lengyel és cseh koronázási gyakorlat egyházi szertartásai között nincs összefüggés. Nem így az egyházi szertartásokhoz fűzött világi szertartások között, mert hiszen a második inthronizáció egy másik templomban, a lovagavatás, stb. előfordul mindhárom ország gyakorlatában. De ezekről majd lejjebb szólunk.

Ezzel be is fejeztük mindazon külföldi koronázási szertartások és szokások ismertetését, melyekkel a magyar összefügg.

Lássuk most már a magyar gyakorlatot.

A magyar királyok koronázása a középkorban.

Szent István, ezt ismételten említettük már, a német gyakorlatot vette át. Az ő koronázásáról maradt szűkszavú feljegyzésből, melyet az ő legendái tartottak fenn, s a német ordóból összeállíthatjuk az ő koronázásának képét. Ez ilyen lehetett: 1000 karácsonyára összegyűlt

Székesfejérvárott a már elég nagyszámú keresztény papság, (németek, szlávok, olaszok, talán görögök is voltak közöttük) ott voltak a magyar főemberek, az uralkodó nemzetség — talán pogány tagjaival együtt — s mivel az ilyen ünnepi eseményből a népet sem lehet kizárni, a magyarság egyeteme is képviselve lehetett ottan.

Az egyházi szertartást bevezető imák után a koronázást végző főpap — a német formula előírása szerint — megkérdezi a koronázásra egybegyűlt közönséget — a formula és Szent István legendája szerint «a papságot és népet» — hogy akarják-e királyukká Istvánt. Felzúg a magyarok és az «idegen» papok lelkes helyeslése, és István fejedelmet királlyá kiáltják ki. Erre a főpap a szentelt olajjal felkeni Istvánt, majd fejére helyezi a koronát, s átnyujt neki bizonyára még más jelvényeket is, talán kardot, (tudjuk, a Koppánnyal vívott csata előtt német lovagjai karddal övezték, vagyis lovaggá avatták Istvánt) jogart, gyűrűt, (Szent István szenttéavatásakor Szent László hiába kerestette a szent király híres gyűrűjét) s nem maradhatott el a trónbaültetés sem. Minden bizonnyal esküt is tett István, mégpedig a királlyá való kikiáltás előtt, a német formulában foglalt esküt.

Szent István utódainak, Péternek, Aba Sámuelnek, I. Endrének koronázásáról csak annyit tudunk, hogy mind részesültek egyházi felkenés- és koronázásban, s hogy a hangsúly mindannyiuk felavatásánál a felkenésen volt. S ez nem is lehet másképp ebben a korban, mikor a német, sőt francia gyakorlat szerint is a felkenés a koronázási szertartás királyátevő aktusa.

Salamon gyermekkori koronázásáról (1058) aztán már valamivel részletesebben értesülünk. Őt is felkenték, s koronázása nyilván valamely angol rendszerű és az angolszász királyságban dívó szabályzat szerint mehetett végbe. Erre vall az, hogy a «Légy ura testvéreidnek» kezdetű himnus, mely ezen az ünnepségen oly nagy visszavonást keltett, ekkor csak angol ordókban fordul elő. Valószínű, hogy az angol koronázási ordót azok az angolszász hercegek hozták hazájukból I. Endre udvarába, kik

ezidőben (mintegy 1056-ban) menekültek Magyarországra. Ez az angol ordó csakis a II. Ethelred királyról elnevezett, s a X. és XI. sz. fordulójáról származó formula lehetett, mely szórul-szóra egyezik a Ratold-féle francia szabályzattal. Ebben az ordóban az egyházi, vallásos elem erősen uralkodik és éppen azért is illik nagyon Salamon koronázására. Salamont ugyanis apja utódjává jelölte ki, noha neki kevesebb joga volt a magyar trónhoz, mint a «senior» Bélának, ki még hozzá Endre ígéretét is bírta, hogy ő lesz trónjának utódja. Ezt a helyzetet akarják szankciónálni az egyházi felavatással, s ezért hangzottak el az 1058-ban végzetes szavak: Légy ura testvéreidnek. Különb is a királyi hivatás vallásos felfogása, melyhez az öröklési jog nem szükséges, mindig segítségére van az olyan fejedelemnek, aki öröklési jog és rend ellenére lép trónra. Akit ugyanis az egyház királlyá ken fel, attól az uralmat egyházi ítélet nélkül elvenni nem lehet, még ha vérségi joga kevesebb is, mint másnak, vagy az öröklés rendje szerint nem ő, hanem másvalaki következnie is. Ezt maga Béla herceg, a jogos örökös is elismerte, mikor a várkonyi jelenetben a színleg és megtévesztésül neki felajánlott korona, vagyis királyság helyett a kardot, vagyis hercegséget választva ezt mondja Endrének: Legyen a korona a te fiadé, mert ő már fel van kenve.

Lehet, hogy ez az angol ordó — mint már fentebb említettem — megmaradt végig Szent István nemzetségének egész uralma alatt, legalább is a nemzetség utolsó fitagjának, III. Endrének koronázása angol rendszer szerint folyt le. A XIV—XV. sz.-ban aztán megint a német ordó uralkodik nálunk, mint ezt még részletesen előadjuk.

1058 után nagy űr következik a koronázásról való ismereteinkben. Két és fél századon át nincsen semmi részletesebb leírás vagy emlék magyar királyok koronázásáról, és III. Endre az egyetlen szent István-nembeli királyunk, kinek koronázásáról egyet mást megtudunk. Egy osztrák író — a már fentebb idézett steier Ottokár — ki ennek a koronázásnak szemtanuja volt, jegyezte fel erről a következő érdekes részleteket.

A koronázásra kitűzött nap reggelén — 1290 július 13-án, egy vasárnapon (?) — a székesfejérvári bazilikában Lodomér esztergomi érsek misét mond, s ennek keretében megtörténik a magyar hagyományok szerint a koronázás. Először «megszentelt» ruhát adnak Endrére, melyet Szent István is hordott, mondja Ottokár, majd imák és énekek között felkenik a királyt és királynét is (!) a szentelt olajjal, aztán megkoronázzák Endrét Szent István koronájával, kezébe adják a jogart és az arany országalmát. A király és királyné így felkenetvén és megkoronáztatván, előlépnek a király elé a «höchsten Uramen», s kéri: urunk, király urunk, legyen rá gondod, hogy megtedd a «korona jogát». A király pedig feleli: mondjátok meg, hogy mi az, s akkor megteszem. A magyarok pedig mondják: a mi jogunk (tehát már nem a koronáé) az, hogy addig nem tesszük le a hűségesküt, amíg te meg nem esküszöl nekünk». Erre Endre letette azt a koronázási esküt, melyről munkánk errevonatkozó helyén szólunk.

III. Endre után aztán csak Nagy Lajos felavatásáról hallunk valamit, igaz nem sokat, s bár inkább ezt a koronázást írta volna le olyan részletesen a Képes Krónika folytatója, az ú. n. Kaprinai-kódex írója, mint amilyen részletesen Károly Róbert temetését leírta. Pár nappal Károly halála, és három nappal bámulatos pompával, egy legkisebb részletekig kidolgozott ceremónia aggodalmas betartásával végbement temetése után a bárók, főnemesek és főpapok összegyűltek Székesfejérvárott, s itt az esztergomi érsek és a többi püspök a tizenöt éves Lajost az egész ország egyértelmű jóváhagyásával királlyá felkente s a szent koronával megkoronázta, mégpedig a Szent István koronázásánál is felhasználta német formula szerint. Tamás erdélyi vajda a szertartás alatt karddal övezte, vagyis lovaggá ütötte az ifjú fejedelmet, majd feldíszítették Lajost Szent István király jelvényeivel és ruháival, s ünnepélyesen inthronizálták, vagyis a királyi trónushoz vezették, s abba beültették. Ekkor Nagy Lajos a bárók, nemes és főpapok kérésére letette az esküt ígérve, hogy országa minden nemesét szeretetébe fogadja és szabad-

ságaiban megtartja. Ez az a szertartás végén mondott eskű, melyet csak alig pár évtizede iktattak a német formulába.

Nagy Lajos lánya, Mária királynő, az első magyar nőuralgó koronázásáról ismét alig tudunk többet, mint magát a tényt, hogy megkoronáztatott. Az ő veszedelmes riválisa, Kis Károly felavatásáról viszont igen értékes értesülés maradt fenn: igaz, csak egy mozzanat, de ez annál fontosabb, nem azért, mert legfontosabb támasztékunk arra, hogy őt is az úgynevezett német formula szerint koronázták, hanem sokkal inkább azért, mert ebből világos, hogy a királynak a koronázás előtti kikiáltása, illetőleg az a szokás, hogy a koronázási gyülekezet a primás kérdésére felkiáltásával mint egy engedélyt ad a koronázás végrehajtásához, már ekkor nagyjelentőségű aktus. Ez a koronázás közjogi jelentőségének egyik legpregnansabb kifejezője. Mikor a primás megkérdi Károly koronázásán a népet, akarjátok-e Károlyt királyotokká, akkor alig hallatszott itt-ott egy-egy «akarjuk». A koronázás azonban mégis megtörtént.

II. Albert német-római és cseh királynak — az első Habsburgnak a magyar trónon — megkoronázása már egészen más rendszer és egészen más formula szerint történt, mint erre már fentebb, a külföldi koronázási rendszer ismertetésénél rámutattunk s lejjebb, II. Ulászlónál még részletesen szólunk. Lehet azonban, hogy ez tévedés, és Albert 1438-ban a régi magyar szabályzatot (a német formulát) követte. Alig két évvel Albert koronázása után, háromhónapos fiának, utószülött (V.) Lászlónak koronázását ünnepelték a székesfejérvári székesegyházban. Ez meglehetősen szokatlan előzmények után hevenyészett aktus volt, melyet az özvegy anyakirályné, Erzsébet a megfelelő előkészítés nélkül hajszolt keresztül, s melyből éppen ezért hiányzott a magyar koronázások legfontosabb kelléke: az egész ország egyértelmű hozzájárulása.

Elégge ismeretes, hogy hogyan kellett a nagyratörő özvegy anyakirálynénak — nem éppen a legegyszerűbb úton — a Szentkoronát Visegrádról titkon Székesfejérvárra

vitetnie, amiben csak az volt a szerencse, hogy a korona elemelését egy soproni származású, németajkú királyi udvarhölgy, a gyermek László dajkája, Kottaner Ilona hajtotta végre, ki aztán rendkívül érdekes leírást hagyott hátra úgy erről az akcióról, mint pedig a székesfejvári koronázásról.

Pünkösöd vasárnapján történt meg a háromhónapos gyermek koronázása. Kottaner Ilona már kora reggel felkelt, megfürösztötte, s szépen felkészítette a háromhónapos királyjelöltet a nagy ünnepélyhez méltó módon. Az özvegy anyakirályné rokona, Albert osztrák herceg, Kottaner Ilona, karján a kis László, és az Erzsébet—László-párti magyar urak kíséretükkel felvonultak a székesegyházhoz, azonban a fejérvári polgárok bezárták a kórus ajtaját, s addig nem engedték be azon a koronázási menetet, míg az özvegy anyakirályné meg nem esküdött fia nevében is, hogy mire, azt Kottaner Ilona nem tudta, mert nem értett magyarul, — az eskü tehát magyarul hangzott el — de bizonyos, hogy a fejérvári polgárok szabadságait kellett megerősítenie. Kottaner Ilona ezt régi szokásnak mondja, bár nem tudunk se előbb, sem később ilyen, a fejérvári polgároknak tett koronázási esküről. Miután Erzsébet letette az esküt, a polgárok beengedték a menetet a templomba. Megkezdődik a szertartás — a kiskirály nővérét, Erzsébetet felvitték az orgonához, hogy a tolongásban ne essék valami bántódása — s a háromhónapos csecsemőt Széchy Dénes esztergomi érsek mindenekelőtt megbérmálta. Erre Ujlaki Miklós vajda — Cillei Ulrik mellett az Erzsébet—László-párt legfőbb támasza — lovaggá üti a gyermeket azzal a karddal, melyet Cillei Ulrik, a királyné rokona ajándékozott neki. Ujlaki Miklós erősen sujtott a gyermek felé, úgyhogy Kottaner Ilona, ki Lászlót karján tartotta megérezte az ütést. Az anyakirályné pedig ijedten felkiáltott magyarul: az Istenért, meg ne sértse. Ujlaki nevetett és azt felelte nem. Széchy primás ezek után a szentelt olajjal királlyá felkenete a gyermeket, kit aztán felöltöztetnek aranyos ruhába, ahogy az a királyt megilleti. Most a Szentkoronát

vette elő a primás és a gyermek fejére helyezte — Kottaner Ilona legalább is így mondja — és a gyermek László erőteljesen tartotta a nehéz — tudjuk, több mint két kilós diadémot, — 12 hetes fején, noha — dicsekszik Kottaner Ilona ápolitja derekas viselkedésével — a Szentkorona elég nehéz lett volna egy esztendősi fiú fejének is. A felkenés és koronázás a Szent István-oltár előtt folyt le. A koronázás után Kottaner Ilona — a szabályzat előírása szerint — trónusba ültette a gyermekkirályt, tehát az inthronisatiót nem egyházi vagy világi főemberek végezték, hanem a királyi gyermek dajkája. Az inthronisatio előtt elhangzik az ekkor már teljesen meghonosodott német formula koronázási esküje is, melyet a megkoronázott kisdud helyett Cillei Ulrik tett le, tehát az esküt a gyermek neveltetéséért felelős férfirokontól követelték meg. Az eskü egyébként az a hagyományos eskü, melyet László 1453. jan. 29-én Pozsonyban személyesen is letesz, mikor 13 éves korában megkezdí szerencsétlen uralmát.

I. Ulászló székesfejevári koronázása 1440. júliusában — eléggé ismeretes — a Szentkorona nélkül ment végbe, s ezzel Ulászló egyedül áll királyaink sorában.

I. Ulászlót tehát Szentkorona nélkül, azonban a magyar nép túlnyomó többségének és legjobbainak, (köztük Hunyadi Jánosnak) lelkesedése mellett koronázták meg a Szent István fejereklyetartójáról vett koronával. Nem mulaszthatjuk el ehelyütt rámutatni arra, hogy a cseh koronázási praxissal itt megint feltűnő hasonlóság van.

IV. Károly császár és cseh király, a cseh állam és kultúra nagy német reformátora, a cseh koronázás szertartásait is megszabta, csakúgy, mint a német-római császár-választását. Ő rendelte el, hogy a cseh királyt mindig azzal a koronával kell megkoronázni, mely Szent Vencel fejszobrát ékíti. Innen van az is, hogy később, idők folytán, ezt a cseh koronát Szent Vencel koronájának kezdik tekinteni, minden ok nélkül, mint ezt éppen cseh történettudósok is elismerik.

De térjünk vissza I. Ulászló magyar koronázásához.

A lengyel származású ifjú lovag-király életéről, ki a

magyarságért a várnai csatában életét áldozta, két érdekes rajzot is bírunk. Az egyiket Callimachusnak, a IV. Kázmér lengyel király udvarában működött kiváló olasz humanistának tollából, a másikat a közel egykorú Dlugoss lengyel történetíró históriájában. E két leírásból részletesen rekonstruálható I. Ulászló koronázása. Ennek egyházi ceremóniái a hagyományos német formula szerint folytak le, melyekhez azonban egész sora járult a világi szertartásoknak.

Midőn a koronázási menet a királlyal a koronázó templom főoltára elé ér, a kanonokok lesegítik a királyról ruháit, az esztergomi érsek pedig imák kíséretében felkeni Ulászlót kezén és hátán. Ezután felöltöztetik Szent István hagyományos ruhába. Először a keresztet adja az érsek a király kezébe — ez a jelvény hiányzik minden ismert koronázási ordóból, abból is, melyet a hagyományos magyar koronázási könyv tartalmaz. Ez a kereszt jelképezi a magyar király apostoli legátus voltát, vagyis püspök-kinevezési jogát, melyet a későbbi hagyomány szerint a római pápa ruházott rá a magyar királyra. Majd a jogart és arany országalmát adja át Széchy primás Ulászlónak, ugyanaz a Széchy Dénes, ki V. Lászlót is megkoronázta, végül a zászlót, mindegyiket imák és áldások kíséretében. E jelvények átadása után — mondja Dlugoss — előhozták az ország törvényeit, s Ulászló megesküdött ezek megtartására, a koronázó érsek által felolvasott esküformula szerint. Erre következik a koronázás, s a lovagok avatása, annak jeléül — mondja Dlugoss, hogy az országot fegyverrel kell megvédeni, s hogy a király első feladata a katonai erények ápolása. Ezután átmennek a Szent Péter és Pálról elnevezett templomba, s ott a király trónusán ülve bíraskodik, ezzel is kifejezve, hogy a katonáskodás után az igazságszolgáltatás legfőbb kötelessége. Innen távozva Ulászló a városon kívül fekvő Szent Márton templom tornyába megy, s a torony ablakából erősen kihajolva, hogy mindenki láthassa, megteszi a kardvágásokat. E kardvágások azt jelképezik, hogy a király az országot bárhonnan jövő támadás ellen megvédelmezi. A koronázási

szertartásokat ünnepi lakoma zárta le. Dlugoss leírja még az országgyűlést is, mely a koronázást követte, s közli azt a rendkívül nagyfontosságú okmányt is, melyet már többször idéztünk, s melyet az országgyűlés 1440. július 17-én állított ki. Erről munkánk más helyén bővebben lesz szó.

Mátyás király koronázásáról, sajnos, mit sem tudunk. Bonfini mindössze annyit mond, hogy azt Virágvasárnapra tűzték ki (ez 1464-ben március 25-re esett), de a télies hideg időjárás miatt a követek nem tudtak idejében megérkezni s ezért el kellett halasztani Nagypéntekre! Nagyon meglepő, hogy ilyen ünnepélyt éppen ezen a gyásznapon tartottak volna meg.

Mind Kottaner Ilona, mind Dlugoss és Callimachus leírása szerint a két 1440-i koronázás a német formula szerint történt. Alberté — lehet — nem e szerint, hanem egy sokkal archaisztikusabb frank koronázási szabályzatra visszamenő formula szerint. Fennmaradt legalább is egy kézírata ennek a formulának, melybe azoknak a helyeken, hol a király név szerint megneveztetik, Albert magyar király neve van beírva. II. Ulászlót is e szerint a másik formula szerint koronázták meg 1490-ben ez már egészen bizonyos, mert Bonfini mondja így, aki pedig erre a korra már teljes hitelű író. (Van különben olyan vélemény is, mely szerint ez az Albert—Ulászló-féle típus volt a legrégebb német koronázási formula. Akármint legyen is, ez a II. Ulászló koronázásánál is felhasznált formula a koronázási formulák kialakulásának korában, tehát a XII., XIII. században az ősi frank-angolszász rendszert követi, melyben a koronázás megelőzi a jogar átadását, s közvetlenül követi a kardét, a szertartás végén pedig nincsen egyházi eskü.)

II. Ulászló koronázásáról, mint említettük, Bonfini udvari történetíró számol be, s közli a hivatalos szabályzatot is. A koronázásra Székesfehérvárra érkezett II. Ulászló Domokos fejevári prépost házában tartotta szállását, s onnan indult szeptember 21-én, a koronázás napján reggel fényes kísérettel: egyházi és világi urakkal a Boldog-

asszony bazilikába. Jobbján Orbán egri püspök haladt, balján Zsigmond pécsi püspök, a pénzüzleteiről és állami pénzek hűtlen kezeléséről előnytelenül ismert proselyta Hampó. Előttük Corvin János, Mátyás király bastard fia, ki mint tudjuk, nagylelkűen lemondott a magyar trónról, nem tartván magát arra méltónak. Corvin mellett jobbra Báthory István lépdelt a királyi jogarral, balról János szentgyörgyi gróf, az arany országalmával. Mögöttük István szerémi püspök az arany keresztet, a vránai perjel az egyszerű keresztet vitte. Ott ment Kinizsi Pál is a kivont királyi karddal, Geréb Mátyás a hüvelyébe zárttal, Kani-zsai László pedig az ország zászlajával.

Pruisz János váradi püspök volt az egész felvonulás rendezője, ő jelöli ki mindenki helyét, mikor a díszes koronázási menet megérkezik a templomba, míg az egyházi szertartást Osvát zágrábi püspök végzi, mint Bonfini mondja: metropolitaként, minthogy Estei Hyppolit, a Mikszáth Kálmán bájos elbeszéléséből ismert «kis prímás», gyermekora miatt nem koronázhatott királyt, s nem is ment el az ünnepekre. Küldött azonban nagyszámú, szép fegyverzetű lovas-bandériumot.

A szent koronát és a többi koronázási jelvényt a szentelt olajjal együtt az oltár előtti emelvényre helyezik, az igen vallásos Ulászló pedig trónusán ülve, magábamélyedve készül a koronázás méltó felvételére. Majd feláll trónjáról, s a püspökök az oltár elé vezetik a még mindig köpenyébe burkolódzó fejedelmet, hol a prímást helyettesítő Osvát püspök fogadja. Itt a koronázó főpap intézi hozzá az előírt intelmeket, mire Ulászló leteszi az egyházi esküt, majd letérdel a «metropolitanus» elé, ki jobbkarján és hátán felkeni Ulászlót a katechumenok olajával. Bonfini közli az összes főbb imát is, melyeket persze itt nem idézünk. Felkenés után a királyt a püspökök a sekrestyébe vezetik, itt leveszik róla ruháját, s helyette felöltöztetik Szent István hagyományos ruhájába: a kékszínű, Isten és az apostolok képével kihímzett palástba, melyről Bonfini megjegyzi, hogy azt nem művészi kivitele, hanem az azt körülövező tisztelet teszi becessé. Föladják Ulászlóra a

hagyományos sarukat is. Így felöltözve visszatér a király a templomba, a kórus az alleluját intonálja, a koronázó püspök pedig átadja Ulászlónak a kivont kardot, majd a hüvelyébe zártat. Utóbbi a király kivonja, erősen meg-suhintja, s balkarján letörülve visszadugja hüvelyébe. Következik a koronázás. A váradi püspök felveszi az oltáron nyugvó szent koronát és az összes többi püspök segítségével Ulászló fejére helyezi. Elmarad tehát a hagyományos három kérdés, melyet a nádornak kellett volna a néphez intézni: Akarjátok-e, hogy Ulászló királlyá koronáztassék. Tudjuk, hogy éppen azért kellett erre az 1490-i koronázásra új formulát bevezetni, mert a bárók nem merték megkockáztatni a köznemesség előtt népszerűtlen «cseh» király kikiáltását.

Következik a jogar átadása (az országalmáé nem szerepel 1490-ben), majd a király, ki mindeddig térdelt volt, feláll, oldaláról leoldják a hüvelyébe zárt kardot, s azt Mátyás kardhordozónak adják át, ki azt a király előtt hordozza. Ezután a király fején a szent koronával, jobb-jában a jogarral a trónushoz megy, melybe Osvát püspök inthronizálja. Ezzel végetér az egyházi koronázás, melyet a hagyományos Te Deum eléneklése zár le. (Ennek a koronázásnak egyházi zenéjét a fejevári bazilika énekkarra szolgáltatta, hangszerek nélkül.) Következik a koronázási mise, a király mise alatt megáldozik (Bonfini nem mondja, hogy két szín alatt áldozott volna), mise végeztével pedig az egész koronázási országgyűlés az új királlyal átmegegy a Szent Péter-templomba, hol Ulászló újból inthronizáltatik és békés természetének megfelelően és békés uralom bejelentésül bírói ítéleteket hoz.

A Szent Péter-templomban lefolytatott bíráskodás után a király és kísérete a városon kívül felállított emelvényhez lovagol. Itt Báthory István nagy beszédben felszólítja Ulászlót, hogy tegye le a világi esküt a magyarok jogai, törvényei és szabadságai megtartására. Ulászló — legalább is Bonfini szerint — szintén beszéddel válaszol, s leteszi a kívánt esküt s meghatottságában nem tudta könnyeit visszatartani. Következik egy, az eskü helyétől

nem messze fekvő dombon a kardvágás, s végül megtörténik az aransarkantyús lovagok felavatása is, hogy mikor és hol, azt Bonfini nem árulja el. Koronázás után következik a királyi hivatalok új szétosztása, melyből csupán Pruisz János váradi püspök vonta ki magát, ki rövidesen franciskánus kolostorba vonult.

II. Ulászló koronázásához különben igen érdekes megjegyzéseket fűz egy jól értesült kortárs, a dalmát Tubero, ragusai apát, ki Párizsban járt egyetemre, s igen művelt humanista volt. Ez elmondja, hogy 1490-ben nem a hagyományos magyar «nemzeti» koronázási szertartásokat alkalmazták (tudjuk, a német formulát tekintették ennek), mert nem merték a koronázási országgyűléshez az ismert kérdéseket intézni: akarjátok-e Ulászlót királynak. (Ulászló, ez eléggé ismeretes, a főpapság és bárók, vagyis a nagybirtokos arisztokrácia jelöltje, míg a nemesség körében igen népszerűtlen.)

II. Lajos koronázása — már említettük, hogy apja koronáztatta meg kétéves korában — igen fontos esemény a magyar koronázások történetében, ha igazat adhatunk Fraknóinak, aki forrás megnevezése nélkül azt írja, hogy a gyermek Lajos fejére a primás — ekkor Bakócz Tamás — és a nádor — ekkor Perényi Imre — együttesen helyezték a szent koronát. Igaz, a magyar rendek akkori nagy hatalmát, s a királyra, a gyöngé II. Ulászlóra és az állami és politikai életre bírt nagy befolyását méltóképpen demonstrálná, hogy az országlakosokat képviselő rendek, illetőleg a rendeket képviselő nádor adja át a királynak azt a szent koronát, melyre már az 1440. július 17-i országgyűlés szerint is az országlakosok akarata ruházza rá a királyná tevő erőt. Lehet, hogy ez a rendi törekvés már 1508-ban, II. Lajos gyermekkori koronázásakor érvényesül. Lehet azonban az is, hogy Fraknói csak a későbbi gyakorlat alapján feltételezi, hogy ez 1508-ban is így volt. A három kérdést is, hogy akarják-e Lajost királlyá koronázni, a nádor intézte volna ekkor az országgyűléshez, nem a primás, mint eddig, s a jelvényeket is a világi urak adták volna át a gyermekkirálynak. A primás tiszte arra szo-

rítkozott — Fraknói szerint, — hogy ő pontifikálja a koronázási misét, s ő keni fel a szentelt olajjal Lajost.

A koronázás egyébként — úgylátszik — teljesen úgy ment végbe, mint I. Ulászlóé, s mindenben a hagyományos magyar szokásokat, s a német koronázási szabályzatot követték. Ez a szabályzat különben máig fennmaradt egy esztergomi pontifikáléban, mely a Nemzeti Múzeum könyvtárában őriztetik.

Ezzel lezárjuk a mohácsi vész előtti magyar királyok koronázásának hosszas és dicsőséges sorozatát.

A koronázási eskü.

Már ismételten említettük, hogy van a koronázási szabályzatoknak egy igen fontos mozzanata, mely erősen növeli a koronázás alkotmányos jelentőségét, s ez a koronázási eskü. Eskü nélkül a koronázási szertartás csak átruházza az új királyra az uralkodói hatalmat, az új király esküje viszont már biztosítja az ország jogrendjét, alkotmányát is, s ezzel a koronázás az egész ország jogrendjének legfőbb biztosítója lesz.

Már a IX—X. században kialakul az angol hármaskorú eskü, mely a szertartás végén hangzik el, s erre már csak a nép hódolása, valamint a király inthronizációja következhetik. Tartalma: Fenntartom a békét, üldözöm a rablókat és a visszavonást, igazságos ítélkezésemről gondoskodom. Ez az angol hármaskorú ígéret vagy parancs, mert így is szokták nevezni, már a X—XI. században átmegy a nyugati frank birodalomba (a mai Franciaországba), hogy a régi, Karoling-kori eskük mellett a francia királyok esküjévé legyen. A nyugati frank eskükből alakul ki a német ordo végére illesztett eskü, s ez lesz aztán az Újkorban a Pontificale Romanum koronázási szabályzatának esküje is, melyet VIII. Orbán és VIII. Kelemen pápák a XVII. század elején kanonizáltak, s mely a katolikus koronázásoknak maig érvényes koronázási esküje. Ezt nevezte el a XX. század elejei magyar alkotmánytörténet «iuramentum iustitiae et pacis»-nak, szemben az «alkotmány-

biztosító» esküvel. Igen pontatlan cím mind a kettő, hiszen minden eskü a béke és igazság esküje, ez semmi különleges karakterisztikumot nem jelent, éppúgy az alkotmányt is biztosítja minden eskü, melyet királyok koronázásukkor letettek. (Alkotmány helyett helyesebb, ha a középkorban az egyes emberek és a király jogairól beszélünk, mikor az «alkotmány» újkori összefoglaló fogalma még ismeretlen.) Maga az eskü így hangzik: «Isten egyháza és népem számára a törvényt, igazságot és békét megtartom, ahogy híveim segítségével és tanácsával tehetem, a papságot tisztelem, s az egyházak birtokait megvédelmezem. Ugyanerre bírom rá hivatalnokaimat és vazallusaimat is».

A Magyarországon a Salamon koronázásakor 1058-ban, valamint a III. Endrén 1290-ben valószínűleg használt angol formula esküje tartalmilag ugyan nem, de szövegében és egyéb külsőségeiben is eltér a német formulától. Viszont a német formula esküje lényegében megegyezik a Pontificalebeli eskü tartalmával, az is, melyet a XII. század vége óta a szertartásvégi inthronizációnál mondanak, s az is, mely a szertartás elején a koronázó főpap három kérdésére adott válaszképpen hangzik el. Hithűséget fogad három ígéretében a trónralépő német fejedelem, az egyház és papjai védelmét, s országa igazságos és jó kormányzását, s minden ellenség ellen való megvédelmezését. Ez eskü után ugyancsak a koronázó főpap háromszor egymásután feltett kérdésére hangzik fel a nép kikiáltó helyeslése, az új uralkodó trónralépéséhez adott beleegyezése.

A koronázási eskü nemcsak Magyarországon igen nagy jelentőségű, hanem az egész keresztény világban. Különösen a Középkor korábbi századaiban, helyesebben az első kimutatható eskük óta, melyek országonként természetesen más és más időben lépnek fel, megfelelően az egyes országok alkotmányfejlődése ütemének. A koronázási eskü ugyanis a korábbi középkor államaiban az egyetlen eszköz, mely a jogrend fenntartását kifejezetten biztosíthatja. Írott alkotmánylevelek ekkor még nem voltak, sőt még

írott törvények is alig, törvényhozás a mai értelemben szintén ismeretlen valami, hiszen írni-olvasni is alig tudott valaki. A szokásjog uralkodott, a régi bevett szokás, illetőleg az, amit a bírák és más derék emberek jónak tartanak. Ez a szokásjog törvényként szabályozza az életet, s e szokásjognak mindenki aláveti magát. Intézmények nincsenek, melyek ezt a szokásjogot garantálnák, sem a királyt elhatározásaiban, cselekedeteiben korlátoznák, sem az alattvalók ellenőrzését új intézkedések hozásában biztosítanák, vagy lehetővé tennék nekik, hogy a kormányzásba beavatkozzanak. Hogy a jogrend fennmarad, arra egyetlen materiális biztosíték a király koronázási esküje, s az alattvalók ellenállási joga. Nemcsak Magyarországon van ez így, hanem az egész keresztény világban. Igaz, hogy elvben a középkori ember előtt minden jog szent és sérthetetlen, s ez a meggyőződés igen mélyen él az akkoriak lelkében, különösen a korábbi középkorban, s a «jog» megsértése a legnagyobb bűn: «zsarnokság». Mégis e «jognak» sérthetlenségét a középkor primitív jogi intézményei mellett a királynak külön, kifejezetten el kell ismernie, mindjárt uralomraléptekor, koronázási esküjében.

A koronázási eskü a jog megsértését eleve ki akarja zárni, ez tehát preventív eszköz a jogrend védelmére, az ellenállási jog viszont a már megtörtént jogsértést van hivatva jóvá tenni, ez tehát represszív jogvédelmi eszköz. Mindkét intézmény megvan az egész középkori keresztény világban, vagyis egész Európában.

Mindkét intézmény meghonosodik Magyarországon is, a keresztény nyugati népek egyéb állami és jogi berendezéseivel egyetemben, s az ellenállási jogot sem az Arany Bulla alapítja meg. Ez a jog már megvan századok óta a gyakorlatban, s a Péter és Ába Sámuel elleni felkelésekben jelentkezik először. Ezt régebbi alkotmánytörténeteink már a XIX. század második felében felismerték.

A koronázási eskü fennmarad mindaddig, amíg király- (és császár) koronázások voltak. Később, a rendi korban jelentőségében még nő is, tartalmában pedig bővül. Hiszen ekkor az alattvalók: nemesek, papok, városi polgárok,

némely német territoriumban a parasztok képviselői is — országgyűléseken bele kezdenek szólni a kormányzásba és részt vesznek a törvényhozásban. Ezért a koronázási, általában, uralomkezdő eskü is az alattvalók — rendek — ellenőrzése alá kerül.

Az az eskü, melyet a magyar király koronázásakor letett, a rendi korban nem szorítkozott az ordók esküjére. Mihelyt az eskü is a rendek ellenőrzése alá tartozik, kibővül az alattvalók új követeléseivel. Igen jellemző, hogy ez Magyarországon a XIII. század végén következik be, tehát akkor, amikor a rendiség először kezd — a XI—XII. századi lázadásokat, detronizációkat nem számítva — beleavatkozni a kormányzásba, s országgyűléseket tartva a törvényhozásba is. Már V. Istvánnak szemére vetik alattvalói, hogy koronázásakor tett esküje ellenére nem respektálja a nemesek jogait, sőt pár évtizeddel előbb a pápák: III. Honorius és IX. Gergely intik II. Endrét, hogy «koronája jogait köteles megőrizni», mert erre koronázásakor esküt tett, s mert erre minden külön eskü nélkül is, mint király egyedül királyi tiszteből kifolyólag is köteles. S nem véletlen a XIII. század legvégén, hanem az aktuális külpolitikai helyzetből következik, hogy az ország területének integritása az, amit a rendek újításképpen a magyar koronázási eskübe bevételnek, s hogy éppen III. Endre az, kitől ezt követelik. Tudniillik IV. (Kun) László egyéb áldatlan machinációi mellett szövetségre lépett Albert osztrák herceggel, hogy a túlságosan elhatalmasodott dunántúli kiskirályokat, a Henrikfiakat megfékezze. A nyugatról az osztrák herceg, keletről a magyar király csapatai közé került Henrikfiak nem védhetik magukat, s így nyugatmagyarországi váraik és birtokaik egész sora osztrák kézre kerül. Az országnak ez a megcsonkítása annyira felháborította az egész ország közvéleményét, hogy már Lászlótól követelik, hogy teljesítse kötelességét és szerezze vissza az idegen kézre került országrészeket. De ő büszkén visszautasította a gyámködést, mondván, hogy tudja ő, mi a kötelessége, nem kell őt erre figyelmeztetni. A gyengébb III. Endrének már aztán koronázásakor meg

kellett fogadnia, hogy visszaszerzi mindazt a földet, ami Boldogasszony birtokából, vagyis Magyarországból idegen kézre jutott. Az első esetben tehát, mikor az alattvalók írnak elő esküt királyuknak, azt követelik meg tőle, hogy Magyarország területének épségét állítsa helyre, s ezt a követelést aztán megújítják az 1298. törvény 21 cikkelyében is.

Ez sem újítás. Hiszen láttuk, hogy már IV. László idejében királyi kötelességnek tekintik az ország épségének megőrzését. Sőt még régebbi kötelessége ez a magyar királynak, s egészen a honfoglalási időkre megy vissza, később pedig az Arany Bulla ki is mondja, hogy az ország védelmére elsőnek a király, majd az ország lakosai kötelesek.

Az ország területi integritásának fogalma is készen áll, mindjárt a honfoglalás után, mihelyt fejedelmeink megszervezik a határvédelmet, a híres gyepűrendszert. Az ország területi épségét szolgálja a király honvédő kötelessége mellett a szabad magyarok honvédő kötelessége is, mely szintén sokkal régebbi az Arany Bullánál, s szintén még a pogány időkre mehet vissza, hiszen a szabad magyarok általános katonakötelessége éppen a közösen megszállt földek közös megvédését célozza. Ez az eleinte ösztönös törekvés a haza védelmére lesz aztán a XIII. század végére a már szilárdabb határokkal körülvett Magyarország koronázási esküjének egy követelménye.

Belekerül a területi épség követelése Endre utódjának, Károly Róbertnek koronázási esküjébe is, s ettől kezdve nem hiányzik egy magyar királynak koronázásakor tett fogadalmaiból, koronázásakor kiadott hitleveléből sem.

Ez sem magyar specialitás. Éppen a Károly Róbert esküjével egyidős német királyi eskübe, a VII. Henrikébe, is félvétetik a német birodalom birtokainak megőrzése, sőt gyarapítása.

A XV. században ez az immár teljesen kialakult magyar esküformula — elég különös a mai ember előtt — átmegy Csehországba, mégpedig V. László viszi azt át oda, ki Csehországnak is királya volt, csakúgy, mint apja Albert

és nagyapja Zsigmond. Ettől kezdve — László 1453. január 29-én Pozsonyban teszi le magyar esküjét, majd 1453. október 28-án Prágában a csehet, — mind a magyar, mindpedig a cseh királyság területi épségét ugyanaz az esküformula és — Podjebrád kivételével — ugyanaz a király is biztosítja, egészen II. Ferdinánd 1617. cseh, illetőleg 1618. magyar koronázásáig. Ez a közös magyar-cseh formula így hangzik: Esküszünk, hogy Magyarországot (Csehországot) és minden rendű lakosát, jogaikban és szabadságaikban megvédelmezzük, s hogy az ország határait nem idegenítjük el, hanem megvédelmezzük és tehetőségünkhöz mérten az elidegenítetteket visszaszerezünk. (A cseh formula valamivel hosszabb szövegű.)

A XVI. század közepétől aztán megváltozik a helyzet: fejrhegyi győzelme után (1621) Habsburgi II. Ferdinánd megszüntette a cseh rendi alkotmányt s helyébe egy oktrojált, bár a rendek jogait megvédő és rendi szellemben tartott alkotmánylevelet adott ki Csehország számára, az «Erneuerte Landtafelt». Ebben a II. Ferdinánd-féle alkotmánylevelben aztán a cseh koronázási eskü szövege is annyira megrövidült, hogy már nem tekinthető többé a százados magyar-cseh eskü valódi folytatásának.

Ugyanez a magyar-cseh formula felbukkan azután Lengyelországban is, éspedig 1453. június 30-án, tehát négy hónappal V. László cseh koronázása előtt, mikor IV. Kázmér király tesz le a Lászlóéval csaknem azonos tartalmú és szövegű esküt. Ez a rokon lengyel formula azonban nem Csehországból kerül Lengyelországba, de nem lehet azt sem kimutatni, hogy a lengyelek Magyarországból vették volna azt át.

E három országban tehát a XV. sz. folyamán — Magyarországon talán már 1290 óta egy külön világi eskü alakul ki az egyházi koronázási ordók professziója mellett, s ezt az azonos tartalmú és hasonló szövegű esküt mindhárom ország királya a koronázási szertartás egyházi részének befejezte után mondja el a nép számára.

Ehhez a világi eskühöz aztán Magyar- és Csehországban még egyéb világi aktusok is fűződnek: lovagok avatása

stb., s kifejlődik e két országban még egy különös ceremónia, a világi uralomkezdő eskü letetésének egy különös módja is. Ha idegenből jön az újonnan választott király, akkor az ország határához érve esküt kell tennie, s csak ezután lépheti át a magyar vagy a cseh határt. Ezenfelül még egy esküt vesznek ki tőle alattvalói, mikor az ország fővárosának kapuihoz, tehát Budának vagy Prágának kapuihoz ér, s végül a királyi várban még egy harmadikat is. Ezt a szokást követte Mátyás, mikor Prágából, fogságából kiszabadult, s mint újonnan választott magyar király bevonul Magyarországra, azzal a különbséggel, hogy ő nem az ország határán esküszik először, hanem Buda város kapuihoz érve, másodszor a vár kapujában, végül a Boldogasszony templomában. Első esküje a budai polgároknak, a második a nemességnek, a harmadik, melyet a templomban tett le, a papságnak szólt. II. Ulászló 1490-ben már az országhatáron, Farkashidánál tette le első esküjét, mikor szintén Csehországból érkezett az országba, magyar trónja elfoglalására, s itten adta ki hitlevelét, helyesebben választási kapitulációját is. Megtartja ezt az érdekes szokást I. Ferdinánd is, az ő bevonulásakor azonban a Lajta a határfolyó, s ennek a partján játszódik le az eskütétel. Erről majd az Újkor tárgyalásánál lesz szó.

Vannak aztán még más hasonlóságok is a magyar és cseh koronázási gyakorlat között. Először magában az egyházi esküben is. Hiszen ugyanazt a koronázási ordót használják mindnyájan, mégpedig a német formulát.

De vannak még más érintkező pontok is a három ország gyakorlatában. Már említettük, hogy a magyar koronázáshoz több világi szertartás is csatlakozik, melyek egészen a legutolsó koronázásokig csodálatos szívósággal fennmaradtak. Ezek közül egyik-másik meglehető a cseh királyok koronázásánál, csakúgy, mint a magyarénál. Mindenekelőtt a koronázó érsek kérdése a néphez, mielőtt a király fejére tenné a koronát: akarjátok-e a királytokká N.-t. Ez a kérdés, mint már többször mondtam, eredetileg a német koronázási formulából való, s csak később ment át a magyar koronázási gyakorlatba, hogy

mikor és hogyan, azt nem tudjuk. Kétségtelen, hogy Szent Istvánnál megtörtént a három kérdés — ezt már munkánk elején is említettük — és kétségtelen, hogy valahányszor a német formulát használták a magyar király koronázásakor, e kérdés mindig felhangzott. Jelentősége azonban először Kis Károly emlékezetes koronázásánál volt, mikor is a nép félelmében, a koronázó esztergomi érsek kérdésére nem mert mást mondani, mint igent, noha mindenki, az egész koronázó gyülekezet érezte, hogy a két királynő: Erzsébet és Mária jogán súlyos csorba esett, s azon megható jelenet hatása alatt állott, mely Nagy Lajos sírja fölött a koronázás megkezdése előtt lejátszódott. A két árva királyné ugyanis, kik csak kénytelenségből jöttek el Kis Károly koronázására; a koronázó székesfejérvári templomban — királyaink ősi temetkezési helyén — Nagy Lajos sírjára borulva zokogtak, míg csak a koronázási szertartás meg nem kezdődött.

Ezt a kérdést, mely a népnek, illetőleg a koronázási országgyűlésnek alkalmat nyújt arra, hogy kifejezze hozzájárulását a trónutódláshoz, a XV. században nálunk még a koronázó érsek teszi fel, a csehекnél ekkor már az egyik világi főúr, kezében a cseh koronával: «Cseh urak, nézzétek a cseh koronát, cseh urak, akarjátok, hogy ezt a király fejére tegyük, s őt cseh királlyá koronázzuk?» Amire a nép természetesen igennel felel.

Ez a szokás nincsen meg a lengyeleknél.

A magyar koronázás világi járuléka még az a szokás, hogy az új király átmev egy másik templomba s ott lovagokat avat, végül, hogy a XV. században, mikor minden koronázás még Székesfejérvártt történt, felmev a városon kívül lévő Szent Márton templom tornyába, s ott a világ négy tája felé sujt kardjával.

A lovagok avatásának szokása megvan a lengyel koronázásoknál már a XIV. század legelején (1311) is, de megvan — legalább is a XV. században Csehországban is.

Itt tehát világi szertartások is járulnak hozzá az eredetileg teljesen egyházi jellegű magyar koronázásokhoz, s ebben az eleinte csakis papok által végzett szertartásban

a világiaknak is részük és szerepük jut. Mióta és miért van ez így? Forrásaink nem beszélnek részletesebben a régebbi magyar koronázásokról és bővebb kútfőkre csak a XV. századtól kezdve akadunk, de úgy látszik, hogy a XV. és a XVI. század folyamán világiak is kezdenek fungálni a koronázásokban. Előbb még csak a koronázási eskünél jutnak szerephez, így már III. Endre, Károly Róbert és Nagy Lajos esküjét is világiak veszik ki. A Képes Krónika ábrázolásaiban azonban, melyek természetesen csak keletkezési korokra, a XIV. század közepére irányadók, a koronát a király fejére mindig püspök (érsek) helyezi, sokszor két püspök is. Ez megint arra mutat, hogy nálunk a német formulát használták: az írja elő azt, hogy a koronát az összes püspökök tartják, a koronázó érsek pedig «irányítja», míg a francia koronázásból a XIV. századra a püspökök részvétele eltűnik, bizonyára a világi pairek tiltakozása miatt, s mert a koronázó reimsi érsek egymagának követelte ezt a jogot.

Már a Képes Krónika illuminációiban is van rá példa, hogy világi vitéz nyújtja át koronázáskor a trónuson ülő királynak a kardot. Nagy Lajost pedig a koronázási szertartás alatt Tamás erdélyi vajda övezi karddal, ami ez összefüggésben nemcsak lovaggáütést jelent, hanem egyben a koronázási ceremóniában a kardátadás aktusa is. A kard átnyújtása tehát a XIV. században — a bővebb Kaprinai-kódex tanúsága szerint, s a Képes Krónika illusztrációinak bizonyosságából — világi szertartás volt. Nem véletlen tehát, hogy V. Lászlót is világi ember: Ujlaki Miklós vajda ütötte lovaggá 1440-i koronázásán. Erősíti a világi elemet a késő középkori magyar koronázásokon az a szokás is, hogy a koronázási jelvényeket, a kardot, jogart, országalmát, világiak: a főméltóságok viselői hordozzák a koronázási menetben, s teszik a koronázási templom főoltárára. Csupán a korona feltevését nem tudták, talán nem is akarták a világi urak kezükbe venni: ez a mohácsi vészig kizárólagos joga marad az esztergomi érseknek, ki 1386 óta Magyarország primása, s a XV. század óta többnyire a bíborosi kalapot

is elnyeri. A középkorban csak egy magyar koronázás volt, melyen világiak végeztek majdnem minden aktust: a II. Lajos gyermekkori koronázása, ha ugyan hitelt adhatunk Fraknoi meg nem nevezett forrásból származó leírásának.

A koronázási hitlevél.

Van azonban az új királynak koronázásakor, vagy az ahhoz csatlakozó aktusok között egy másik, alkotmányos szempontból nem kisebb jelentőségű teendője is, egy újabb világi mozzanat, s ez az a szokás, hogy a koronázandó, esetleg már megkoronázott király oklevelet: írásos ígéretet ad. De most már nem annyira általánosságban mozgó írást arról, hogy híven teljesíti szinte természetes, hivatásából folyó királyi kötelességeit, hanem részletesebb oklevelet ad ki az uralomraléptekor aktuális kérdésekről. Ez az újkorban egyideig választási kapitulációnak is nevezett, s különösen a Habsburgok idegen dinasztiaja alatt igen nagy jelentőségre szert tett okmány, a magyar király hitlevele. E szokás eredetét meglehetősen homály fedí. Kétségtelen azonban, hogy már az Árpád-korban megvolt, már Szent István nemzetségéből származott királyaink kénytelenek olykor alattvalóiknak ily különleges írásos biztosítékot nyújtani. Elsőül talán III. Béla. Ismeretes, hogy ő görög földön, a konstantinápolyi császári udvarban nevelkedett, s a görög trón örökösévé jelöltetett ki. Innen jött haza elfoglalni magyar trónját, mint a hazai viszonyokkal kevésbé ismerős idegen, s idehaza sokan bizalmatlanul fogadták, főképp az erősakarátú, szenvedélyes Lukács esztergomi érsek. Lukács Béla trónrajutását megakadályozni nem tudta, mert hiszen hiába tagadta meg az «idegen»-nek megkoronázását, a kalocsai érsek mégis megkoronázta Bélát; Bélának azonban oklevélben biztosítania kellett az esztergomi érsekséget arról, hogy a koronázás joga az övé, s nem a kalocsaié. Bélának ez a koronázásakor, 1172-ben kiadott oklevele a nagyra hivatott magyar koronázási hitlevél első csírája.

Az Árpád-korban aztán mégcsak III. Endre trónra-

léptekor merült fel megint hasonló nehéz helyzet, melyet nem old meg a szokásos koronázási eskü. Endre is idegenből jött, itthon ismeretlen ember, kit szintén csak öröklési joga jelöl a magyar trónra. Őtöle — koronázási esküjén kívül — azt kívánják okleveles ígéletben a magyarok, hogy a béke öre legyen, engedelmeskedjék a római egyháznak és a magyar katolikus klérusnak, védelmezze az özvegyeket és árvákat (ez is az egyház kívánságára vétetett be a koronázáskor tett királyi ígéretekbe, így a német koronázási eskübe is 1309-ben), ítéleteiben és bíraskodásában igazságos legyen, mindig gyarapítsa a magyar jogot és ami a Boldogasszony birtokából, vagyis Magyarországból idegen kézre jutott, azt szerezzze vissza. Az egész hitlevélnek az az utolsó pontja a legfontosabb az egész okmányban, melyet különben Endre még esküjével is megerősített s így hitlevél és koronázási eskü egymásbafonódnak. Ez a végső pont III. Endre 1290-i esküjében az első kifejezett biztosítéka a magyar államterület épségének, mint erre munkánk egy fentebbi szakaszában már rámutattunk.

Hitlevélre azután a Középkor további folyamán jóideig nincsen példa, a magyar nép az egész XIV. század alatt megelégedett a koronázási esküvel, s ebben az egészen általános fogadalomban kellőképpen biztosítva látta jogait, az ország jogrendjét, belső békéjét, s az igazság érvényrejuttatását minden téren. A XIV. század két nagy királyának: a reálpolitikus Károly Róbertnek és a magyar történet egyik legnagyobb egyéniségének, Nagy Lajosnak uralma alatt a nép a kormányzásban és törvényhozásban erősen háttérbeszorul. Annál lendületesebben hatol be a XV. század magyar rendisége a kormányzásba, mikor is a királyi (állami) hatalom erőtlen uralkodók kezében, de főképpen Nagy Lajos túlzott birtokadományozásai miatt anyagi erőforrásaiban is erősen megcsappan, s elveszti addigi döntő fölényét a nagybirtokosok rendje fölött. Mátyás egymaga meddő küzdelmet folytatott a feltörő rendi erők ellen, s hazánkban nem tudta megszervezni a kor állameszményét, az itáliai mintára szabott

abszolút fejedelemséget. Nem véletlen, hogy a XV. század stabilizálja nálunk a választási kapituláció (hitlevél) szokását: Alberttól, I. Ulászlótól, V. Lászlótól, II. Ulászlótól mindtől kivettek az országalakosok egy-egy igen terjedelmes, s a kor minden problémáját felölelő írásos ígéretet. Mátyás nem személyesen állít ki ilyen uralomkezdő okmányt, hanem anyja, Szilágyi Erzsébet és nagybátyja, Szilágyi Mihály köt paktumot az ellenpárt fejeivel. Ez az egyezmény egy pár nagybirtokos főúr családi egyezménye a magyar királyi hatalom megosztásáról, s az állami hivatalok betöltéséről, melyhez az országgyűlés, tehát az országalakosok szélesebb rétegei, a magyar nép nagyobbszámú reprezentánsai még formailag, a látszat kedvéért sem szólhattak hozzá. 1490-ben, Mátyás hirtelen halála után az országgyűlés választotta ugyan az új királyt, de ez a király is csak a bárók és főpapok, tehát a nagybirtokosok, illetőleg ezek politikai és családi szövetségeinek jelöltje volt, s egész uralkodása, magatehetetlen kormányzása a nagybirtokos főurak és főpapság hatalmát növelte. Talán semmi sem fejezi ki oly pregnánsan a Mátyás erőskezdő, sőt autokratikus uralma elleni rendi reakciót, az izmos, céltudatos központi kormányzat után az alattvalók féktelen szabadságvágyát, mint az a terjedelmes szerződés, melyet II. Ulászló Csehországból jövet a magyar határon, a pozsonymegyei Farkashidán a magyar főrendekkel kötött. Ezek valódi «feltételek» voltak, feltételei annak, hogy az újonnan választott királyt az országba egyáltalán beengedjék.

Nincs rá ok, hogy ezzel a választási kapitulációval részletesebben foglalkozzunk, csak egészen röviden foglaljuk össze tartalmát. Megígéri ebben Ulászló, hogy Magyarország mindenrendű és rangú lakosát jogaiban megőrzi, s teljesíti magyarok akkori legfőbb követelését: eltörli Mátyás gyűlöletes egyforintos adóját, melyet Mátyás, mondja az okirat: «nagyralátó terveirez szervezett seregének fenntartására vezetett be». Meg kell azonban tartania Mátyás minden hódítását, s meg kell ígérnie, hogy magyar ügyekben csak magyarokkal tanácskozik,

magyar várat, határvárat, birtokot, hivatalt csak magyar-nak adományoz.

Semmi sem jellemzi jobban Mátyás hatalmi pozícióját, mint ennek az 1490-i választási kondíciónak összehasonlítása azokkal a koronázási oklevelekkel, melyeket Mátyás elődei, V. László, I. Ulászló és Albert elé szabtak a magyarok. Albert egész törvénykönyvet kénytelen kiadni: 1439-i törvénykönyvét majdnem egészében az ő hitlevele alkotja, I. Ulászló még Krakkóban ír alá választási okmányt, mely kezét meglehetősen megköti, V. László pedig uralomraléptekor, 1453-ban, mikor mint 13 éves gyermek személyesen veszi át az ország kormányát. László hitlevele már rövidebb — első pontját különben a koronázási eskü alkotja — de még mindig elég jelentékeny ahhoz, hogy ezt a koronázási országgyűlés a maga egészében törvénybeiktassa. II. Ulászlónak aztán még fia, II. Lajos gyermekkori megkoronázásakor, 1508-ban is kellett kiadnia hitlevelet s ebben fiát köteleznie arra, hogy ha majd érettkorúvá serdül, akkor királyi szavára meg kell fogadnia és szintén hitlevéllel magát arra köteleznie, hogy népe szabadságát, jogait, országa területi épségét megóvja. Míg a hitlevelet Lajos, ki ekkor mindössze két éves volt, ki nem adja, addig neki az uralom át nem adható.

Ezzel lezárul a középkori királyi hitlevelek sora.

A magyar Szentkorona és a koronázási jelvények története a középkorban.

Lássuk mármost a magyar Szentkoronának rövid történetét, hiszen ez a jelvény központjában áll az egész magyar koronázási gyakorlatnak, s döntő fontosságú, elengedhetetlen tényező a magyar királyi hatalom átruházásában.

Eléggé ismeretes, hogy Szentkoronánk két részből áll. Az alsó, nyílt koronát, tudjuk, Dukász Mihály görög császár küldötte I. Géza magyar királynak mintegy 1075-ben, a hagyomány szerint, elismerésül azért az emberséges bánásmódért, melyben Géza Nándorfejérvár dicsőséges elfoglalásakor a görög foglyokkal bánt. Hogy ezt a diadémet valóban Mihály császár ajándékozta és valóban I. Gézának, az kitűnik a koronát ékítő képek felírásaiból, melyek megnevezik mind Mihály császárt, mind pedig Gézát, «Magyarország (görögül : Turkia) igazhitű királyát» is. Ezen tehát semmiféle szkepszis nem tud egy jottányit sem változtatni. Szentkoronánk másik része, a felső, zárt korona, melyet egy ma már ferdén álló kereszt ékít. Ez a felső zárt korona az, melyet II. Szilveszter küldött Szent Istvánnak, s melyet valószínűleg már I. Géza korában összeillesztettek a Dukász-féle nyílt koronával.

Szilveszter koronaadományát Szent Istvánnak az a legendája beszéli el, melyet Hartvik püspök szerkesztett Kálmán király korában, mintegy 1109 és 1114 között. Nincs ok, amiért hitelet kétségbe vonnám, s ez a legenda a tanunk arra, hogy mai Szentkoronánknak felső, nem Dukász-féle része az eredeti Szilveszter küldötte szent-istváni korona.

Igaz, VII. Gergelynek, a pápai világruralom szenvedélyes előharcosának egy 1075-ben írt oklevele azt állítja, hogy III. Henrik német császár, mikor magyar hűbéresét, Pétert 1044-ben trónjába visszahelyezte, a pápának, helyesebben szent Péter apostolnak megküldötte a legyőzött Aba Sámuel királyi lándzsáját és koronáját és pedig azért, hogy «azok, mint az ország jelképei, eljussanak arra a helyre, hová a Magyarország fölötti főhatalom (principatus) tartozik». Ne feledjük, Gergely mindenáron főhűbér urává akarta magát tenni minden keresztény fejedelemnek, így a magyar királynak is. Ezért Gergely előadása csak részben lehet helyes. Mert ne feledjük azt sem, hogy más, teljes hitelű német krónikák, melyeknek nem volt érdekük mást mondani, mint a pusztá tényeket, csak a lándzsa megküldéséről tudnak. Így az Altachi Évkönyvek is, melyek pedig ennek a kornak magyar eseményeire maig a legfontosabb forrásunk, hiszen egykorú magyar krónikáink is ezekből merítettek. És csak lándzsát látott a szent Péter bazilikában felfüggesztve az a milánói követ is, ki 1077-ben járt városa megbízásából Rómában, s ezt krónikájában szintén megírja. Úgy hisszük, VII. Gergely a koronát csak állítólagos főhűbéruri igényei alátámasztására tette hozzá a lándzsához, s ennek a koronaküldésnek csak annyi alapja van, mint a pápai hűbéruaságnak Magyarország fölött, melyet VII. Gergely ebben a levélben is, de más írásaiban is épp ily meggyőződéssel hirdet. Különben is, még Gergely sem arról a koronáról szól, melyet Szilveszter küldött, — ez a hiedelem csak azért terjedhetett el a magyar történetírásban, mert Gergely levelét sokan félreértették, s úgy magyarázták, hogy Henrik azért küldötte volna Aba Sámuel koronáját Rómába, mert az onnan jött.

Másfelől tény az, hogy III. Henrik császár Aba Sámuel fölött nyert győzelme után (mikor pedig ennek lándzsáját is elküldötte «Szent Péter testéhez») Pétert megkoronáztatta — «koronájába teljes joggal visszahelyezte» — és sajátkezüleg intronizálta. A következő évben azután, mikor Henrik ismét meglátogatta magyar védencét, ez

lándzsával felajánlotta neki országát, melyet Henrik nyilván ugyanazon lándzsával vissza is adott neki — hűbér gyanánt. Az is tény, hogy Péter után I. Endrét, I. Bélát, s mind az összes többi XI. századi magyar királyt megkoronázták (Szent László kivételével). Volt tehát királyi lándzsa is, korona is az országban azután is, hogy Aba lándzsája Rómába került, s azelőtt is mielőtt Dukász Mihály Szentkoronánk alsó részével I. Gézáat 1075 körül megajándékozta. (Pl. Salamon király 1063—1076. évi obulusain — ezüstpénzein — is fején koronával ábrázoltatik.)

Miért a pápához fordult Szent István koronáért?

Mert a koronázás egyházi szertartás, s ezért koronáért is a keresztény egyház fejéhez kellett fordulnia. Tény viszont az is, hogy Szent István koronázásáról, tehát az új magyar királyság megalapításáról III. Ottó német császár is tudott, sőt azt melegen pártolta, s Szent István a magyar keresztény államot a császár jóindulatú buzdítására és a pápa áldása mellett alapította meg.

Melyik a többi, s legrégebb magyar koronázási jelvény? Már Szent Istvánt is keresztrel kezében ábrázolják pénzein, hosszú, lándzsanyélre tűzött keresztrel, és pedig nem kettős, hanem egyszerű, de görög (egyforma hosszúszerű) keresztrel. Legrégibb pecséteinken — Szent László és Kálmán idejéből — országalmát is tart a király, szintén keresztrel ékítve — mint ezt már fentebb is említettük. A kard is már Szent István korának hagyománya — a Koppány vezér ellen induló még koronázatlan fejedelmet német vitézei lovaggá ütik — sőt ő III. Ottó császártól lándzsát is kapott ajándékba. Ezt a lándzsát keresztrel is szokták ékíteni. Imre király és öccse Endre, a későbbi II. Endre viszályából tudjuk azt is, hogy a királyi (bírói) pálcza mily fontos jelvénye a királyi hatalomnak. Mikor ugyanis a Dráva partján egymással szemben álló két sereg királyi oldaláról Imre király egymagába átmegy Endre táborába, csupán királyi pálcáját tartja kezében, mert ez a fegyver elég ahhoz, hogy öccsét kézenfogva ellenállás nélkül kivethesse fegyveresei közül és fogságba vethesse. Régi hagyomány, hogy Szent István palástját adják rá az új királyra.

Most már az a kérdés, hogy mai koronázási jelvényeink közül a szent koronán kívül, melyek kétségtelenül Szent István koriak? A palást, s talán még a jogar is. Mert a ma is használatos kard, országalma, s a többi ruhák, sőt a kereszt is, kétségtelenül későbbiek, legtöbbször már stílusa is elárulja ezt. A palástra azonban — mely Gizella királyné és udvarhölgyei munkája, — rá van hímezve, mégpedig a sok javítás és átalakítás dacára ma is olvashatóan, hogy azt Gizella királyné ajándékozta a veszprémi egyháznak. Ebből az eredetileg miseruhának készült öltönyből alakították át a koronázási palástot.

A jogar (sceptrum) Szent István-korinak látszik — stílusa erre mutat — s egyike a legrégebb máig fennmaradt európai királyi jogaroknak, ha éppenséggel nem a legrégebb. Mégis, teljes biztonsággal — adatok híján — nem lehet azt ma már Szent Istvánra visszavezetni, hiszen régisége ellenére későbbben is kerülhetett a magyar koronázási jelvények közé. A kard kései darab, mintegy XVI. századi, későbbi az országalma is melynek korát elárulja a ráillesztett Anjoukori magyar címer, és későbbi az apostoli kereszt is, mely mai alakjában szintén nem lehetett meg Szent István jelvényei között.

De lássuk most a magyar Szentkorona további sorsát. Tudjuk, mai Szentkoronánk két részből van összeillesztve, mégpedig elég primitív módon: a felső, szentistvánkori rész 1·5 mm vastag aranyszögekkel van hozzászögezve az I. Géza-féle bizánci alsó koronához.

Ilyen nagyfontosságú esemény Szentkoronánk eléggé viszontagságos történetében nem fordult elő több. Az Árpádok sajnálatos testvérharcai alatt ugyan sokat vándorolt egyik trónkövetelőtől a másikhoz, azonban egészen Bajor Ottó ismeretes kalandjáig nem ismerünk róla semmi említésre méltó eseményt. Az említett Ottó a Szent István-nemzetség fiágának kihalta után, 1305-ben magyar királlyá választatván, Magyarországra utaztában a Szentkoronát, melyet elődjétől, a lemondott Venceltől kapott meg, valahol Ausztriában, egy igen sokaktól járt országúton elvesztette. Tudniillik a tokba rejtett Szentkorona — lehet, hogy a tokot híven ábrázolja a Képes Krónikának

ezt a jelentet megörökítő képe — a kocsiról, melyen Ottó utazott, leesett, s azt csak jóval később találták meg Ottónak a keresésre visszaküldött emberei. A kor vallásos képzelete, melyet mélységesen áthatott Isten mindenekre kiterjedő gondosságának hite, az Isteni gondviselés művét látta a Szentkorona csodálatos megtalálásában, s azt azzal magyarázza, miszerint Isten nem akarta, hogy Magyarország megfosztassék az ő, angyal-küldötte koronájától. Tehát a Szentkorona birtokosa már itten, a XIV. század közepei Képes Krónikában is Magyarország, és nem a király. Ottó már kezdettől gyenge és népszerűtlen uralmát megerősíteni nem tudta, s ezért, hogy a hatalmas Apor László erdélyi vajda szövetségét megnyerje, ennek lányát óhajtotta feleségül venni. A vajda azonban a királyi kérést fogságba ejtette, a Szentkoronát pedig magához vette. Ottó rövidesen kiszabadult, de reményvesztve feladta a küzdelmet a magyar trón elnyerésére, s eltávozott az országból. A Szentkorona Apornál maradt, ki nem volt hajlandó azt a közben trónra került Károly Róbertnek átadni. Károlyt tehát egy más, Gentilis biboros, pápai követ által felszentelt koronával koronázták meg, 1309-ben, míg az eredeti Szentkoronát Gentilis egyházi átokkal sujtotta, hogy azzal érvényesen koronázni mindaddig ne lehessen, míg az Károly Róbertnek kezére, vagypedig a székesfehérvári káptalan birtokába nem kerül. Ez utóbbi ugyanis mindeddig a Szentkorona őrzője. Végre is Apor László 1310-ben mégis kiadta a Szentkoronát, s Károlyt utolsó: negyedik magyar koronázásán azzal is meg lehetett koronázni. Ettől kezdve a Szentkoronát a biztos Visegrád vára időkkel dacoló falai között őrizték, vagypedig Budán, a királyi várban. De a királyi tárnokmester budai háza is volt őrzőhelye Szentkoronánknak. A visegrádi várban történt Szentkoronánkkal az 1440. évi, már többször említett különös, de a korona végtelen nagy jelentőségére igen jellemző esemény: a Szentkorona elraboltatása Erzsébet özvegy anyakirályné parancsára. Említettük azt is, hogy a királyné elítélendő parancsát Kottaner Ilona hajtotta végre, a királyné bizalmas udvar-

hölgye, ki ezt a feladatot pontosan és nem minden leleményesség nélkül teljesítette. Bár igen érdekes a kalandos rablási história s az izgalmas utazás Visegrádról Komáromba a királynéhoz, télvíz idején kocsin a befagyott Duna jegén át, mely meg is repedt a Szentkoronát szállító kocsi súlya alatt, ezt itten mégsem mesélhetjük el újból. Itt csak annyit, hogy mikor Erzsébet megtudja, hogy a pártján lévő urak hajlandók lettek volna az ő gyermekét megkoronáztatni, eleinte nem merete bevallani bűnét a magyar urak előtt, hanem nagyon megbánva fölöslegesnek bizonyult tettét, rá akarta bírni Kottaner Ilonát, hogy csempéssze vissza a koronát ismét Visegrádra. Azonban a szegény asszony, ki már eddig is rengeteg aggodalmat, testi és lelki fájdalmat, lelkiismeretfurdalást állott ki bűne miatt, erre sem miképpen sem volt rávehető, s megfélemlkezve a királyné iránti tiszteletéről és szubordinációról, elég nyers válaszbán tagadta meg az előbbinél is furcsább megbízás teljesítését. De az özvegy anyakirályné nem haragudott meg. Elhatározták, hogy rögtön végrehajtják a koronázást, s Kottaner Ilona Zsigmond király egy díszes, arany és vörös, fehér mintás öltönyéből, melyet később miseruhává alakítottak át, éjnek idején a komáromi vár kápolnájába zárkózva, nagy titokban megvarrta a kis László koronázási öltönyét: albát, (fehér inget), palástot, stólát (tehát ez is volt a koronázási ruhák között, ami arra mutat, hogy a koronázási díszöltözet majdnem teljes papi ornátusnak felel meg), karkötőt (mint a miséző papnál), keztyűt (apátok, püspökök is viselnek ezt teljes díszben) és sarut. Ez a leírás igen fontos, mint egyetlen és teljes hitelű felsorolása annak, hogy a magyar király koronázási öltözete milyen darabokból állott. (Itt Zsigmond császárnak Dürer által festett, ismert arcképe emlékeztethet, melyben szintén van stóla, karkötő, s a császár szinte mint miséző püspök ábrázoltatik.) Ezen előkészületek után az özvegy anyakirályné bevallotta a magyar urak előtt, hogy a Szentkorona már nála van. Látva a rossz benyomást, melyet ez a felfedezés Garai Lászlóra, a Szentkorona őrzésével

megbízott báróra tett, (ebből úgylátszik, hogy ez tényleg nem tudott a Szentkorona elrablásáról) segítségül hívta Cillei Ulrik mellé másik rokonát, Albert osztrák herceget. Az osztrák herceg felismerte a helyzetet: ha Ulászló lengyel király eljut a magyar trónra, elvesznek a Habsburg-háznak a magyar trón elnyerésére táplált reményei, míg a gyermek László trónfoglalásából az osztrák ház elé fényes lehetőségek tárulnak. Lóhalálában — a szó szoros értelmében, mert több lovat halálra hajszolt — Székesfejerváron termett tehát, éppen pünkösöd napján, melyre a kisdéd koronázását kitűzték. Már más helyt leírtuk a hirtelenében megejtett koronázást, melyen a magyar országlakosoknak csak egy része jelent meg, a többi — a nagyobb és jelentékenyebb rész, köztük Hunyadi János is — a török veszedelem ellen legalkalmasabb királyjelölt: I. Ulászló mellett állott.

Szentkoronánk XV. századi kálváriája Kottaner Ilona merényletével még nem ért véget, sőt annak súlyosabbik része csak most kezdődött. A gyermek László pünkösdi koronázása után (1440. május 15.) — ez is eléggé ismeretes — Szentkoronánk az özvegy királyné kezén maradt, ki azt féltékenyen őrizte, s nem volt hajlandó az időközben szintén megkoronázott I. Ulászlónak átadni. A Szentkorona újból vándorútra indul tehát — híven kifejezve, szimbolizálva azt a szerencsétlen szakadást, mely a magyar királyi hatalom birtokában ekkor bekövetkezett, s csak Mátyás uralomrajutásával, illetőleg 1464-ben történt megkoronázásával ért véget. Nem egészen bizonyos, hogy a Szentkoronát Erzsébet királyné hová rejtette és továbbította, csak az bizonyos, hogy meglehetősen viszontagságos utazás után az özvegy anyakirályné végre is Habsburgi Frigyes római-német királynak, rokonának kezébe adja, mint zálogot 2500 magyar forintnyi kölcsönösszegért! Ez a legnagyobb megaláztatás, melyet Szentkoronánk kilencszáz éves története alatt elszenvedett: zálogtárgyként a Bécs melletti Hainburg várába vándorol, s osztrák földön és kézen marad 24 éven keresztül. Frigyes persze — látszólag V. László gyámjaként, ennek érdeké-

ben — nem akarja kiadni a Szentkoronát, nemcsak I. Ulászlónak, hanem magának gyámoltjának, V. Lászlónak sem, mikor az 1453. januárjában tényleg átveszi az uralmat Magyarországon. Ezzel aztán Frigyes nyíltan színt vallott, hogy magának akarja Magyarországot megszerezni. Azonban 1464-ben, — részben II. Pius pápa, a híres Aeneas Sylvius Piccolomini nyomására is, aki pápasága előtt III. Frigyes szolgálatában állott — mégis csak kénytelen Szentkoronánkat Mátyás királynak kiadni. Nem részletezhetjük itten azt a huzavonát, akadékoskodást, mellyel Frigyes Szentkoronánk visszaadását késleltetni, sőt kiátszani szerette volna. Mátyásnak magas váltságösszeget kellett fizetnie Frigyes császár kezéhez, 80,000 frtot, tehát harminkétszeresét annak a 2500 frt-nak, melyet Frigyes-től a Szentkoronáért anyagi nehézségekbe jutott rokona : Erzsébet kapott.

Az a méltatlan sors, melyet a Szentkoronának az utóbbi huszonnégy év alatt el kellett szenvednie, arra készítette Mátyást és az országlakosokat, hogy törvényben gondoskodjanak ezentúl a Szentkorona kellő őrzéséről. Mindjárt a koronázás utáni 1464. országgyűlés törvényben előírja, hogy a király gondoskodjék arról, hogy a Szentkorona méltó helyen, alkalmas személyek által őriztessék, nehogy, amitől Isten óvjon, ismét elidegeníthessék az országtól, ahogy ez nemrégiben annak méltatlan és gondatlan őrzése miatt történt, amiből az országra jövátéhetetlen károk és kimondhatatlan veszteségek származtak, s amiért a szentkoronát az ország közössége pénzéből vissza kellett váltani. (1464 : II. t.-c.) A törvény csak ennyit mond, a végrehajtást, úgy látszik, a királyra bízták, ekkor még nem voltak szokásban a nagyon szabatos és részletes előírások törvényeinkben. Ezek inkább irányelveket szabnak meg, melyeket a gyakorlat, a kormányzás a lehetőség szerint alkalmaz a felmerülő esetekben és rendesen márcsak megtörtént bajokat, jogsérelmeket akar reparálni.

Ezután végig a mohácsi vészig nem történt a Szentkoronánkkal említésre méltó esemény : Mátyás király

halála után Corvin János, kit Mátyás utódjává deignált, s ki ezért a Szentkoronát és a többi jelvényt is magánál tartotta, készséggel átadta azokat szerencsésebb riválisának, I. Ulászló cseh királynak, e néven második magyar királynak, sőt ennek koronázásakor a menetben ő maga, Mátyás trónjelöltje vitte a koronát. Két évvel Ulászló koronázása után, 1492-ben, az ő első törvénykönyve már pontosan megszabja, hogy hol, s kiknek kell a szentkoronát őrizniük. (Beköszönt a nagy törvényhozási időszak, Werbőczy korszaka, s Ulászló tizenöt éves uralkodásából hét törvénykönyv maradt fenn.) Tehát az 1492: 3. artikulus elrendeli, — itt már az országgyűlés beszél, első személyben, nem a király, mint még Mátyás törvényeiben is — hogy a korona ezentúl — mint eddig is — Visegrád erős várában őriztessék, két koronaőr által, kiket az országgyűlés választ tagjai közül. A Szentkoronának és a koronázási jelvényeknek tényleges őre persze a visegrádi vár kapitánya volt, kinek az időnként választott koronaőrök a Szentkoronát írásos elismervény ellenében adták át. 1498-ban a 25. artikulus elrendeli, hogy a koronaőrök ne papok, hanem világi bárók legyenek, 1500-ban pedig a 23. artikulus megszabja, hogy koronaórt csak kettőt válasszanak és pedig a világi urak közül, a király, a bárók, prelátusok és a többi országlakosok együttesen.

A mohácsi vész előtt a többi koronázási jelvény mindig követte a Szentkorona sorsát, kivéve azt a 24 évet, mikor Szentkoronánk Ausztriában, III. Frigyes császár kezén volt, hova a többi jelvényt nem vitték el. Hogy az akkori koronázási jelvények közül ma csak a jogar, az országalma és a királyi palást vannak meg, azt már fentebb említettük.

Nem hagyhatjuk el a középkort a nélkül, hogy ki ne térjünk arra a rendkívüli fontosságra, melyre Szentkoronánk a középkori magyar állami és politikai életben is szert tett. Ez már kiviláglik ugyan az eddig mondottakból is, hiszen már eddig is láttuk, hogy a Szentkoronával való koronázás nélkül nincsen magyar király, azonban a Szentkorona eszméje, még ennél is nagyobb jelentőségű.

A magyar Szentkorona eszméje a középkorban.

Nem Werbőczy fikciója, nem is a XV. század talál-
mánya, hanem már szent István koráé az az elmélet,
melyet a magyar Szentkorona eszméjének nevezünk. Szent
István fiához, Imre herceghez írt Intelmeiben : a jó kor-
mányzásról szóló tízparancsolatában már sok szó esik a
király koronájáról, (ekkor még nem nevezik szentnek)
a korona méltóságáról, tisztességéről, becsületéről. A király
itt ismételten arra inti fiát, hogy tartsa meg a katolikus
hitet, ha a királyi koronát tiszteletben akarja tartani,
mert hit nélkül sem itt e földön nem kormányozhat tisz-
tességgel, sem az örök birodalomból vagy «koronából» nem
részesülhet. Gyarápítsa az egyházat, hogy koronáját di-
csérjék, védje az egyházi rendet, mert ezzel felmagasztalja
dicsőséges koronáját, bíraskodják igazságosan, mert ez
a korona (ötödik) ékessége, és ítélkezzék könyörületesen,
mert akkor koronája ékes és dicséretes lesz : pártolja az
idegeneket, s akkor koronáját mindenki fenségesnek fogja
tartani, kövesse ősei példáját, s engedelmeskedjék nekik, —
itt Szent István nyilván saját magára gondol — mert az
engedetlenség lehellete szétszórja a korona leveleit. Az
erények ékítik, teljessé teszik a koronát, mondja végül
Szent István, s Intelmeit azzal fejezi be, hogy az azokban
vallott elvek alkotják a királyi koronát.

Szent István tehát az Intelmekben egy képzeletbeli
koronát állít fia elé, mely felöleli a király kötelességeit,
azokat a tulajdonságokat, melyekkel bírnia s azokat a kor-
mányzási elveket, melyeket követnie kell Szent Imrének
s utána mindenkinek, ki Magyarország fölött uralkodik —

«ha itt, e földön népe s országa javát szolgálni akarja, a túlvilágon pedig magának és népének az örök életet megszerezni törekszik.»

Igen nehéz lett volna az alig és csak részben megtért magyar népnek, de még nagytehetségű uralkodó nemzetiségének is megérteni ez elvont fogalmakat, melyeket az új hit az új államformáról és új uralkodói, kormányzati kötelességekről hirdetett. Akkoriban a magyarnál jóval magasabb kulturális fokon álló nyugati szomszédos és még távolabb lakó keresztény népek is valamely konkrét tárgyhoz kötötték ez elvont fogalmakat, s e tárgy lett azután ezen eszmék vagy fogalmak szimboluma, kifejezője, mely kézzelfoghatóvá, szemmel láthatóvá teszi azokat. Az uralkodói hatalomról, feladatokról, hivatásról, kötelességekről a német-olasz kultúrkörből beáramló eszméket is szimbolumokkal, kézzelfogható tárgyakkal kellett a magyar néppel, sőt uralkodó nemzetiségével is megértetni, csak úgy, ahogy ez a nyugati országokban is történt. Ez a jelvény az olasz földről, francia származású pápától, német jóváhagyással hozott korona, a későbbi magyar Szentkorona. Ez jelképezi Szent István korában a királyi hatalmat, méltóságot, melyet a király személye egymagában nem fejezhet ki, annál kevésbbé, mert az ifjú István személye egymagában nem demonstrálhatná azt az egészen új tartalmát az uralkodói hatalomnak, azt az egész sorát az új uralkodói kötelességeknek, melyek a régi, pogány fejedelemség és feladatköre helyére léptek.

Az «Intelmek»-ben ez a «korona» még a királyé. A koronázásban és államhatalomban még nincsen másnak része, csak akitől a király tanácsot kér. Ez a «korona», ahogy az Intelmekben előttünk áll, felöleli az egész királyi hatalmat, hatáskört, feladatkomplexumot s ezáltal jelképezője az államnak is, hiszen király és állam a középkornak ebben a fázisában egymással egybeesnek : az egész akkori primitív állam a király kezén van.

A királyi korona, mely akkor még csak a királyé és nem az országé, mint későbbben, ez a korona megmarad Szent István utódai alatt is, továbbra is nemcsak a királyi

hatalom és méltóság, hanem a király kezében nyugvó állam szimbolumának is. Tartalma, jelentősége csak annyiban változik, amennyiben az állami életben és hatalomban mások is részt kezdenek venni, nemcsak a király, s amennyiben a királyi hatalom változik és bővül. Ezért lesznek a Szentkorona eszméjének változásai tulajdonképpen a magyar alkotmány történetének leghívebb, legpregnansabb kifejezői: mindenekelőtt azoknak a változásoknak, melyeken a magyar történetben király és alattvalók egymáshoz való viszonya átment. Mikor a királyi hatalom erős, a korona a királynál van (*corona regia*), mikor az alattvalók kapnak erőre, akkor a korona is náluk, legalább is részben náluk van, s ezt fejezi ki az «ország koronája» kitétel: a «corona regni».

Ugyanezt az értelmet tulajdonítják koronánknak a XI—XII. századi többi források is: szent királyaink (István, László és Imre herceg) legendái s az első magyar história is, valamennyi Szent László és Kálmán királyok idejéből, tehát az 1077. és 1114. között lepergett évtizedekből, s ugyanezt a jelentőséget tulajdonítják koronánknak a XII—XIII. század fordulóján írt magyar királyi oklevelek is. És szépen nyilvánul meg az a felfogás, hogy a korona a királyság jelképe az első magyar históriának, a Képes Krónikában fenntartott Szent László-kori Gestának közismert várkonyi jelenetében, mikor is a nagy XI. századi testvérharc két főszereplője: I. Endre király és öccse, Béla herceg, osztoznak a hatalmon. Endre, hogy öccsét nyílt színvallásra kényszerítse, maga elé hivatva őt s felszólította, hogy az eléje helyezett korona és kard közül válasszon. Béla, kit egy híve figyelmeztetett Endre valódi szándékaira, nem a királyságot jelentő koronát, hanem a kardot választotta, a hercegség jelvényét.

A XII. századtól nagy változás kezdődik a Szentkorona eszméjének történetében is, aminthogy ebben a mozgalmas, belső válságokkal s kívülről a hazára törő nagy katasztrófával: a tatárdúlással teljes korban a magyar alkotmányban és társadalomban új erők törnek elő, melyek megbolygatják a magyar nép addigi szociális struk-

túráját és megingatják annak eddigi alkotmányát s államrendjét, mely eddig a királyi hatalom kizárólagosságán épült fel. Az alattvalók — gazdagok és szegények, előkelők és szerény származásúak, fő- és köznemesek — részt követelnek maguknak az alkotmányos életben s az államkormányzásban. Ezeknek a törekvéseknek írásbeli lecsapódásai az Arany Bulla, s még sokkal inkább a századvégi, III. Endre-kori két nagyjelentőségű törvénykönyv az 1290. és 1298. évekből és a koronázási eskü bővítései a nemesek javára 1290-ben. És nem maradhatott ez a nagy népi megmozdulás hatástalanul a korona eszméjére sem. Nemcsak azzal, hogy kezdik az addig csak királyi koronát (corona regia) az ország koronájának: corona regni-nek nevezni, valamint Szentkoronának és pedig a század második fele óta, hanem azzal is, hogy az immár Szentkoronát most már nem a király ténykedései kifejezésére használják, hanem inkább annak a hűségnek és azoknak a szolgálatoknak kifejezésére, melyeket az alattvalók teljesítenek az államnak, királynak. Egy nemesember «vitézül harcol a mi királyi koronánkért», mondja Imre király 1197-ben és 1199-ben, másokat megjutalmaz a király szolgálataikért, melyeket a koronának teljesítettek. A nemes ember — főképpen II. Endre és IV. Béla korában — a korona és ország hasznáról és méltóságáról, becsületéről gondoskodott, míg a király is a koronáról és az országról gondoskodik. Tehát a Szentkorona most az alattvalók szolgálatainak objektuma, kik nemcsak a király személyének tartoznak alattvalói hűséggel és szolgálattal, nemcsak az ő személyéért harcolnak, mint az Intelmekben, hanem a magyar államot szimbolizáló Szentkoronáért.

A «Szentkorona» a XIII—XIV. században, tehát a Szent István-nemzetség fiágának utolsó tizedei alatt, s a nőág (az Anjouk) nem egészen egyszázados országlásának idején, a következő értelemben említetik. A magyar Szentkorona eszméje kifejezi egyfelől az alattvalóknak a királyhoz való viszonyát, másfelől — s ez az Anjou-kor, a XIV. század újjátása — a Magyarországot körülvevő,

hódított tartományoknak az anyaországhoz való viszonyát. Ezért van, hogy Moldva, Havasalföld s a határmenti lengyel tartományok : Lodomér és Gácsország «a magyar Szentkorona tartozékai», fejedelmeik «a magyar királynak és magyar Szentkoronának esküsznek hűséget és tartoznak engedelmességgel.» A szent korona reprezentálja ezenkívül a magyar államot a külfölddel szemben is : mikor Nagy Lajos 1382-ben Turinban békét köt Velencével, akkor az erről szóló békeszerződés megszabja, hogy Velence a kikötött hadisarcot fizeti a magyar királynak és utódainak, kik őt az országlásban és koronában (!) követik, valamint magának a koronának, mely Magyarországot reprezentálja. De ez a kor is a Szentkoronában látja még összpontosítva az egész királyi jogot, vagyis mai fogalmaink szerint : az egész akkori magyar államot. Ez a tartalma a XIV. században — az Anjou-korban — a «magyar Szentkorona» fogalomnak, ez az értelme a magyar Szentkorona eszméjének.

A Szentkorona-fogalom tehát az Anjou-kor egész tartama alatt is — csakúgy, mint legelső kezdetein — különálló valami a király személyétől : személyfeletti. Személyfeletti Apród János küküllői főesperesnek Nagy Lajosról írt művében is, márpedig ez a munka híven tükrözi vissza a XIV. századvégi közvéleményt. De a Szentkoronának döntő jelentősége tűnik ki abból is, hogy mily szívós következetességgel ragaszkodik az ország közvéleménye a valódi, ősi Szentkoronával való koronázáshoz Károly Róbert uralomraléptekor. Ezért igyekszik minden trónkövetelő mindenekelőtt azt hatalmába keríteni.

A Szentkorona eszméje tehát az ország közvéleményében élő valóság a XIV. század folyamán, csakúgy, mint ahogy a külföld is elismeri annak jelentőségét.

A Szentkoronának ez a személy (király) feletti államszimbolizáló jelentősége túlélte a szent király nemzetiségének nőágát, az Anjoukat is. (Ez a nőág tudvalevőleg 1387-ben, Nagy Lajos lányában, Máriában halt ki.)

A XV. században aztán kihalván az ősi királyi nemzetiség, egymást követik a külföldi dinasztiai tagjai a magyar

trónon. Ez alatt az eléggé válságos periódus alatt a királyválasztás a magyar rendek kezébe kerül: csak még az előző korba tartozó Zsigmond tudta utódjául elismertetni a maga jelöltjét: lánya férjét, osztrák Albertet. A királyi hatalom meggyöngül, a rendeké ennek megfelelően nő, mindez igen elősegítette azt, hogy a Szentkorona-eszme bővüljön, elmélyüljön, a lakosság légszélesebb rétegeibe behatoljon. Éppen a dinasztiaaváltozások és alkotmányválságok idején volt nagy szükség egy, az államot eszmeileg, személyek felett képviselő, az idők változásai felett álló jelvényre.

E személyfelettség következménye, hogy a szent korona jogairól szólnak, nem a királyéiról, a szent korona jövedelmeiről, nem a királyéiról, a szent koronára háruló birtokokról, nem a király kezeire hárulókról, mint még a XIV. században is történik, a szent korona joghatóságáról, jurisdikciójáról, mely a korabeli jogtudomány nyelvén a kormányzó hatalmat és bírói hatalmat jelenti. Mindez másfelől azt is jelzi, hogy a jogi gondolkodás elmélyül, a terminológia és a jogi definíciók szabatosabbak lesznek, a fogalmak differenciálódnak. De mindezek az élesebben precizírozott jogok a Szentkoronát, mint a magyar államnak immár négyszázados szimbólumát illetik meg.

Hozott azonban a XV. század lényeges újítást is, és ez a rendek megváltozott álláspontja a Szentkoronával szemben. Ebben kifejeződik az a megváltozott szerep is, melyet a rendek a korábbi időkhöz — egy Nagy Lajos uralmához — képest maguknak a magyar állam- és politikai életben s a kormányhatalomban kivívtak a XV. és XVI. század folyamán egészen a mohácsi vészig. Igen fontos és jellemző esemény — mintegy a következő rendi uralmi törekvések karakterisztikus bevezetője — Zsigmond foglyulejtése 1401-ben. Ekkor ugyanis az történt, hogy a rendek, helyesebben Kanizsai János primás vezetésével az országos (illetve udvari) főhivatalok viselői, főpapok és bárók foglyul ejtik királyukat s az államhatalmat maguk kezükbe. A mozgalom vezetője: Kanizsai János esztergomi érsek, ki egyébként a királyi fő-

kancellár is, most felveszi a «Magyarország Szentkoronájának kancellárja» címet, az eddigi országbíró: Széchény Frank pedig az eddigi «Zsigmond király udvarának bírása» cím helyett a «királyi udvar bírása» címet. E főpapok és főhivatalnokok — kik mai alkotmányos fogalmakkal eddig a királyi kormányt alkották — rendi kormányvá alakulnak át, ilyként kormányoznak és rendeleteket is adnak ki, mégpedig az «ország Szentkoronájának hatalmából». Vagyis, mikor a rendek — mindegy mármost, hogy csak az a főrendi csoport, mely eddig is hatalmon volt Magyarországon — tehát mikor a rendi kormány átveszi a kormányhatalmat a királytól, a Szentkoronát és a magyar államnak immár négyszázados szimbólumát is magáénak tekinti és csakis magáénak. A Szentkorona tehát 1401-ben a rendeknél van — csakis a rendeknél, kizárólag abból a király — először a magyar történetben.

Ez a rendi kormányzás persze nem tartott tovább hat-hét hónapnál, 1401 májusától novemberéig. Zsigmond az év végére fogságából kiszabadul, — kiszabadulásáról regényes részleteket mesélnek el egykorú és közel-egykorú források — a béke király és rendek között helyreáll, az állam pedig újból visszazáll a király kezére s a rendek egészen Zsigmond haláláig, sőt Albertéig is (1439-ig) megint csak hívei és alárendeltjei maradnak a Szentkoronának.

Mégis, az 1401. évi kezdet, bárcsak rövid pár hónapig tartott, nem maradt folytatás nélkül. Bár 1403-ban újabb forradalom tör ki Zsigmond ellen, s ekkor is alakul rendi kormány, ekkor mégsem játssza a Szentkorona azt a szerepet, amelyet a két évvel azelőtti mozgalomban játszott.

Annál jelentékenyebb az 1440. évi királyválasztás. Erre az érdekes eseményre — talán feltűnik az olvasónak — ismét vissza-visszatérünk. De ez az év sokkalta nagyobb fontosságú a magyar alkotmány történetében — legelsősorban pedig a magyar Szentkorona és általában a magyar király-koronázások történetében, semhogy ne akadnánk rá újból és újból, minden probléma tárgyalásánál. Így jelen munkánkban is minduntalan meg kell állnunk annál a meglehetősen veszedelmes helyzetnél, mely

előállott 1439-ben, mikor Albert, a török elől Bécs felé menekültében, Neszmélynél áldozatául esett a keresztény seregben dúló járványnak. Ez a valóban válságos pillanat : a közhiedelem szerint a török a végeken áll, király pedig nincsen, parancsoló kényszerűséggel hátrította a magyar rendekre a feladatot, hogy a kormányt ismét a kezökbe vegyék. (Ezt különben a király örökös nélküli elhalálozása-kor akkor is meg kellett volna tenniök, ha a török támadás nem is fenyegetett volna.) És ha most a rendek látnak a fennforgó problémák megoldásához, azt nem azért teszik, mintha rendi kormányt akartak volna szervezni, mint 1401-ben, vagy 1403-ban. Nem is tervezik ekkor ezt a rendi kormányzást másnak, mint ideiglenesnek s 1439—40-ben nem akarnak valami rendi-közársasági új államformát szervezni — király kizárásával. Királyt akarnak, de csakis olyan királyt, akit ők találnak uralomra alkalmasnak, s kinek az uralkodói hatalmat ők adhatják át. Meggyőződésük volt, hogy erre nekik joguk van, senki által el nem vitatható joguk, és Erzsébet özvegy anyakirályné és hívei — a nyugati, északi és délnyugati határszélek nemessége — hiába hivatkoznak az özvegy anyakirálynénak, Zsigmond lányának, majd időközben megszületett fiának, Lászlónak öröklési jogára. Mégis az özvegy anyakirályné fortélllyal, s néhány magyar híve segítségével megkoronáztatja kisfiát, mint ezt már a Szentkorona és a koronázási jelvények viszontagságainak elbeszélésénél részletesen előadtuk. De erre éles reakció következett. Garai Lászlót az országgyűlés egyenest halállal fenyegette, és Széchy Dénes primásnak is éles szemrehányásokat kellett hallania : hogy koronázhatta meg a kisdedet Széchy, noha jogtudós? De az igazi nagy eseménye az 1440-i évnek az a quasi alkotmánylevél, melyet a nyárközépi országgyűlés dolgozott ki s melyben a magyar országgyűlés kifejti véleményét a királyválasztási jogról, általában a királyi hatalom átruházásnak jogáról, s ebben — egész természetesen — a Szentkorona eszméjéről is. E rendkívül ünnepeles formában kiállított, Székesfejérvártt 1440. július 17-én kelt oklevélben — I. Ulászló korából

csak meglehetősen egyszerű kiállítású okleveleket ismernek — erősen kihangsúlyozzák, hogy a királyi hatalmat az országlakósok ruházzák át az új királyra, a Szentkoronát — az oklevél mindenütt csak az «előbbi» vagy «eddig» koronának nevezi — megfosztják minden hatályosságától, bármely jelentőségétől, misztériumától (!) és erejétől, s minde tulajdonságokat átruházzák arra a koronára, mely eddig a székesfejérvári bazilikában Szent István fejéreklyetartóját ékítette. Mert, jelentik ki az országlakósok, a mi hatáskörünkbe tartozik a korona érdemét megállapítani, helyeselni, vagy helyteleníteni. Ehhez képest átadják — ezzel a szóval — a királyi teljes hatalmat I. Ulászlónak, akit ezzel a koronázással ugyanaz a hatalom illet meg, mintha az «előbbi», «most elvitt koroná»-val koronázták volna meg.

Mégis, a valóságos, eredeti Szentkorona mindent lenyűgöző jelentőségét még ez az 1440-i eléggé radikális országyűlés is voltaképp elismeri, hiszen megállapodnak — ugyancsak ebben az 1440. július 17-i ünnepélyes oklevélben — arra vonatkozóan is, hogy a valódi Szentkoronától a királlyá tevő hatásától csak annyi időre fosztják meg, amíg az vissza nem kerül az országlakósok kezére. Körülírják ugyanez okmányban a királyi hatáskört is, mely a koronával száll át a királyra (ezért nevezhettük ezt az okmányt modern terminussal alkotmánylevélnek). A királyi hatalom pedig áll a következőkből: mindennemű kegyosztás (tehát főképp birtok és egyéb jövedelem adományozása, hivatali kinevezések), az igazságszolgáltatás, hívek jutalmazása, hűtelének büntetése, és általánosságban «mindannak végzése, amire a régebbi (a Szentkoronával koronázott) királyok jogosultak voltak».

Nem ismerjük azt a ma már névtelen jogtudóst, ki ezt az okmányt szerkesztette. Talán Hédervári Lőrinc nádor, I. Ulászló legfőbb híve, maga is egyetemet, valószínűleg jogot végzett, mindenesetre a jogtudományban jártas férfiú és Rozgonyi Simon egri püspök, a nádor mellett Ulászló legerősebb támasza, lehettek ez okmány szerzői, mert nem lehetséges, hogy ennek a sorsdöntő okmánynak

megfogalmazását egyszerűen rábízták volna a kancelláriára, hiszen az — mint ezt már fentebb is említettük — külső formáiban is meglehetősen elüt az akkor a magyar királyi kancelláriában írt oklevelektől. De bárki, vagy bárkik legyenek is ezen oklevél szerzői, azok a jogtudósok sokkal szabatosabban fogalmazták meg úgy a magyar király hatáskörét, mint pedig az átruházott királyi hatalom elméletét, mint azt két generációval későbben Werbőczy István tenni fogja a Hármaskönyvben. (Első rész harmadik címének másodikától hetedik kaccsa, valamint a negyedik cím 1. kaccsa.)

A Szentkoronára e szerint a XV. századi meggyőződés szerint az országlakosok ruházzák rá a királyátevő hatalmat, s általában annak minden «hatályosságát, jelentőségét, erejét», sőt «misztériumát» is, és ez a hatalom a Szentkoronából a nép akaratával történő koronázással háramlik át az uralkodóra. Végeredményben e XV. századi felfogás szerint a magyar királyi hatalom forrása a magyar nép, illetőleg annak ekori képviselői: az országgyűlés. Ez a felfogás egyfelől a magyar tradíciókból, de másfelől — s ez kétségtelenül megállapítható — az egykorú európai jogtudományból is táplálkozik.

Maga a Szentkorona 1440. augusztusától 1464-ig, míg Mátyás megkoronázására a magyar rendek azt ki nem váltják, zálogtárgyként III. Frigyes császár kezén van, előbb a Bécs melletti Hainburgban, majd valószínűleg Bécsújhelytt, mint ezt már a Szentkoronát ért vizontagságok előadásánál is részletesebben elmondottuk. Mégis, ennek ellenére, s ellenére annak is, hogy maga a magyar országgyűlés fosztja meg 1440-ben a Szentkoronát hagyományos jelentőségétől, az továbbra is megmarad, még fogása idején is a magyar állam szimbólumának. És a XV. század folyamán alakul ki — régebbre visszamenő gondolattöredékekből — az a rendkívül érdekes teória is, mely a «Szentkorona tagjává» teszi a magyarokat, vagy legalább is egy részüket. Ez a teória a XV. században híven fejezi ki azt a szerepet, melyet a magyar rendiség a királlyal szemben a magyar államban magának kivívott. Ez a kép

nem újítás, már említettük, hogy gyökerei régi időkre mennek vissza, sőt hozzá kell tennünk, külföldre, a nyugati szomszédok keresztény gondolkodásába vezetnek vissza.

A középkor univerzálisztikus gondolkodása, átfogó szemlélete az emberiségről már az egyházatyák idején kezdi az emberiség egységét és az Istenséggel való kapcsolatát az emberi testhez hasonlítani. Mindezek a képek Szent Pál apostol szavaira mennek vissza: «Ti vagytok Krisztus teste és tagok az ő tagjából.» (Levél a Korinthusiakhoz, I., 12., 27.). «Krisztus az egyház feje... mi pedig tagok vagyunk az ő testéből...» (Az efezusbeliekhez. V., 23. és 30.) «Aminthogy mindnyájan egy testünkben több tagot bírunk, de minden tagnak más feladata van, úgy sokan együtt egy test vagyunk Krisztusban, egyenként pedig egyikünk a másikunknak tagja.» (A rómaiakhoz, XII., 466.) Ez a hasonlat jelenti azt a szeretetteljes, szeretetvezette együttműködést, mely az őskeresztényeket összefűzi, egységgé olvasztja, s mely egységben az emberi test tagjairól vett hasonlat fejezi ki az egyes keresztény rendek és egyéni hajlamok szerinti típusait s szerepét az egyházban (Alois Dempf). De nem volt hatás nélkül e kép későbbi kialakulására az ókori filozófiának az a tanítása sem, mely az államot tekinti testnek. És nem maradhatott hatás nélkül a középkorban sokat olvasott Liviusnak elbeszélése Menenius Agrippa híres meséjéről: a test tagjai fellázadnak a gyomor ellen. A későbbi kereszténységben kialakul a kép: az egyház testén Krisztus a fej, a földi fej a pápa, a hívők a tagok. Ez a szemlélet a középkorban általános lesz: a keresztény emberiség egysége a «corpus mysticum Christi» képben érzékelődik, mely corpus mysticumban harmónikusan olvad össze Egyház és Birodalom, közös célban, s közös munkában, melyben csak a kompetenciák nincsenek és ekkor még nem is lehetnek körülhatárolva s így vezetnek később összeütközésre.

E mellett egy-egy test az egyes országok egyházai s egy-egy test az egyes államok is. Vagyis az egész emberiség is, annak kisebb egyházi és világi egységei: közösségei is élő organizmusokként az emberi testhez hasonlítottat-

nak. Ez a képsor végigkísér az egész középkoron, s néha, pl. a XV. században egészen bizarr képek konstruáltaknak.

Ezek a corpus-képek oly mélyen vésődtek a középkori elmékbe, annyira elválaszthatatlanok az állam, egyház és általában a közösségfogalomtól, egyház és állam együttműködését oly pregnánsan fejezik ki, hogy a test egyes szervei kialakult, állandó reprezentánsai lesznek az egyházi rend és a világi rendek egyes rétegeinek és szerveinek. Innen van az is, hogy a XIV. században — sőt a «fej»-pápa kérdésében már kétszáz évvel korábban — a pápai vagy állami (császári, királyi) hatalom elsőbbségének problémájában arra hivatkoznak, hogy két feje egy testnek nem lehet és egy, a francia királyság érdekében dolgozó publicista az állam elsőbbségét azzal bizonyítja, hogy az emberi test legfontosabb szerve a szív, ez pedig a király. (A fej, mint mondtuk, a pápa.) Aquinói Szent Tamás szerint viszont a legfontosabb érzékszervek székhelye a fej, ez kormányozza az összes többi szerveket, ez pedig a pápa. A pápának ezt a «főségét» Szent Tamás ugyan csak a vallásra értette, azonban az 1800 körüli pápapárti publicisták a pápa világi egyeduralmának bizonyítására használták fel.

Magyarországra az egyháznak élő organizmusként való felfogása, emberi testhez hasonlítása már Szent István korában eljutott egy Szent Pált idéző német törvénnyel. Már az Imre királyfihoz intézett Intelmekben olvassuk, hogy a hit után az egyházé a második hely a királyi palotában, mely egyházat «a mi fejünk, Krisztus ültetett el, azután az ő tagjai, vagyis az apostolok és szentatyák átültették és szilárdabban felépítették, és amely elterjedt az egész világon» és «aki kisebbiti vagy beszennyezi a szent egyház méltóságát, az Krisztus testét próbálja megcsonkítani . . .», «ha pedig valami szerencsétlen ember ennek az egyháznak tagjait vagy kisdedeit megbotráncoztatja, méltó az evangéliumi büntetésre.» Tehát az Intelmek az egyházat testnek, ebben Krisztust fejnek tekintik, az apostolokat és szentatyákat pedig Krisztus tagjainak. E testnek, e szeretetből összeműködő életközösségnek,

a Corpus mysticum Christinek teszi tagjává a magyar egyházat Szent István, és nem a szentszék, sem pedig a birodalom hűbéresévé népét és országát.

Ez az — igaz, nem egészen következetesen felépített és egyelőre az egyházra korlátozott — corpus-kép nem merült feledésbe, s már ugyane század hetvenes-nyolcvanas éveiben újból felbukkant Szent István nagy legendájában, hol a szegények, szűkölködők neveztetnek a szűkölködő Krisztus tagjainak. Megismétli ezt a corpus-membrum-felfogást a Hartvik-legenda is. Majd az 1279-i kún törvénycikkelyekben merül fel ismét e kép egy változata: az egyház legfőbb feje a szentszék, mely Krisztus nyoszolyája és a Szentháromság vendégfogadója, mindnyájunknak mestere és anyja, melynek testével a hit egyesít minket. És az 1298-i törvénykönyv is azt mondja, hogy «örök-érvényű törvénnyel kimondjuk, miszerint az egyház mind fejében, mind tagjaiban örvendezhessen szabadságainak».

Ezek mellett az egyház, a hívők (egy variációban: a szegények) és Krisztus egységét illusztráló képek mellett elég korán megjelenik magyar okiratokban az államnak, illetőleg király és alattvalók egymáshoz való viszonyának élő organizmushoz hasonlítása, az emberi testről vett képpel való kifejezése. Már 1309-ben olvassuk Gentilisnél, hogy miután a magyar bárók és prelátsók megválasztották királyukká Károlyt, minthogy a fejtől nem szabad a tagoknak elszakadniok, a magyarok kötelesek természetes uruk és királyuknak engedelmeskedni. A III. Béla király jövedelmeiről szóló összeírás pedig azt mondja, hogy Béla király országában a következő földek vannak: Magyarország, az ország feje, Dalmácia, Szlavónia, Horvátország. A kép nem teljes, a «tagok» szó a tollban maradt, mégis ez lehet első kezdete a magyar birodalom egységes élő organizmusként való felfogásának, melyben a fő a magyar anyaország, a tagok pedig a kapcsolt, hódított királyságok. Ezért mondják jó pár száz évvel későbbben is a híres 1505-i rákosi végzésben, hogy az idegen királyok gondatlanságából elvesztettük Rámát, Szerbiát, Galiciát, Lodomériát, Bulgáriát, Dalmáciát és más erős várakat,

úgyhogy e végtagok (extremitates) leszaggatása után már attól kell tartani, hogy az ellenség a belsők (interiora) ellen fordul. II. Lajos is attól tart 1508-ban, hogy az ország «teste» is olyan szerencsétlenségbe keveredik, mint a melléktartományok. Thuróczy János pedig 1488-ban kinyomtatott krónikájában arról ír, hogy mik történtek Magyarország belső részeiben (helyesebben: johaiban = viscera. Az orvosi műnyelvből vett ilyes hasonlatok, mint már fentebb is rámutattunk, nem ritkák az államnak organizmusként való leírásában). Nem lehet ezek után véletlen, hogy az egyik melléktartomány lakói, Raguza polgárai a XV. század folyamán — először úgy látom, 1454-ben — Magyarországot a Szentkorona tagjainak kezdik magukat nevezni.

Tagok lesznek a XVI. század elején a szabad királyi városok is. Bártfát 1505-ben meghívják az országgyűlésre, mert ott jelen kell lennie a Szentkoronának alávetett minden tagot és részt képviselő követnek, és Sopront is mint az ország tagját hívja meg II. Ulászló 1508-ban a fiát megkoronázó országgyűlésre. Werbőczy aztán a Hármaskönyvben kifejti, hogy a nemesek a Szentkorona tagjai és pedig azon kapcsolat alapján, mely előáll a király és nemesek között azzal, hogy a nemesek joga a királyválasztás, a király joga pedig a nemesítés.

Amint tehát a középkori külföldi corpus-képekben, úgy a magyarországiakban is többféle corpus van: egy test Magyarország és a melléktartományok — ez területi, földrajzi fogalom — egy test a magyar rendiség szemben királyával (mely corpusban azonban legalább is 1459 óta a király is helyt kap), egy corpus a magyar Szentkorona, melynek feje nyilván a király, tagjai a nemesek és nemesi testületek. E két utóbbi jogi, társadalmi, alkotmányos fogalom. Külön corpus a magyar egyház is.

A kép — irodalmilag, illetőleg írásművekben — csak a két első corpus-fogalomban teljes: csak az ország területét, s maga-magát látja a magyar rendiség corpus totnak — később királyával, mint fővel egyetemben. A Szentkorona egész testének fogalma középkori írásművekben nem fordul elő. Bizonyos azonban, hogy e képtörődék: Szentkorona tagjai csak része a köztudatban élő

és a modern magyar alkotmánytörténetben Timon Ákos által — bár nem egész szerencsés kézzel — rekonstruált képnek a magyar Szentkorona egész testéről, melyben a fej a király, a tagok a nemesek.

Magyarországon nem alakultak ki oly mélyen szántó államtani, jogi, teológiai, filozófiai tanokból sarjadt képek Krisztus corpus mysticumáról, mint a nyugati országokban, honnan e magyar «corpus» fogalmak első rudimentumai átszármaztak, mégis a Szentkorona-tagság egyike a magyarok gondolkodásában, politikai, alkotmányos meggyőződésében legmélyebb gyökeret vert fogalmaknak. Hogy ez megtörténhetett, s a Szentkorona eszméje ily mélyen elhathatott a nemesség, sőt : a magyar nép legszélesebb rétegeibe is — úgyhogy nemesek, városi polgárok a XV. század folyamán a magyar Szentkorona tagjainak tekinthették magukat, s így neveztettek a király által — abban kétségtelenül közreműködhetett egy, a megyei bírósági bizonyító eljárásoknál követett érdekes szokás. E szerint minden természetű pörben a tanúk — birtokügyekben a szomszédos birtokosság, sőt, különösen régebben, a XIV. században, az egész vidék nemes és *nem* nemes lakossága — Istenbe vetett hitükre, s a királynak és a Szentkoronának tartozó hűségéből tanuskodnak : keresztény hitük, a király és a Szentkorona iránti hűség kötelezvén őket arra, hogy a bíróság előtt igazmondóan, becsületesen tanuskodjanak. Ez már a XIV. században állandó gyakorlat. Ezek a bírósági közgyűlések később, a XV. században csak részgyűlések, melyek mindig más helyen üléseznek, hiszen ekkor még nem igen van a megyéknek állandó székhelyük, s minthogy ezekre mindig összesereglik mindenféle nép, hiszen az ilyes pörök mindig nagy publicitás előtt folynak, ezeken terjed el minden ember tudatába a Szentkoronának eszméje, azé a csodálatos, mint akkor mondták : mysteriummal bíró diadémé, mely kézzelfoghatóvá, szemmeláthatóvá teszi a népi gondolkodás számára túlságosan elvont, de a király személyével mégsem maradék nélkül kifejezhető állam fogalmát. Hiszen a nép széles rétegei az állam (király) kezét, vagyis a

békéről és igazságszolgáltatásról, jogrend fenntartásáról gondoskodó közhatalom erejét a mindennapi életükbe állandóan belejátszó birtok- és egyéb pörökben, bűnügyekben: vagyis az igazságszolgáltatásban érzik legközvetlenebbül.

Három pilléren nyugszik tehát erkölcsileg a későközépkori magyar rendi állam a populáris felfogásban: Istenbe vetett hiten — Magyarország gépezetét a katolikus hit hatja át mondja az 1453. törvény — s a király és a Szentkorona iránti hűségen. Az, hogy birtokadományok a Szentkoronától származóknak tekintetnek, s hogy a birtokok örököse a Szentkorona, valamivel későbbi elmélet, s a XV. században alakul ki — a XIV.-ben még a király kezére tartozik és háramlik a birtok — s különben sem alkalmas oly széles rétegekben popularizálni a Szentkorona eszméjét, mint a tanusági eskü. Még kevésbé az a másik tulajdonsága a Szentkoronának, hogy tudniillik a királyi hatalom ebből származik át a királyra. Koronázás, királyválasztás elég ritka esemény, még a birtokadomány is ritkább, mint a birtok- és egyéb pör.

Lássuk mármost, hogy miképpen függ össze a magyar szentkorona eszméje a külföldön egyes országokban feltűnő s a miénkhez hasonló korona-eszmékkal.

Német tudósok már évtizedekkel ezelőtt rámutattak, hogy Magyarországon kívül még a német birodalomban, Angliában, Franciaországban, Lengyelországban és Csehországban is megvan az a szokás, hogy ezeknek az országoknak a koronája jelképezi az államot. És megvan ezekben az országokban az a felfogás is az államról, mely azt élő organizmusnak, testnek tekinti.

Már fentebb láttuk, ebben a munkánkban is, hogy a magyar, lengyel és cseh koronázási gyakorlat között sok rokon vonás van, s ugyanígy vannak a lengyel és különösen a cseh gyakorlatban bizonyos analógiák a magyar Szentkorona-eszmével is.

A csehek már a XII. században használják a «korona» fogalmát a cseh állam szimbolizálására. Pedig ekkor még egészen új alakulat a cseh királyság, mert hiszen ezt az országot — a német birodalom hűbértartományát —

Barbarossa Frigyes császár emelte ideiglenesen királysággá, addig a cseheknek csak fejedelmek voltak. Nem is tartott ez az első királyság tovább, mint egy cseh király, I. Ulászló uralkodása alatt, (1158—1173.) s a cseh koronáról sem hallunk aztán jóideig. Sőt, miután a XIII. században aztán megalakult a végleges cseh királyság, még ekkor is egészen 1329-ig kell várnunk, míg a cseh koronáról, mint a cseh állam szimbólumáról megint egyszer hallunk. Ettől kezdve a XIV. században elég gyakran szerepel ez a cseh korona-fogalom, s értelme kifejezősége: jelképezi a cseh államterület egységét, szemben a váltakozó fejedelmekkel. De kifejezi az állami (királyi) birtokoknak, földeknek, jövedelmeknek az államhoz tartozóságát, s kifejezi az alattvalóknak a királyhoz — államhoz — való viszonyát is. Előfordul a XIV. század közepén az is, hogy Csehországot a német-római birodalom «nemes és jeles» tagjának: «*membrum nobile et insigne sacri imperii*»-nek nevezik. Ez a kitétel persze *nem* a cseh korona tagságát jelenti, hanem a császári koronáét, Nagy Károly koronájáét, a *membrum imperii* pedig a római-német birodalom tagságát. E szerint a kitétel szerint tehát Csehország a maga egészében, tartozékaival egyetemben a szent német-római birodalom, s annak koronájának tagja.

A lengyel korona, melyet a magyarhoz hasonlóan szintén a «szent» jelző ékít, az állam szimbólumaként a lengyel királyság végleges megalakulásakor, a XIV. század elején tűnik fel, Lokietek Ulászló első lengyel király korában (1305—1333). A lengyel királyság első rudimentumai Chrobry Boleszlónak, szent István kortársának korában, úgy látszik nem ismerik még e fogalmat. A XIV. és XV. században Lengyelországban is a lengyel állam-eszme jelképeként alkalmazzák a «lengyel Szentkorona» fogalmát, s a lengyel korona idegen híbéresei a litván fejedelem és mások a lengyel királynak és a lengyel Szentkoronának esküsznek hűséget. Igaz, Lengyelországban kevésbé kialakult a gyakorlat, nem is fordul elő oly sűrűn, vagy általánosan a korona-eszme, mint nálunk, sőt még oly gyakran sem, mint Csehországban.

Mindebből tehát egészen kétségtelen, hogy a magyar Szentkorona eszméje egyfelől sokkal régebben keletkezett, mint északi és északnyugati szláv szomszédjai koronájáé, — már Szent István Intelmeiben felbukkan — másfelől, hogy azokkal tartalmilag sem egészen egyezik. Mert míg a szláv államokban a korona-eszme főképpen a hűbértartományoknak a lengyel, illetőleg a cseh anyaországhoz való viszonyát, tehát e két állam területi egységét fejezi ki, addig nálunk elsősorban az alattvalóknak az államhoz (királyhoz) való viszonyát.

Mindez kizárja tehát, hogy a magyar Szentkorona eszméjének akár keletkezésében, akár valamelyik későbbi fejlődési fázisában cseh, vagy lengyel hatást tételezhessünk fel. Ilyen hatás, ez most már egészen világos, nem is volt, hanem csak analógia. Ez az analógia is csak egy területen teljes, mégpedig a Magyarországhoz csatolt királyságoknak (vagy melléktartományoknak) a Szentkoronához (ill. a magyar államhoz) való viszonyának kifejezésében, s ez is csak a XIV—XV. században. Ez időben Galicia, Lodoméria, Havasalföld és Moldva stb. valóban lényegében ugyanúgy a magyar Szentkoronának hűbértartományi, azoknak fejedelmei alapján véve úgy esküsznek hűséget királyainknak és a magyar Szentkoronának, mint a sziléziai, vagy morva, vagy oppelni, vagy lausitzi fejedelmek a cseh királynak és koronának, s akár a litván hercegek a lengyel királynak, illetőleg Szentkoronának. Még az idegen, egyenrangú államokkal kötött, nemzetközi szerződésekben is éppúgy a cseh vagy lengyel korona képviseli ezeket az országokat, mint a magyar Szentkorona a magyar királyságot az 1382-i turini békeokmányban. Ez azonban, ezt már fentebb is hangoztattam, a magyar Szentkorona eszméjének csak egy része, igen kis, mondhatni legjelentéktelenebb része, s ez is, úgy látszik, csak a XIV—XV. századra korlátozódik. A magyar Szentkorona eszméjének központjában mindig is az alattvalóknak az államhoz való viszonya állott.

ÚJKOR.

A magyar rendiség királyválasztó joga és a Habsburg-ház.

S ezzel búcsút véve a középkortól, lássuk az újkorban azokat a problémákat, melyeknek a középkori történetét fentebb előadtuk.

A nagy nemzeti katasztrófa, mely a magyar középkor ragyogó századait lezárja: a mohácsi vész a királykérdésbe is belesodorta a magyar népet. Története egyik legsúlyosabb válságában, Mohácsnál a királyát is elvesztett nép a pusztító török áradat elviharzása után nem tudott egy királyban megállapodni. A kis- és középneesség nagy tömegei *Zápolyai János* erdélyi vajdát kívánják királynak, s támogatják Zápolyai megválasztását egyes főúrak is, úgyhogy Jánost megválasztották, sőt november 10-én meg is koronázták. Nagy előnyt jelentett Zápolyai Jánosnak és pártjának az 1505-i híres rákosi országgyűlési határozat, mely kimondja, hogy a magyar nép soha többé nem fog idegent királlyá választani. Mert — okolja meg döntését a rákosi országgyűlés — az idegen királyok a magyar nép iránt közömbösek, s csak a saját hasznukat keresték a magyar trónon is. Ezek ásták alá Magyarország régebbi, a nemzeti királyok alatt elért nagyságát és virágzó állapotát is. Ezt a határozatot is a Zápolyai-párt vitte keresztül annakidején, éppen a végre, hogy azzal Zápolyai János útját egyengesse a magyar trónra.

Mégis János király uralomrajuttatása nem ment simán, és rövidesen riválisa támadt a Báthory István nádor vezetése alatt álló Habsburg-párt jelöltjében:

Ferdinánd osztrák főhercegben, az elhunyt II. Lajos sógorában, az özvegy királyné testvérében, ki ugyane napokban nyerte el szerencsétlen sógora cseh koronáját. Az ellenjelölt Ferdinándot is királlyá választotta egy magyar rendi gyűlés és Ferdinánd, azokra a szerződésekre hivatkozva, melyeket dédapja III. Frigyes és nagyapja I. Miksa Mátyással és II. Ulászlóval 1463-ban, illetőleg 1491-ben kötöttek, azonnal bejelenti «természetes» igényét a magyar trónra, mihelyt a mohácsi katasztrófát hírül vette. Királyválasztás tartását azonban fölöslegesnek tartotta.

A tudós jog és írott oklevelek tehát támogatták mindkét álláspontot, s ha a nemzet szabad királyválasztási jogát látszólag korlátozta is teljes szabadságában az 1505. rákosi határozat, ezt a határozatot megint csak a magyar országgyűlés hozta, s így a magyar nemzet maga korlátozta magát ebben a jogában. Megújulnak tehát a meddő viták, «jog»-ról, csakúgy, mint az 1440-es és 1450-es években.

Ilyen körülmények között ült össze az 1526. novemberi székesfejérvári országgyűlés, mely azonban hallani sem akart az idegen Ferdinánd uralmáról, hiszen a magyarok már II. Ulászlót, sőt II. Lajost is idegennek tekintették. A főrendeké most is a döntő szó: ez a joguk a XV. sz.-ban jegecesedett ki és törvénybe is foglaltatott (1440. 32. tc.), s ezen az 1526 utáni idők sem változtattak. A főrendek, kik közül azonban hiányzik a legfontosabb, a Ferdinándpárti beteg Báthory nádor, a prépostság épületében, hol Zápolyai János szállását tartotta, megejtették a választást, mégpedig egyhangúan. Az első szónok maga Zápolyai volt, ki egyebek között azt mondotta, hogy ellenjelöltje nem azért keresi Magyarország trónját, hogy itt uralkodjék, hanem hogy a magyarokon bosszút álljon rokona haláláért. II. Lajos gyászos elhunytáért ugyanis Mária özvegy királyné és a külföldi közvélemény a magyarokat vádolta, kik királyukat állítólag cserben hagyták volna. Mi, akik már ismerjük a katasztrófa egészen hiteles lefolyását és előzményeit is, tudjuk, hogy mily tenden-

ciózus, bizonyára a bécsi és prágai udvarokból terjesztett ráfogás ez. Más szónokok is beszéltek Zápolyai után, kik már nem Ferdinánd személye ellen emeltek kifogást, hanem német volta miatt nem akarták az ő fején látni a magyar Szentkoronát. De idegenkedtek az örökös királyságtól is, mely Ferdinánddal Magyarországra is bevonulna, sőt a lányágra is kiterjedne. (A magyar trónutódlási rendszer ugyan a középkorban is jól ismerte az örökös királyságot, azonban az még a rendi uralom kifejlődése, s XVI. sz. elejei hatalmának kibontakozása előtt volt. Igaz az is, hogy még a választott király fiága is örökölte a magyar trónt, s nem választás útján nyerte el azt, mint ezt II. Lajos utódlása bizonyítja, s igaz az is, hogy a királyi nemzetség fiágának kihalta után a nőág következett 1301 után is, csakúgy, mint 1382 után és 1438-ban.)

A köznemesség — a pesti rákosi gyűlések mintájára — Székesfejevárral mellett elterülő síkságon táborozott sátraiban, s hozzájuk Werbőczy vitte le a főrendek választási határozatát. Lándzsára tűzte az 1505-i végzést, s ezzel is támogatta János megválasztását. Ferdinánd követeit meg sem hallgatták, sőt azoknak menekülniök kellett az országgyűlésről, mert a magyar nemesség halált kiáltott fejükre. Már a választó gyűlés lelkes hangulata is mutatja, hogy nem lehet egészen elhinni a cinikus Szerémi Jánosnak, hogy János király koronázása olyan léha modorban folyt volna le, mint ahogy azt kora eseményeinek ez a műveletlen krónikása előadja.

Ferdinánd és pártja, élén Mária özvegy királynéval, a magyarok közül pedig Báthory István nádorral, persze nem nyugodtak bele János sikerébe. A Pozsonyba menekült s Magyarországon igen népszerűtlen Mária özvegy királyné átvette az ország kormányát és még október 9-én, tehát János megválasztása előtt országgyűlést hívott egybe, nov. 25-ére Komáromba, s ehhez előzőleg kikérte és megnyerte Zápolyai János beleegyezését is, ki ekkor még nem volt király. Noha az országgyűlés céljai közt bevallottan nem szerepelt a királykérdés, János mégis tartott Ferdinánd felléptetésétől, s ennek megelőzésére

hívta össze előbb a tokaji, majd pedig az őt megválasztó és koronázó székesfejevári gyűlést, melyet fentebb ismertettünk. Viszont János megkoronázása Máriát nem akadályozta meg abban, hogy fivére érdekében ne hívjon egybe újabb országgyűlést, melynek feladata lenne — mint ezt Mária a városokhoz intézett meghívójában most már nyíltan bevallja, — hogy azon Ferdinánd cseh király, mint Magyarországnak «természet szerinti örököse» magyar királyul elfogadtassék. Mielőtt ez az országgyűlés összeülhetett volna, közben megtörtént János megválasztása, s Ferdinándnak és Máriának előbb erős agitációt kellett indítania, hogy az erősen Ferdinánd ellenes magyar közvéleményt maguknak megnyerjék.

Ferdinánd a magyarok minden idegenkedése ellenére sem tudott arról letenni, hogy kitartsa a mellett, miszerint ő Magyarország örökös királya, ki a magyar trónust szerződések alapján, s «természetes örökösödési jogán» örökölte. Megszerezte fivére, V. Károly német-római császár és spanyol király támogatását is, s ez el is küldte követeit a magyar országgyűlésekre. Szintúgy támogatják az osztrák törekvéseket a cseh és morva rendek. Ferdinánd a magyarok nem csökkenő ellenérzését és bizalmatlanságát hitlevéllel próbálta eloszlatni, melyet Bécsben, 1526. november 20-án adott ki, talán azért is, hogy elébe vágjon az országgyűlés esetleges választási feltételeinek. A hitlevél formája királyi privilégium, melyet Ferdinánd cseh király, spanyolországi infáns és osztrák főherceg állít ki a magyar nádor: Báthory István, több püspök és apát, s királyi főhivatalnok kérésére, kik között feltűnően sok a szerb és horvát eredetű: tizenhárom közül négy, a magyarok közül is a horvát bán, s a vránai perjel is közöttük van, tehát horvátországi dignitáriusok, a többi Északmagyarország és a Dunántúl legnagyobb birtokosai, de teljesen hiányzanak a Duna-Tiszaközi, Tiszántúli és erdélyi főnemesek. Tehát Ferdinánd hitlevelében ígéretet tesz egész Magyarországnak, e magyar urak — nővére tanácsosai — kérésére, és saját királyi kegyelméből (tehát már nem azért, mert ez királyi hivatalából kötelessége, mint a

«sötét középkorban» volt), hogy az ország összes világi és egyházi rendeit szabadságaik, törvényeik és decretumaik használatában megtartja, még abban az esetben is, ha fegyveres erővel szerzi meg magának az országot, nem kevésbé ha valamennyiük választásából. (Itt tehát már kísértetni kezd a későbbi «Verwirkungstheorie», előrevetett árnyéka, mely szerint az ország fegyveres ellenállás és felkelés esetén elveszti jogát alkotmányához. A jog most már nem oly magában szent és sérthetetlen többé, mint 1526 előtt, s felbukkan a később Grotius által megfogalmazott elv, hogy a fegyveres hódító nem köteles respektálni a hódított ország jogait, törvényeit és alkotmányát.) Egyházi hivatalokat, világi birtokokat és hivatalokat csak magyaroknak adományoz, Magyarországra vonatkozó tanácskozásaiiban csak magyarokra hallgat, nevezetesen pedig megtartja II. Endre király decretumát, (vagyis az Arany Bullát), melynek megtartására a magyar királyok koronázásukkor esküt szoktak tenni. (Ez a fikció Werbőczy Hármaskönyvében olvasható, II. rész 14. cím, 12 §, a valóságban a mohácsi vész előtti királyaink nem tettek külön esküt az Arany Bullára.) Ígéri még Ferdinánd, hogy «János gróf és vajda» — ekkor már megkoronázott magyar király — pártja fejeinek sorsát, s azokét kik «makacsságból» nem akarnak «észreténi, s ezért privilégiumaiktól méltán meg kellene őket fosztani» ezeknek sorsát királyi kegyelmének tartja fenn, de azért az ország törvényei épségben maradjanak. Ilyen kemény fenyegetésekkel magyar királyjelölt most lép fel először a nemzettel szemben.

Ferdinánd ezeket az ígéreteit a decemberi országgyűlésre küldött követei útján megismételteti, s akkor különösen azt emeli ki, hogy magyar birtokot és hivatalt csak a magyar nemzetből és magyar vérből származó magyaroknak adományoz, s csak ilyenek tanácsával fog élni Magyarország ügyei intézésénél.

A pozsonyi országgyűlés nem tudta egyhamar rászánni magát arra, hogy Ferdinánd és protektorai követelése szerint Ferdinándot Magyarország igaz, törvényes és ter-

mészetes királynak és urának nyilatkoztassa ki és fogadtassa el, s a Ferdinánd-pártnak igen meg kellett magát erőltetnie ezen az országgyűlésen. Ferdinánd külföldi és belföldi híveinek főérvei: Magyarország egymagában a török ellen védekezni nem tud, Ferdinánd alatt igen, sőt ez vissza fogja nekik szerezni Nándorfejevárt, és a többi végvárat is! Ha a törökön kívül most a németet is ellenségévé teszi a magyar azáltal, hogy Ferdinándot nem fogadja be királynak, akkor menthetetlenül elpusztul. Híven a kor erősen jogászi gondolkodásához, a nádor ítélőmestere, Révay Ferenc egész sorát tárja fel azoknak a jogi formahibáknak és hiányoknak, melyek János választását szerinte érvénytelenné teszik. Nem tudjuk, hogy e különösen politikai és jogi érvek győzték-e meg az országgyűlést, vagy más okok készítették arra, hogy 1526. december 16-án János király megválasztását érvénytelennek nyilvánítsa, 17-én pedig Ferdinándot magyar királlyá megválassza. Az ország tehát nem támogatta a választás fikciójától, melynek tartalmatlanságát úgylátszik Ferdinánd és ágensei is beláthatták, mert végre is bele nyugodtak Ferdinánd választott voltába, mint ezt már a hitlevélben is jelezték.

Koronázás azonban most még nem lehetséges, az ország a valóságban János királynak hódol, és Ferdinánd végre is csak fegyverrel szerezte meg az ország, illetőleg az ország egy részének birtokát. Fegyveres sikerei azonban igen megnövelték pártját a fő- és köznemesség soraiból egyaránt, s midőn Ferdinánd német csapatai szeptember 27-én a Tiszánál újból csatát nyertek, Ferdinánd kijelentette, hogy «ez a gyógyszer elég volt Jánosnak, többre nem lesz szükség» és nem sietett az országnak még János kezén lévő keleti felét is meghódítani. Magyarország két részre szakadt, két király keze között. Ferdinánd bevonul Budára, hol október 6-án a főrendek, 8-án a nemesség itt megjelent tagjai újból elismerik (tehát nem választják) királlyul, s végre november 3-án megtörtént az utolsó székesfejevári koronázás is. Ferdinánd koronázási esküje, — már tudniillik az, melyet az egyházi, templomi szer-

tartás alatt letett eskü után, szabad ég alatt a székesfejérvári síkon tett le — alapja az egész Habsburg-kor koronázási esküjének, mely a következő négy század alatt nem sokat változott. Tartalma tulajdonképpen ismétlése Ferdinánd hitlevelének, csak kihagyja az ellenpárt elleni fenyegetéseket, s azt hogy hivatalt és birtokot csak magyarnak adományoz, ellenben kifejezetten beveszi az Arany Bulla megtartását, s a régi magyar koronázási eskük egy 1290 óta állandó pontját, azt tudniilik, hogy nem csorbítja az ország területi épségét, sőt a lehetőséghez képest még ki is terjeszti a határokat.

Ez az eskü-formula az, melyet régebbi alkotmánytörténeti kézikönyveink nyomán általában alkotmánybiztosító eskünek szokás nevezni, mely mellett — szintén a Habsburg-kor óta, de már 1438 és 1490-ben is — használatban van egy egyházi eskü is, az úgynevezett «igazság és béke esküje».

Ferdinánd így a magyar trón birtokába jutva, mindenképpen igyekezett azt fia, sőt nemcsak fia, hanem egész háza számára biztosítani. Ehhez félszázad óta legjobb eszköznek örökösödési szerződések és törvények bizonyultak. A János királlyal 1538-ban, Nagy-Váradon kötött békében is biztosítja háza öröklési jogát, mikor is kimondják, hogy I. Ferdinánd fiutódját az egész ország közös egyetértéssel királlyá választani köteles, mert János «az ország és egész kereszténység javát előbe helyezve a maga és háza dicsőségének», lemondott fiórkösei nevében a magyar trónról. Ferdinánd és fia elhalálózásával pedig az ennek fiaira, illetőleg törvényes örököseire hármlik Magyarország «ipso facto», ha pedig az osztrák ág kihalna, akkor a spanyol Habsburgokra, V. Károly ágára. A választás tehát a nagyváradi békében kifejezetten I. Ferdinánd fiára, a későbbi I. Miksára korlátoztatik.

Ezt az öröklést ismeri el a magyar országgyűlés 1547-ben, mikor Nagy-Szombatban ülészeve arra kéri Ferdinándot, hogy fiát, Miksát küldje az országba, ha már ő maga nem akar a magyarok között élni, hiszen a bárók és rendek nemcsak a felség, hanem örökösei uralmá-

nak is örök időkre alávetették. magukat. Ez az 1547. évi 5. törvénycikk tehát egyáltalán nem új öröklési törvény, ekkor a rendek erre nem is gondolnak. Éppen ezért alkalmas arra, hogy a legkülönbözőbb álláspontokat magyarázzák ki belőle: az udvar felhasználja a lányági öröklés támogatására, egyes modern magyar tudósok viszont úgy látják, hogy ebben a nyilatkozatban a királyválasztás elve is bennerejlik. Az kétségtelen, hogy ezen nyilatkozatuk után, melyet csupán «captatio benevolentiae»-nek szántak és semmiesetre sem a trónöröklés rendezésének, a rendek egyáltalán nem gondoltak arra, hogy az kezüket a királyválasztásban megkötötte volna, vagy e jogukat korlátozná.

Kitűnik ez mindjárt azokon a tárgyalásokon, melyeket Ferdinánd a magyarokkal Miksa fia trónrajuttatása érdekében kezdett. Miksát maga Ferdinánd igyekezett a magyar rendekkel királyul elismertetni s koronáztatni, a választás terminusát azonban aggodalmasan kerüli. A rendek viszont kötik magukat a választás formaságához, a királyi fiai közül a legidősebbet — Miksát — készítik is megválasztani, ezzel a jogászi formulával vigasztalódva a valójában mégis csak elvesztett királyválasztási jogukért.

A királyválasztásnak tehát ezekben az időkben már csupán az a jelentősége, hogy az a királyi hatalom, melyet a király öröklési jogán úgysis elnyer, a rendektől származik át a királyra, s nem pusztán «ipso facto» az öröklés jogából és tényéből. Innen van a meg nem szűnő küzdelem király és rendek között. A Habsburgok nem akarták királyi hatalmuknak rendi forrásait elismerni, kormányzásuk jogosságát a rendek felhatalmazásához kötni. A rendek viszont ragaszkodtak ehhez, de csakis ehhez, s nem többé az igazi választáshoz, vagyis ahhoz, hogy a következő király személyét ők állapíthassák meg.

I. Ferdinánd már 1561 óta alkudozik a magyar rendekkel fia, Miksa elismertetéséről és koronázásáról. A győztes ezúttal is az udvar lett: Ferdinánd 1563-ban megkoronáztatta fiát, de választást még forma kedvéért sem engedett lefolytatni. Miksa koronázási esküje ugyanaz volt, mint apjáé, hitlevelet azonban nem adott ki.

Miksa viszont 1572-ben már bizonyos fokig elismeri, hogy fiát, Rudolfot a magyar rendek választják, hiszen az ez évi törvény szövegében tolerálta az «electus» szót, s Forgách Ferenc primás is választásról szól üdvözlő beszédében. Királyi kiadványok azonban ekkor is gondosan kerülnek az «electio» terminust.

II. Mátyás esetében (1608-ban) forma szerint lefolytatnak egy valóságos választási eljárást, s Mátyás mindig is elismerte, hogy ő bátyja lemondása és a magyar rendek választása útján lett magyar király. Mégis, nem volt ez a «választás» sem más, mint egy, a rendes kerékvágástól kissé eltérő trónöröklésnek, minden formáság szerinti legalizálása. A helyzet az, hogy az uralkodó alattvalói és öccse pressziójára lemond öccse javára. Bár a győzelmes Bocskay-felkelés és az ezt lezáró bécsi béke is közrejátszik itten Mátyás trónrajutásában, mégis: ha a dinasztia nem akarta volna, akkor nem lett volna királyválasztás 1608. november 16-án és 19-én nem lett volna koronázás Pozsonyban.

Mátyás koronázási esküje ugyanaz, mint I. Ferdinándé, Miksáé és fivéréé, Rudolfé, azonban ő már igen részletes írásos biztosítékot is ad az akkor aktuális kérdésekről, s ez a Bocskay alatt kivívott rendi győzelem szép eredménye. A problémák és királyi ígéreték központjában ugyanazok a kérdések állanak, melyek rövidebben már az I. Ferdinánd-féle hitlevélben is benne voltak. Most csak részletesebben fejtik ki, hogy a király köteles megtartani az ország törvényeit, s az egyes rendek privilégiumait, hogy idegeneknek sem hivatalt, sem birtokot nem ad, az országban és az egyes várakban állomásozó idegen katonaságot kivezenyi az országból, az elveszett országrészeket visszaszerzi, a határok védelméről gondoskodik. Van aztán újítás is, a valláskérdés. A jezsuitáknak eltiltja, hogy ingatlan birtokot vásárolhassanak, de egész helyi jelentőségű viszályokat is elintéz, s ma csodálkozunk azon, hogy ily apróságok ily fontos államiratba bejuthattak.

Mátyásnak fia nem volt, s ezért — idősebb rokonai lemondása után — utódjává unokaöccsét, Ferdinánd

steier főherceget nevezte ki a magyar trónra is, csakúgy, mint osztrák, cseh, morva és sziléziai tartományai örökösévé. Ehhez persze a magyar rendek véleményét nem kérdezte meg, s most, midőn igen is lett volna alkalom királyt választani, legalább is a Habsburg-ház tagjai közül, hiszen a régebbi magyar szokásjog is csak a király *fiának* öröklési jogát tartotta tiszteletben, most hiába hivatkoztak a rendek «*mera et libera*» királyválasztási jogukra, s hiába követelték, hogy ezt a jogot a hitlevélbe is felvegye Mátyás, illetőleg II. Ferdinánd, ebbe az udvar nem ment bele.

Nem kisebb alakja a magyar történetnek, mint Pázmány Péter, 1618 óta Magyarország primása, volt az, ki szót emel Ferdinánd érdekében. Jogilag Pázmány az 1547: 5. t.-cikk alapján áll, politikailag pedig azért pártolja Ferdinándot, mert nem lát más utat a török és német közé ékelt magyarság számára, mint azt, hogy «ahhoz hajtsa fejét, ki Cseh, Morva, Szilézia, Austria, Stiria és Karinthia» birtokában van.

Mégis választásnak nevezik azt az aktust, hogy II. Ferdinánd utódlását a magyar országgyűlés elismerte, de ez már oly erős megszorítása a «választás» fogalmának, hogy az udvar sem lát benne kifogásolni valót és megengedte, miszerint ezt a «választás» szót a hitlevélbe, s ezzel az 1622: II. t.-c. 5. §-ba is felvegyék. A legnagyobb vívmány *a tizenhét kondícióból álló hitlevél* volt, szinte választási kapituláció, melyet II. Ferdinánd 1618. május 15-én, tehát a királyválasztás előtti napon adott ki, s melynek elfogadására Pázmány bírta rá az erősen vonakodó főherceget és udvarát. Ez is az aktuális kérdések körül forog, vagy egészen általános jogbiztosítókat tartalmaz: unosuntalan ismétléseit ugyanazon ígéreteknek az ország törvényei megtartásáról (most is kiemelve a bécsi békét) a magyar ügyeknek magyarokkal való tárgyalásáról, az idegen katonaságnak a magyar várakból való eltávolításáról, a nádorválasztásról, a vallásügyben eddig hozott törvények megtartásáról. Csak egy dologban tesz új s igen örvendetes intézkedést, t. i. visszacsatolja

Magyarországhoz azokat a steier határmentén fekvő várakat, melyeket még Erzsébet özvegy anyakirályné, V. László anyja zálogosított el III. Frigyes akkori német-római császárnak. Így került vissza Borostyánkő, Kobold, Kőszeg, Fraknó, Kismarton és Szarvkö Magyarországhoz.

Ez a 17 kondícióból álló hitlevél az ú. n. diploma Leopoldinum, mely nevét I. Lipóttól nyerte, ki azt utolsónak adta ki, s nem tévesztendő össze az 1691-ben kiadott erdélyi diploma Leopoldinummal. Ezt a «leopoldi diplomát» aztán I. Lipót egy egészen rövid és általánosságban tartott hitlevéllel cseréli fel 1687-ben, fia, I. József koronázásakor, a «diploma Josephinum»-mal.

III. Ferdinánd trónraléptetése nem okozott különösebb nehézséget apjának, II. Ferdinándnak. Az udvar túri, hogy a rendek újból törvénybe iktassák, miszerint III. Ferdinándot szabadon és egyértelműen választották meg, a rendek pedig megelégszenek ezzel a papiros-joggal. III. Ferdinánd is az 1526 óta szokásos koronázási esküt tette le és apja hitlevelét adta ki 1625-ben, miután II. Ferdinánd, hála Eszterházy Miklós nádor ellenállásának, nem tudta ezt meggyöngíteni. És ugyanezt a hitlevelet adta ki s ugyanezt az esküt tette le IV. Ferdinánd is 1647-ben, ki azonban nem jutott trónra, mert még apja életében meghalt. I. Lipót trónralépte is ment a régi vágáson: hitlevél, koronázási eskü marad az, melyet az előbbi XVII. századi magyar királyok kiadtak s letettek. Azonban az ő uralma mégis sorsdöntő, mind a trónöröklési, mind a választási jog történetében, mind pedig, ami ebből következik, a hitlevelében és koronázási esküjében is.

I. Lipót elfogadtatja a Habsburg-ház öröklési jogát.

I. Ferdinándtól I. Lipótig — 1526-tól 1655-ig — az egy Miksa kivételével a magyar országgyűlés formálisan választotta Magyarország királyát, helyesebben az 1526-ban megválasztott Ferdinándnak családjából mindig megválasztotta az országgyűlés azt a főherceget, kit az uralkodó király utódjának és magánjogi örökösének a Habsburg-ház házi törvényei és szokásai szerint kijelölt. Ez a választás tehát még csak «öröklésbe oltott» választás sem volt, mert hiszen a rendek nem maguk választották ki a dinasztia tagjai közül királyuknak azt, akit akartak. Ezekre a «választásokon» sohasem történt más, mint amit az udvar akart, s az iniciativa mindig az udvarnál volt. Voltak ugyan olyan hangok, hogy ne válasszák a király jelöltjét, hanem valamely más Habsburg főherceget, ez azonban soha sem volt más, mint egyes követek vélekedése. És semmi jelentősége sem volt annak sem, hogy az északeleti (a trianoni «Ruszinszkó»-ban fekvő) megyék 1625-ben tartózkodtak a szavazástól, mikor III. Ferdinándot kellett megválasztani. A Habsburg-ház tulajdonképpen már 1526 óta öröklí a trónt fiágon, primogenitura szerint. Ezzel a ténnyel szemben a magyar országgyűlés által különösen a XVII. században állandóan hangoztatott, s királyi hitlevelekben és törvényekben elismert királyválasztási jog nem más tartalom nélküli formánál. S — mint már ismételtén rámutattam — ha a rendek mégis oly szívósan ragaszkodnak a királyválasztás pusztá formához, ez csak azért van, mert e formális választás alapján a választott király a magyar rendek, ill. ország-

gyűlés felhatalmazásából bírja örökölt magyar trónját, s az országgyűlés felhatalmazásából nyerheti csak el a Szentkoronával való koronázást. Márpedig azt az udvar is jól tudja, hogy koronázás nélkül magyar király nincsen. Egész újkori történetünkben csak II. József és Ferenc József viselhették a magyar királyi címet koronázás nélkül, pusztán öröklési joguk és a királyi hatalom tényleges, bár alkotmányunk szerint jogtalan gyakorlása alapján.

Világos, hogy I. Lipót abszolutizmusával, uralkodói hatalomról vallott felfogásával ez a rendi felfogás: a magyar királyi hatalom a magyar országgyűléstől származik, sehogyan sem tudott egy nevezőre jutni. Lipót uralkodó hatalmát mindenestől Istentől eredeztette, hiszen így tanította ezt akkor az egyház, melynek buzgó híve volt, s így tanította az akkori államelmélet is: az újkori Isten-kegyelmiség tana. Ez a tan bizonyos mértékig találkozik a középkor magasztos tanaival a királyi hatalom isteni eredetéről, melyről munkánk középkori részében már szóltunk. Azonban, míg a középkori, Isten kegyelméből uralkodó királyt ez az isteni eredetű királyi hatalom a fennálló jogrend, s minden egyes alattvalója minden egyes jogának leglelkiismeretesebb megtartására kötelezi, addig az újkori «*Dei gratia*» uralkodót a fennálló törvények, jogok fölé helyezi. Innen van, hogy míg a középkori «*Isten kegyelméből*» uralkodó király választás útján is nyerheti el trónját, s ez a földi hatalomátruházás mit sem változtat királyi hatalmának, jurisdictiójának isteni eredetén, addig az újkori (abszolút) uralkodó összeegyeztethetetlennek látja a választást az ő abszolút hatalmával, melyet szintén Istentől származtatott.

Magyarország még hozzá a császári seregek erejéből — melyekben ugyan magyar csapatok is harcoltak — szabadult fel a török járom alól, s ez a körülmény a Habsburg-dinasztia hatalmát Magyarország fölött addig elképzeltetlen méretekre növelte. Az udvar most már fegyverrel hódított tartománynak tekintette Magyarországot, s a fegyveres hódítás ténye a korabeli jogtudomány szerint kellő jogalapot nyújt a dinasztíának arra, hogy Magyar-

országot a magyar alkotmány mellőzésével — s ami még fontosabb, nem a magyarság érdekei, hanem a saját, a magyarokéval sokszor ellentétes érdekei és tetszése szerint, fegyverrel szerzett abszolút jogán rendezze be. A jogi és erkölcsi alapot erre a kor jogi gondolkodására irányadó Hugo de Groot (Grotius) holland jogtudós tanítása adta meg.

1687 a döntő év. I. Lipót abszolútizmusába a magyar országgyűlésnek eddig féltve őrzött választási joga nem illett be, szintúgy a 17 kondícióból, tehát választási feltételekből álló, s szinte iróniaképpen őrá elnevezett Leopoldi diploma sem. Midőn fia, József betöltötte kilencedik évét, elérkezettnek látta az időt arra, hogy a trónkérdést rendezze. Katonailag hatalma tetőpontján állott: Thököly felkelése kudarcba fűlt, a felvidéki mozgalmakat Lipót vérbefojtotta (eperjesi vértörvényszék), a törököt Budáról kiűzték, Magyarország nagy része felszabadult. Ezek után a magyar országgyűléssel sem volt nehéz dolga Lipótnak és udvarának. Jogalapul az 1547:5. tc.-et újítják fel, mert hiszen a magyar rendi alkotmányt még sem akarták egészen mellőzni, Hugo de Groot ellenére sem, és Eszterházy Pál nádor mindent megtett, hogy a Habsburgok fiági, elsőszülöttség szerint való trónöröklési jogát az országgyűléssel elfogadtassa. Jutalma a német szent birodalmi hercegi rang volt, melyet Lipót a fia megkoronázása előtti napon adományozott neki. A hosszas iratváltás országgyűlés és udvar között nem volt komoly akadály, s nem volt akadály az a vita sem, mely a főrendek és a köznemesség között folyt le. Gróf Draskovich Miklós országbíró ellentállása hatástalan maradt, hirtelen halála még szinte erősítette a törvényjavaslat esélyeit. Forma szerint az országgyűlésnek kellett felajánlania az öröklési törvényt az uralkodónak, hálából a török kiűzéséért. Lipót a felajánlást kegyesen vette s végül is a saját tervezetét fogadtatta el. Így I. József megkoronáztatott, a nélkül, hogy az országgyűlés királlyá választotta volna, pedig ez a formáság még az apja s a többi XVII. századi magyar király trónralépténél maradéktalanul megtörtént.

Lényegesen megszorítja az udvar a koronázási esküt, még inkább a Ferdinándok és I. Lipót 17 kondícióból álló hitlevelét. A koronázási esküből kizárják mindenekelőtt az Arany Bulla záradékát a magyar nép ellenállási jogáról, hogy ezzel elvegyék a jogalapot a magyarok felkeléseitől. De beleillesztenek egy kissé kétértelmű és homályos betoldást vagy záradékot. Ezt a magyar közjogtörténet és közjogtudomány így értelmezi: «a király megtartja a törvényeket, ahogy azoknak használatáról és értelméről király és rendek egyértelemmel megegyeznek.» A bécsi udvar XX. századeleji közjogászai viszont ezt olvasták ki belőle: «a király megtartja a törvényeket, ahogy azoknak értelméről s használatáról királyi jóváhagyással és a rendek egymásközötti országgyűlésen történt (tehát nem a királlyal való) megegyezésével előbb megegyezés jön létre.» Pedig ez az értelem igazán nincs benne ebben a záradékban. Különben, mint azt I. József koronázása leírásánál munkánk más helyén kifejtjük, nem találtunk rá pozitív adatot, hogy József koronázásakor ezt az esküt tényleg letette volna. Ami pedig ezt az eskümódosítást illeti, melyet a bécsi udvar közjogászai a világháború előtti években «revíziós vagy rezervációs záradéknak» neveztek el, annak csak addig volt értelme, amíg fennállottak alkotmányunkban a «sarkalatos», vagyis megváltozhatatlan törvények. (Ilyen volt például a nemesi adómentesség.) A modern jogtudomány és az alkotmányos praxis ilyen nem ismer: az arra illetékes törvényhozói fórum minden törvényt megváltoztathat, s minden törvényt el is törölhet és újjal pótolhat.

A hitlevél már sokkal nagyobb változáson ment keresztül 1687-ben. I. Lipóttal, mint említettük, a bécsi udvarba is véglegesen beköltözött az abszolutizmus: a kor uralkodó kormányformája, mely hallani sem akart a rendek által az uralkodó elé szabott «kondíciókról». Az új hitlevél csak «diploma inaugurale», s már csak cikkelyekből áll, és pedig a 17 kondíció helyett pusztán 7 cikkelyből s a hitlevél fele — a bevezetés — a Habsburg-ház öröklési jogát biztosítja. Az első artikulus az uralkodóház trónöröklési

jogán kezdődik, majd biztosítja az ország törvényeit, jogrendjét, kifejezetten kizárva azonban innen is, mint a koronázási esküből is az Arany Bulla ellenállási záradékát s beiktatva ide is a magyar törvények értelmezéséről és alkalmazásáról szóló záradékot, melyet fentebb már idéztünk.

A hitlevél második cikkelyében kötelezi magát a király, hogy Magyarországon tartózkodik maga is, utódai is, a harmadikban arra, hogy a Szentkoronát az országban őrizteti a törvények értelmében. A negyedik artikulus a töröktől visszaszerzett magyar területek visszacsatolását ígéri, de azzal a megszorítással, hogy a visszaszerzetteket csak a «törvények és privilégiumok fentidézett interpretációja szerint» hajlandó az országhoz visszacsatolni. Vagyis itt ezzel valóban bejelenti az udvar, hogy a felszabadult területeket a maga céljaihoz akarja idomítani, s ebből kiindulva az érvényes törvényeket, sőt az egész magyar jogrendet és alkotmányt módosítani akarja. (Turba, XX. századelejei, s a bécsi udvar céljait szolgáló közjogtörténeés értelmezése szerint.) A felszabadult ország-rész újraépítése a XVII. század végének és az egész XVIII. századnak legfőbb, máig sorsdöntő problémája, s hogy ez az újjáépítés nem magyar szempontból, hanem a Habsburg-dinasztia érdekei és hatalmi szempontjai szerint történt, ez teremtett Magyarország derekán és déli részein olyan nemzetiségi káoszt, amely Trianonra, de egyben a dinasztia összeomlására is vezetett. Mert hiszen a mohácsi vész utáni török hódoltság emberpusztítását a XVIII—XIX. században egy következetesen magyar célú kormányzás kipótolhatta volna.

Az ötödik artikulus ígéri, hogy I. Lipót, valamint II. Károly spanyol király fiutódainak kihaltával az országra visszazáll a szabad királyválasztási és koronázási jog. A hatodik artikulus elrendeli, hogy minden újabb királykoronázásnál a koronázandónak ki kell adnia ezt a hitlevelet. A hetedik már inkább csak I. Lipótot biztosítja afelől, hogy József az ő életében csak akkor fog beavatkozni Magyarorszáig ügyeibe, ha Lipót és az ország-

gyűlés ebbe beleegyezik. Ez tehát biztosíték, hogy József sem maga nem lép fel apja ellen, sem az ország nem lépteti őt fel.

A Józsefi hitlevélnek még egy érdekessége, hogy Pozsonyból, 1687. dec. 8-ról, tehát József koronázásának napjáról van kelezve, pedig azt Lipót csak 1688. január 19-én adatta ki, de 1687. december 8-ról kelezte.

Ezt a diploma Josefinumot adták ki csekély változtatással a későbbi Habsburgok is, ezért is foglalkoztunk itt vele ily bőven.

A magyar rendiség a XVII. század végén, majd pedig II. Rákóczi Ferenc felkelésében elvérzett: a bécsi udvar abszolutizmusa győzött az egész vonalon. Az öröklés és koronázás kérdésében pedig a rendiség 1722-ben feladott még egy pozíciót: a királyválasztási jogot arra az esetre, ha a Habsburg-ház osztrák és spanyol fiága kihalt, s el kellett fogadnia a nőági örökösödést is. (*Pragmatica sanctio.*)

A koronázásra vonatkoztatva ezeket a fejleményeket, a következőket állapíthatjuk meg:

A XVII. században, a rendiség virágkorában, a formális királyválasztások idején e választás azt jelenti, hogy a királynak, ki valójában öröklő trónját, az uralkodói hatalom gyakorlásához a magyar országgyűlés felhatalmazására is szüksége van. Az országgyűléstől függ a király koronázása is, ami a koronázási szertartás formáiban is kifejezésre kezd jutni: a Szentkoronát s a koronázási jelvényeket a magyar országgyűlés által erre megválasztott mágnások vagy főhivatalok viselői nyújtják át a koronázó főpapnak. Sőt magában a koronázásban is szerepet kap a legfőbb rendi hivatal viselője, a nádor, ki, igaz, már csak a korszak legvégén, segédkezik a primásnak, mikor ez a Szentkoronát a király fejére helyezi.

A nádor három kérdése s a koronázó országgyűlés helyeslő «akarjuk» kikiáltása ugyan — nálunk — tisztán egyházi eredetű, mint ezt munkánk középkori részében már előadtuk, azonban már a XIV. század vége óta az

alattvalók hozzájárulását, felhatalmazását jelenti a koronázás végrehajtásához. Az újkorban az alattvalóknak nem hozzájárulását jelenti a koronázáshoz, hanem a király előtt kifejezett hódolását, hűségesküjét, legalább is így értelmezi e szokást Révay Péter gróf koronaőr, a Szentkorona első történetírója, s az 1608-i és 1618-i koronázások egyik rendi főszereplője. Ezért hagyja meg azt még I. Lipót fia koronázásánál, s az csak később, III. Károly 1712-i koronázásától kezdve tűnik el. Igaz az is, hogy a koronázás mindig az udvar kezdeményezésére történik, s ahhoz aztán az országgyűlés csak hozzájárult éppúgy, mint a XVII. századi királyválasztásokhoz is. Mégis, ez az udvari kezdeményezésre történő koronázás nem mehet végbe a magyar országgyűlés részvétele nélkül, s ezért a magyar rendiségnek egy erős vára marad a XVIII. századi bécsi udvari abszolutizmus alatt is, bár I. Lipót 1687. áprilisában, mikor először veti fel József megkoronázásának s az öröklési törvénynek tervét, eleinte arra gondol, hogy a koronázást «iure proprio» és «regia auctoritate», tehát a császár-király önhatalmúlag, saját jogán, királyi teljhatalmából is végrehajthatta volna országgyűlés nélkül. Azonban még ő is, tanácsosai is ajánlatosabbnak látták az országgyűlési koronázást, sőt annyira deferálnak a régi magyar törvényeknek, s a magyarok törvénytiszteletének, hogy még a hitlevél is hangsúlyozza, miszerint az 1687-i öröklési törvény nem új törvény, hanem egy réginek, az 1547: V. t.-c.-nek új életre keltése.

I. József II. Rákóczi Ferenc szabadságharca közben vette át az uralmat apjától, de hatévi kormányzás után már meghalt, meglehetősen válságos helyzetet hagyva maga után: Magyarországon Rákóczi felkelése, Bécsben császárnélküli udvar Eleonóra özvegy anyacsászárné régensi kormánya alatt, míg az 1687-i törvény szerinti örökös Károly spanyol király messze Hispániában harcolt alattvalói ellen apái spanyol trónjának megtartásáért. Mégis, midőn a szatmári béke szerencsés megkötése után 1712. dec. 12-én Frankfurtban német császárrá koronázza Károly megérkezett Bécsbe, trónralépése Magyarországon

akadályba nem ütközött. Koronázása zavartalanul történt meg, miután kiadta József hitlevelét, melyből csak az azóta aktualitásukat veszített második és hetedik cikkeket törölték. Ettől kezdve a többi Habsburg, illetőleg Habsburg-Lotharingiai király hitlevele ennek a Carolinumnak ismétlése, csakúgy, mint az 1712 óta elhangzott koronázási eskük is, s a magyar koronázó országgyűlések 1712-ben s később is hiába tettek kísérletet a hitlevél bővítésére.

Az országban mégis megmarad a dinasztia trónöröklési joga elleni idegenkedés. Nemcsak Rákóczi szabadságharcában fontos sérelem ez a kikényszerített törvény, ahogy azt az alább bővebben ismertető kiáltvány hirdeti, hanem magában a Jézus-társaságban akadt bírálója a Habsburg-öröklési törvénynek. Csete Istvánnak, a rend híres prédikátorának beszédeit, melyekben ezt a trónörökléssel szembe állásponjtját kifejti, a XVIII. század legelső éveiben fogalmazta meg, de azokat rendtársai a XVIII. század folyamán többször ismét kiadták, mitsem törődve a *pragmatica sanctio*val. Érdekes az is, hogy a XVIII. századi jezsuita újból a középkori idoneitást hirdeti és követeli meg a királyoktól. Ez nem is lehetett másképpen, mert a keresztény vallás nem ismerhet el más jogalapot, mint a keresztény értelemben vett uralomra-termettséget, melyet Csete is bőségesen részletez. A királyi hivatalt Csete is a vallás tanainak rendeli alá, mint a középkor, s az egyház érdekeinek és a Szent László legendára emlékeztető módon a trónutód kijelölési jogát egyenest az égiekre ruházza át. Itt csak egy nehézség van, mondja Csete: hogyan tudják meg az emberek azt, hogy Isten kit akar királynak. Ebben Csete egészen úgy gondolkozik, mint a Szent László-legenda, persze az ő igen józan és egyszerű észjárása, lelki világa nem érzi át a legenda misztikus mélységeit, mikor azt mondja, hogy «Az okáért, valamint az az örökkévaló ditsőség nem testnek s vérnek öröksége, hanem lelki érdemek jutalma: azonképen a földi arany almára és Koronára illendő volna hínni (hívni), mint érdemes ditsőségre akit arra a feje-

delmi cselekedetek méltóvá tésznek.» Ebben a követelésében oly szigorú Csete István, hogy Szent István «igaz successorának» a második szent királyt, Lászlót tartja, ki pedig öröklési jog és rend ellenére lőn királlyá. «Keresni emberek dolga, — folytatja fejtegetéseit — a vizsgálódás, voksolás és gond az országot (országgyűlést) illeti, kit küldgyünk... ki lészen méltó és alkalmas a Koronára.» S itt idézi Saul esetét, mely kitűnően illik Salamonnak a tróntól való megfosztására: «Isten keresett Fejedelmet, a ki által Saul fogyatkozásait helyre hozná. Keresett erkölcsöt, alázatosságot, engedelmességet és szentséget, aki ilyen talentomokkal józanon, kegyesen, szentül igazgatná a Királyi botot Istennek, s Házának örömére... Ertsék meg az Elektorok (királyválasztók), a választásban mit nézzenek, tudniillik a mindenható Istent, a mi Istennek hasznos, az Országának hasznos... Szent István nem nevez, nem voksol senkire, hanem az hitnek új palántáját és az egész országot ajánlja Bóldog asszony kegyelmes kezeiben... Mi végre? Hogy a ki e koronára vágyna, eszébe venné, minémü törvénnyel járna a Magyar Korona. Elsőben, hogy az Apostoli, Másodszor, hogy Angyali ajándék, Harmadszor, hogy Sz. Mária kezében és szabados hatalmában áll annak adni, akinek tetszik, az okáért vagy apostol legyen, vagy apostoli férjfi...» Szent István is, mikor fia meghal, Máriának ajánlja fel az országot és koronát, «megakarván ezzel mutatni, hogy ahhoz a mennyei ajándékhoz és koronához *nem volna a testnek és vérnek állandó jussa, sem erőszakkal ahhoz nem juthatni, hanem, aki mennyei hivatalnak erejével választatik és a kinek adatik a Bóldog-ságos Szűz kezéből.*»

A jezsuita felfogásban tehát az ország java voltaképp nem szorul háttérbe az «Isten java», vagyis a vallási szempont mögött, hanem az ország java felolvad abban: ha a vallás tanításait teljesíti a király, az ország javát is szolgálja: nincs külön vallási és nincs külön állami vagy nemzeti érdek. A választás maga az «Ország» = országgyűlés joga ebben a felfogásban is.

Csete István ismerte a mi középkori magyar szentjeink

legendáit és krónikáinkat, azokat bőségesen fel is használta, de lelkülete, érzelmi és gondolatvilága igen messze van a misztika Isten-keresésétől vagy akár a Szent István-legendá aszkéta-szellemétől is. Csete ezeken kívül német vagy lengyel prédikációkat vehetett forrásul, hiszen ekkor már csak ezekben az országokban van királyválasztás. (Csete tanainak különben már voltak előzményei magyar XVII. századi írásművekben is, melyeket Szekfű Gyula Újkori magyar történetének IV. kötetében ismertet.)

Csete prédikációit először 1701-ben nyomtatták ki. Alig két év múlva kibocsátja II. Rákóczi Ferenc híres manifesztumát, s felemeli a szabadságharc zászlaját. Milyen más gondolatvilág, más stílus az, mely ebből a kiáltványból — szerzője Ráday Pál — kiad. Milyen ellentétben, milyen messzeségben áll Csete szemlélődő vallásossága, bölcselkedésre hajló moralizáló intelme a Ráday-féle műtől, egy mélyen sértett nép szabadságharcra hívó riadójának túlfűtött szenvedélyességétől! Pedig egyben megegyeznek: a Rákóczi-manifesztum is ellensége a trónöröklési jognak, és pedig a legszentebb nemzeti érzésből: az így inaugurált kormányzat alatt a magyar fajt a tudatos kipusztítástól féltette. Az ország szabadságának letiprását jelenti neki ez az örökösödési törvény, melynek elfogadtatásáért a dinasztia nem fizetett elég árat a török kiűzésével. A szabad királyválasztásban viszont az I. Lipót által bevezetett abszolutizmus legfontosabb ellenszerét látta.

A jó magyar érzésű jezsuita atya előtt tehát vallási okokból idegen a trónöröklési jog, csakúgy, mint a középkori vallásos ember előtt is, míg a rendi nacionalizmus előtt a magyar nemzet és faj, s az ezt szolgáló közjog és alkotmányvédelem szempontjából gyűlöletes az. Ez a gyűlölet ennek a küzdelmes, fegyverek zajától, tárogatók és rézdobok harciriadójától visszhangzó kornak egész szenvedélyességével és a háborús idők egész nyersségével szólal meg az ónodi 1707-i híres végzésben is: «*declaratum est: eb ura fakó. József nem királyunk többé!*» Francia kezdeményezésre, vagy legalább is biztatásra

hozták meg az 1707-i trónfosztó törvényt, mely a detronizálás okául többek között azt is mondja, hogy «az austriai ház... Ő királyi autoritásával és hatalmával gonoszul élvén, s nem lévén maga kötelességére... semmi tekintete... erőszaktételre, vérontásra és ezen magyar nemzetnek feltett eltörlésére kifakadott, úgy hogy már többé nem a király igazgatói és oltalmazói hivatalában foglalatoskodott, hanem az ország... ellenségévé változtatta magát.» Tehát a rendi nacionalizmus is az ország javát, a nép védelmét szolgáló kormányzást követelik meg az uralkodótól, vagyis az uralomratermettséget, csakúgy, mint nemcsak Csete, hanem minden nemesebb felfogású tanítás az államkormányzásról.

A pragmatica sanctio korá.

Újabb fontos események történtek az 1722—23-i országgyűlésen, melynek a pragmatica sanctio néven ismeretes törvényt kellett becikkelyeznie, vagyis a Habsburg ház eddigi fiági öröklési jogát a nőágra is kiterjesztenie. Ez a törvény tárgyunkra semmi lényegeset sem tartalmaz, szintűgy, mint Mária Terézia 1741-i koronázása sem, s az országgyűlés felső és alsó táblájának próbálkozásai a hitlevél bővítésére mindkét alkalommal eredménytelenek maradtak.

Ekkor különösen az idegeneknek tett félelmetes arányú adományozások (idegenek beözönlése) ellen panaszkodnak a főrendek, s ez idegen mammutbirtokosokat egy őszinte beszédű magyar mágnás echinusoknak nevezte, kik miatt már a magyar nem találja honját a hazában. (Pedig az igazi tömeges idegenbetelepítések csak most, Mária Terézia, majd II. József korában lendültek neki igazán.) Igaz, hogy ezek a mágnások csak a nagybirtokos idegenek ellen szólalnak fel. Nem hallgathatjuk el azt a nagylelkűséget, bár nem tartozik szorosan vett tárgyunkhoz, hogy a magyar urak és nemesek az «illyreket», az I. Lipót alatt betelepített rác menekültek 37,000 családból álló tömegét beveszik a «nativus Hungarusok», a született magyarok közé, tehát birtokképpé teszik őket, hogy «ne érezzék magukat az országban idegenekként!»

A hitlevél ezután is részben a dinasztia jogainak biztosítéka maradt, így felveszi a 4. cikkbe a pragmatica sanctiót, s a rendek csak azt érik el, hogy a harmadik cikkben, mely az elveszett, de már visszafoglalt ország-

részek visszacsatolását írja elő, kihagyja a törvény-reviziós záradékot.

A XVIII. század folyamán aztán kialakult egy többé-kevésbé őszinte és lelkes, mindenestre hasznos lojalitás is az uralkodóház iránt, különösen Mária Terézia idején. De már III. Károlynak is azzal a kívánsággal igyekszik egy instanciát író erdélyi főúri asszony kedveskedni, hogy áldja meg őt az Isten fiúóddal, fiútrónörökössel.

A XVIII. században erőteljesen felvirágzó magyar történettudomány aztán egész tudományos forráskritikai apparátussal és módszerekkel kidolgozza a magyar történet sok problémája között a trónöröklési jog és a királyválasztások történetét is. Ettől kezdve a történetírás igen erősen befolyásolja a történeti jogra sokat adó magyar közvéleményt, sőt felhasználja azt az udvar is, pl. Lengyelország eléggé nem kárhóztatható első felosztásakor is, hogy a magyar királyok történeti jogai hangoztatásával némi jogszerűség színét mázolja erre a merényletre.

A történettudományban nem alakult ki egységes vélemény. Két felfogás között oszlottak meg a XVIII. századi magyar történet- és közjogtörténet tudósai: az egyik rész azt vallotta, hogy a magyaroknál már az Árpád-korban, illetőleg Szent István óta örökletes, mégpedig az elsőszülöttségi jog szerint örökletes a magyar trón. Sőt Kollár Ádám Ferenc, a kor egyik legnagyobb magyar tudósa, a nőágon is örökletesnek mondja a magyar királyi családban a trónust. Ehhez azonban hozzá kell tenni, hogy Kollár a bécsi udvari könyvtár könyvtárosa s igen erősen aulikus ember. A másik vélemény szerint a magyar uralkodóházaknak mindig megvolt ugyan az öröklési joguk, azonban csak a családoknak, s azok egyes tagjai közül aztán a nemzet választotta ki az új király személyét. Ezt hívják az öröklésbe oltott, vagy örökléssel vegyes választás teóriájának. E körül a két felfogás körül csoportosul a magyar közvélemény is, hogy a XIX. század eleje óta tudományban is, közvéleményben is az utóbbi: az öröklésbe oltott választás elmélete győzedelmeskedjék. Közben pedig megtörtént II. József abszolutisztikus uralma

(1780—1790), s ennek magyarországi reakciójaképpen az 1790. évi, 1791-be is átnyúló rendi-nacionalista mozgalom.

Az a halálosnak szánt csapás, melyet II. József mért Magyarországra önálló államiságára, midőn nem koronázta meg magát, hogy ne kelljen esküt tennie a magyar alkotmányra, abban csúcsosodott ki, hogy József a magyar Szentkoronát elvitette a bécsi császári udvari kincstárba. József egész uralma élesen rávilágított a magyar országrendek önállótlanóságára és válságos helyzetekben való tehetetlenségére a császári akarattal szemben. De kiváltotta a legélesebb reakciót is, s mikor József szerencsétlen török háborúja kudarcba fúlt, a belga tartományok fellázadnak, a koronázatlan király pedig váratlanul meghal, Magyarország is elszántan visszaköveteli a dinasztiától állami és nemzeti függetlenségét.

II. Lipót 1790-ben a rendi alkotmány alapjára tér vissza, a nemzet azonban ekkor korántsem elégszik meg a József trónralépte előtti alkotmány visszaállításával. Van megye, mely egyenest szabad királyválasztást követel, a legtöbb megye pedig a trónöröklésnek új szerződéssel való rendezését kívánja — Rousseau Contrat social-ja hatása alatt. Az öröklés fonala megszakadt, mondják ezek a megyék — az ország túlnyomó többsége — s ezért az öröklési törvény, a *pragmatica sanctio* is érvénytelenné lett. A későbbi udvari közjogászok «*Verwirkungstheorie*»-jának rendi megfelelője a magyar nemzetnek ez a követelése.

Ez a törekvés persze sikertelen maradt, s a nemzetnek meg kellett elégednie azzal, hogy a koronázást köteleességévé tegye minden Magyarországon uralkodó királynak. Törvényben mondják ki 1790-ben, hogy az új, öröklés útján trónralépő király hat hónapon belül köteles magát megkoronáztatni, esküt letenni és hitlevelet kiadni. A régi, 1712-i (1687-i) hitlevél kibővítéséről persze most is le kellett tenniük — pedig egész sereg ilyen tervet készítettek az országgyűlésen, hiszen az 1790-i országgyűlés alaphangulata az, hogy az öröklésnek «megszakadt fonala», s ezért nemzet és király között új szerződés kötendő. Az

osztrák háznál, sőt II. Lipót személyénél is kitartanak, csupán az új «*securitas*»: alkotmány biztosíték az, amit oly nagy lendülettel, izzó, sokszor forradalmi hangon követelnek. Azonban ezúttal is engedniök kell: bármennyire elismerte is II. Lipót a II. József uralma miatt forrongó belga alattvalói előtt, hogy királyt népéhez kétoldalú szerződésnek kell kötnie, — ez a francia felvilágosodás és racionalizmus irodalmának hatása Európaszerte — a magyarokkal nem volt hajlandó ilyen szerződést kötni, hanem csak Mária Terézia és III. Károly hitlevelét akarja kiadni. Lipót hajthatatlan maradt, különösen mióta Reichenbachban megtörtént a kiegyezés közte és III. Frigyes Vilmos porosz király között, ki eddig a magyarokat támogatta a dinasztiaival szemben. Végre is a nemzet is, az országgyűlés is lemondott a szélesebb alapokon nyugvó «*securitas*»-ról és új alkotmánylevélről, melyet az országgyűlés eredeti elgondolásában a porosz királynak kellett volna garantálnia. A nemzetnek meg kellett elégednie az 1790—1791-i törvénykönyvnek a magyar állam önállóságát és függetlenségét elismerő cikkeivel. Koronázási eskü és hitlevél pedig maradt a régi, melyet fentebb I. József és Mária Terézia hitlevele tárgyalásánál ismertettünk, s a hitlevél csupán azzal bővül, hogy 1. cikkelyébe II. Lipót felvette a nemesség adómentességét az 1741. VIII. tc. szerint, s a 3. cikkely azzal, hogy koronaörmeket valláskülönbség nélkül lehet választani.

I. Ferenc megkoronázása minden nehézség nélkül ment végbe, hitlevél maradt a «*Carolinum*», az 1687-i I. Lipót— I. József-féle diploma 1712-ben megszűkített, s 1741-ben lényegtelenül módosított redakciója, koronázási eskü az 1687. óta használatos.

Szintúgy történt a még apja életében megkoronázott V. Ferdinánd koronázásakor 1830-ban.

Ferenc József a második XIX. századi magyar koronázás. Túlságosan ismeretes az a hosszas, kezdeteiben véres és gyászos, később békésebb eszközökkel vívott, de nem kevésbé állhatatos és áldozatos, végül azonban nagy részében mégis csak sikeres küzdelem, mely e között az

1867. jún. 8-i budapesti koronázás és Ferenc József 1848. december 2-án történt, V. Ferdinánd és Ferenc Károly főherceg lemondásával elért trónralépése között lefolyt. Tárgyunkra 1867 semmi újat sem hozott. Ferenc József hitlevelének legnagyobb fontossága az, hogy ez az első magyar nyelvű hitlevél, egyébként ismétli az eddigiéket tartalmát és csupán azt köti ki, hogy trónlemondás esetében a trónról lemondó király közölje ezt az elhatározását Magyarországgal, sőt, erre vonatkozóan kérje ki a magyarok tanácsát. Fontosabb betoldás, hogy az első cikkely kimondja Magyarország és társországainak törvényes függetlenségét.

Az 1916-ban, dec. 30-ról Budapestről kelt hitlevél is az I. Lipót által fogalmaztatott, s III. Károly óta lényegében változatlan szövegű diploma volt, azonban megemlékezett a világháborúról és biztosította Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok közjogi állását — három évvel a Trianonban megalkotott Jugoszlávia létrejötte előtt.

A magyar koronázások szertartásai az újkorban.

Lássuk ezekután legszűkebb értelemben vett tárgyunkat: a koronázások szertartásainak leírását.

A rövidesen a mohácsi katasztrófa után királlyá választott *János király* Székesfejervárott királlyá koronáztatott. Koronázásáról hivatalos irat nem maradt fenn, azt azonban elég részletesen rekonstruálni lehet Szerémi György udvari káplán műveletlen és csacska mendemondákkal, udvari pletykákkal tarkított krónikájából. Szerémi György a koronázásnak szemtanuja volt, sőt mindent egészen közről látott, és bár híve volt János királynak, mégsem átallotta krónikájában az egész szertartásnak valóságos paródiáját mesélni el. Megpróbáljuk kiküszöbölni a képtelenségeket ebből a szerencsétlen kézzel összetákolt művecskéből, s így Jánosnak, az utolsó magyar királynak koronázását úgy beszélni el, ahogyan az a valóságban lejátszódhatott. Szerémi György ugyanis egyéb hibái mellett még pontatlan is, ha komoly eseményekről ír, csupán a pletykákat adja elő nagy részletességgel.

A székesfejervári bazilikát, a hagyományos koronázó templomot szépen feldíszítették szőnyegekkel és drapériákkal, ki is világították ünnepélyesen. A koronázás reggelén, 1526. november 11-én, Szent Márton napján, Szepesi János, ahogyan akkor általában Zápolyait szepesi örökös grófságáról neveztek, először a sekrestyébe vonult, hol felöltöztették Szent István zöldszínű és aranyozott bíborral díszített ruháiba. Majd, nyilván már a szentélyben — noha ezt nem említi Szerémi György — felkötötték oldalára Szent István kardját, jobb kezébe adták a jogart, a balba

az országalmát, melyet — mint az író külön megjegyzezi — kereszt ékített. A püspökök ezután a bazilika közepén álló trónushoz vezették Jánost, s abba ünnepélyesen intronizálták. Most következett a legfontosabb mozzanat: a Szentkoronával való koronázás. A szertartás eddigi menete teljesen megfelel a hagyományos magyar koronázási aktusoknak: a német formula szerint lefolyó egyházi ceremóniának, s az, hogy Szerémi nem azon a helyen említi a szentelt olajjal való felkenést, mint a hagyományos formula, t. i. a szertartás elején, ez megint nem bizonyít egyebet, mint Szerémi felületességét.

Elérkezvén a koronázás pillanata, a Mohácsnál menekülés közben életét vesztett Szalkai László primásnak (László vargának, ahogyan egyszerű származásáért a szintén szerény származású Szerémi gúnyolja) kiszemelt utóda, a szertartást végző Várdai Pál, az ismert humanista püspök, felemelte a Szentkoronát. Ebben Perényi Péter koronaőr segédkezett, minthogy Báthory István nádor az ellenpárton volt, s nem is jelent meg János koronázásán. Perényi volt az is, ki a koronázó főpap helyett, tehát az ősi (a hivatalos egyházi) szabályzattól eltérően az ismert három kérdést a koronázási gyülekezethez megtette. Ha elhithetjük Szerémi cinikus elbeszélését, Perényi valóságos gúnyt űzött ezzel a szertartással, és csufondáros nagy hangon azt kérdezte a jelenlevőktől: magyarok, ez itt a korona, melyet én három évig nem láttam, mert el volt orozva (ez célzás lenne arra az ellenőrizhetetlen hírre, hogy Zápolyai, a másik koronaőr vette volna magához, még II. Lajos életében a koronát), akarjátok-e, hogy megkoronázzuk Szepesi Zápolyai Jánost? Amire a gyűlés egy része azt felelte: Akarjuk. Erre előlép Werbőczy, Zápolyai János familiárisa és pártjának legbuzgóbb támasza, ki úgylátszik látta, hogy a helyeslés nem valami lelkes és egyhangú és rövid beszédben kéri a nemeseket és nem nemeseket, hogy ne legyenek hálátlanok aziránt a férfiú iránt, akinek annyit köszönhetnek. (Ez meg a pórlázadás leverésére tett célzás.) Erre a gyülekezetből többen felelik, hogy nem akarnak hálátlanok lenni. Nohát akkor, kiáltja Werbőczy,

emelje fel mindenki a kezét. De nem sokan emelték fel — mondja Szerémi György. Koronázás után a koronázó főpap ünnepélyes nagymiséét pontifikált, s — Szerémi szerint — csak mostan kenték volna fel János fejét a szentelt olajjal — ahogyan a papokét szokták — teszi hozzá krónikásunk. Felkenték János kezét is, azért, — hogy a kelyhet kezébe vehesse, hogy ismét Szerémit idézzem, kinek úgylátszik, mindenről megvolt a maga egyéni véleménye. János tehát, ahogy ez királykoronázásokon szokás, két szín alatt áldozott. Nem érdektelen azonban, hogy Szerémi, papi ember lévén, mindjárt észreveszi a királykoronázás és papszentelés közötti hasonlóságot. Kétségtelen azonban, hogy a kenés János koronázásán is a maga helyén, tehát a szertartás legelején történt, közvetlenül Szent István ruháinak felöltése előtt.

Az egyházi szertartás befejezése után visszavezették a püspökök Jánost a sekrestyébe, hol lesegítették róla Szent István ruháit (ez máskor csak a világi szertartások befejezte után történik), s aztán felszólították, hogy lovagoljon a város falán kívül eső szokásos helyre és tegye meg a szokásos kardvágásokat. János több főúr kíséretében, a rác «Iván cár», a «fekete ember» rác katonáitól követve — maga Zápolyai is rác szárnazású — a városon kívül fekvő Szent Miklós szoborhoz lovagolt (nem világos, hogy ez hol lehetett, ez a szertartás az eddigi koronázásoknál a városon kívül fekvő Szent Márton templomban szokott történni) és ott Szent István hagyományos kardjával előbb kelet, majd nyugat, aztán észak és végül dél felé megtette keresztalakban a vágásokat. Visszatérve a koronázó templomba, a püspökök békecsókkal üdvözlik az új királyt, majd eléneklik a Te Deum-ot, a prépost házában pedig lakoma zárja le az ünnepeket. Perényi Péter koronaőr — ha hihetünk Szeréminek — kijelentette, hogy addig nem ül le az asztalhoz, míg nem adják át neki a Szentkoronát. János ezen nagyon elszomorodott, — meséli Szerémi — de nem mert volt koronaőr-társával ellenkezni.

Leszámítva tehát a pletykákat, felületességeket, Sze-

rémi György leírásából pontosan ugyanaz a képe bontakozik ki a koronázásnak, mint az eddigi hiteles elbeszélésekből és hivatalos szabályzatokból. Igen feltűnő, hogy Szerémi nem emlékezik meg a szabad ég alatt tett esküről, általában sem esküről, sem hitlevélről mitsem szól. Már kevésbé fontos a világi szertartások közül a lovagavatás hiánya.

Ferdinánd főherceg és cseh király koronázása 1527. nov. 3-án történt meg, ugyancsak Székesfejérvárt, mint ellenjelöltjéé. Ezt a szertartást már hivatalos történetíró, a nagyműveltségű Ursinus Velius tollából bírjuk, kezdve azon az érdekes ceremónián, melynek a magyar határt átlépő idegen, s idegenből jövő királynak alá kell magát vetnie, végig az egész székesfejérvári koronázáson, melyről még egy, hivatalosnak tekinthető egykorú leírás van.

Már a XV. században jött szokásba, hogy a külföldről Magyarországra jövő új király a magyar határon esküt köteles tenni, így Ferdinánd cseh király is, ki 1527. augusztus 1-én Pozsony alatt ért a Duna jobb partján a határra. Itt magyar párthívei Báthory István nádor vezetésével fegyveresen fogadják, s a nádor magyar üdvözlő beszéde (ezt természetesen Ferdinánd cseh király nem értette, s ezért Macedóniai László latinra fordította neki), majd Ferdinánd megbizottjának latinnyelvű válasza után felharsannak a kürtök, a cseh király átlovagol a határon, majd lováról leszállva, leteszi a Tamás veszprémi püspök által felolvasott latinnyelvű esküt. Ezután Magyar-Óvárra lovagol magyar, osztrák és cseh kíséretével. A koronázás azonban még nagyon soká nem történhetett meg, s ezt csak nov. 3-án tudta Ferdinánd és pártja keresztülvinni. Addig nagy nehézségeket kellett leküzdeni, az országnak mintegy a Tiszáig terjedő részét fegyveresen birtokba venni, a Szentkoronát Perényi Péter koronaórtól megszerezni.

Ferdinánd koronázásának leírásában Ursinus Velius követjük, ki Ferdinándnak — mondhatjuk — udvari történetírója, fiának, Miksa főhercegnek pedig nevelője volt. Ez beiktatta művébe azt a leírást is Ferdinánd koroná-

zásáról, melyet fentebb már egyízben hivatalos leírásnak nevezünk. Ursinus Velius ennek a szertartásnak a király kíséretében nemcsak szemtanúja volt, hanem azon a király megbízásából ékes latinnyelvű beszédet is mondott.

A koronázásra — ezt Ferdinánd igen a szívéen viselte — sok német előkelőség jelent meg fegyveresek kíséretében, a hivatalos leírás felsorolja neveiket. A menetben, mellyel Ferdinánd Fejérvárra bevonult, ott volt gróf Hardegg György, 1000 lovaskatonájával, gróf Reichenberg 70 lovasával, Auersperg György egy sereg steierországi főnemessel és 130 lovaskatonával, Liechtenstein, az osztrák hadak fővezére 150 lovasával, ott volt az osztrák főhercegek arcziere-testőrségéből 50 ember. Ott volt az idősebb Salm Miklós gróf, kiváló hadvezér, 200 lovassal, ott volt a fiatalabb Salm Miklós is és gróf Mansfeld. Az osztrák urak spanyol lovagokat is hoznak magukkal. Névszerint felsorolja tehát a legjobban értesült írás az idegen résztvevőket, s aztán rátér a magyarokra: a magyar nádor, a magyar püspök, magyar huszárok, egy «quidam» magyar gróf arany és ezüst öltözetben, egy másik «quidam» magyar előkelőség 250 lovassal. Még a «magyar nádor»-nak, Ferdinánd főtámaszának nevét sem tudja az udvarhoz közelálló leírás, ahogy a többi, nehezen megtanulható magyar névnek feljegyzésével sem fárasztja magát, s a nádorról is csak annyit mond, hogy Brandenburgi György őrgrófnak — II. Lajos egyik nem éppen előnyösen ismert gyámjának — társaságában jött. A magyarok «megszámálhatatlanok», az idegenek mintegy 2500-an lehettek a hivatalos leírás szerint, nem számítva Ferdinánd osztrák apródjait.

A Fejérvárra bevonuló menetnek legvégén haladt maga Ferdinánd, aranyos ruhában, lovon, aranyos baldachin alatt, melyet a magyar püspökök tartottak, neveiket az osztrák leírás nem ismeri. Ferdinánd jobbján Mária özvegy királyné haladt, kinek nagy része volt abban, hogy fivére eljutott a magyar trónra, míg Ferdinánd balján felesége lépked udvarhölgyei kíséretében. A menet végén jutott hely a magyar uraknak és huszáraiknak.

November 3-án aztán reggel mintegy 9 órakor a Szent István által építtetett Boldogasszony-bazilikában megtörtént az utolsó székesfejérvári koronázás. A 2.-ról 3.-ra virradó éjjelen Ferdinándot a Szent Imréről elnevezett kápolnába vezették, melyről az a hagyomány járta, hogy itt született Szent Imre. Hajnaltájt aztán az előkelőségek összegyűltek a királyi palotában, Perényi koronaőr — János király megkoronázója — előadta a Szentkoronát és a koronázási jelvényeket, s Ferdinándot nagy pompával átvezették a koronázási bazilikába. A bazilika főoltára előtt a koronázást végző nyitrai püspöknek, Podmaniczky Istvánnak adták át a Szentkoronát és a többi jelvényt, ki ezeket az oltárra helyezteti. Ferdinánd osztrák híveitől körülvéve, komoly arccal lépdelt az oltár felé, majd a szentélybe érve, az oltár mellett álló székbe ült — még nem a trónusra. A kíséret az erre az alkalomra készített emelvényen foglal helyet, s Ferdinánd díszes ülőhelyét, hol a két királynéval: nővérével és feleségével ült, négy oldalról öt magyar úr veszi körül Magyarország és társországai, a királyi család és az örökös tartományok zászlaival. Ferdinánd kíséretében egyébként túlnyomó a cseh-osztrák elem, még a zenét is orosz és német katonazenészek szolgáltatták. A Szentkoronát Báthory István nádor vitte két kezében, őt magát köszvénye miatt hordágyon vitték. A jogar ezúttal Perényi Péternek jutott, János király megkoronázójának, az országalmát Thurzó Elek vitte, Szentgyörgyi Farkas gróf pedig a hüvelyébe zárt kardot.

Így elhelyezkedett a koronázó gyűlés, s ezután Ferdinánd térdreborul a koronázó püspök előtt, megcsókolja kezét, s leteszi a szertartáskönyvben előírt esküt: «a püspök egy könyvből sokat felolvasott, a király pedig a könyvre (nyilván az evangéliumra) téve kezét, megesküdött valamire», ahogy az egykorú, hivatalosnak látszó irat mondja. Most eléneklik a litániát, s erre következik a király fölkenése a szentelt olajjal. Ferdinándot jobbkarján, csuklója és könyöke között, s hátán a lapockák között kente fel a nyitrai püspök, ahogy ez a Pontificale Romanumban is előíratik. A felkent királyt az oltártól elvezetik, az olaj

nyomait letörlik róla, majd visszavezetik az oltárhoz, felöltöztetik Szent István ruháiba — ezekről a külföldi hivatalos irat is tisztelettel és csodálattal emlékezik meg. Folytatják a misét, majd az epistola végeztével két püspök ismét az oltár elé vezeti Ferdinándot, ki ott arcraborul, a koronázó püspök imákat és áldásokat mond rája — s ezek elhangzásával Báthory nádor háromszor — és pedig magyar nyelven — megkérdi a koronázó gyűlést, hogy akarják-e Ferdinándot királyukká. Ezek egyhangú helyeslő felkiáltása után a koronázó nyitrai püspök kezébe veszi a Szentkoronát és Ferdinánd fejére helyezi, amiben neki több magyar úr is segédkezik. Báthory nádor nyilván nincs közöttük, mert betegsége miatt nem igen mozdulhatott helyéről. Megszólalnak a harsonák és dobok. Az idegen, pompázóbb ékszerekhez szokott író megjegyzi, hogy ez a korona régiművű és igen egyszerű, a magyarok pedig azt hiszik róla, hogy az égből szállt alá Szent Istvánra. Ez a külföldi ember gunyorossága, megnemértése a magyar tradíciók iránt. Ezután átnyujtották Ferdinándnak a jogart, s az országalmát, majd a kardot kötik oldalára, a palást alatt, mint ezt a külföldi leíró külön megjegyzi, és pedig a hüvelyébe zárt kardot, melyet Ferdinánd mindjárt ki is vont, de rögtön vissza is dugott a hüvelybe, mint ez a magyar királyok koronázásánál szokás — mondja a külföldi leíró. (Lásd II. Ulászló koronázását.)

Ezalatt felhangzik a Te Deum, a megkoronázott, felkent király pedig a szentélybe, trónusához megy, hol eléje helyezik a Szentkoronát, s a többi koronázási jelvényt: jogart, országalmát, a kard marad csak oldalán. Folytatják az epistolánál abbahagyott misét, a Credo és offeratorium között pedig szokatlan mozzanat következik: Ursinus Velius, kiről már megemlékeztünk, hogy megírta I. Ferdinánd életét, s abba felvette ezt a névtelen leírást is Ferdinánd koronázásáról, most a koronázási szertartás befejeztével, s a koronázási mise közben a király nevében és érdekében ékes latinnyelvű beszédet intéz a magyar koronázási gyülekezethez, mely beszéd mintegy félóra hosszat tartott.

Ursinus Velius beszédében a következőket mondja: «Isten rendelte s a természet alkotta úgy meg, az emberek törvényei pedig már a világ teremtése óta szentesítették, hogy a többi halandó egy főnek engedelmeskedjék, mert a sokak uralma veszedelmes és sok országot a pusztulásba, romlásba sodort már. (Ugyanaz a természetjogi gondolat ez, mely már a XIV—XV. századi magyar írásművekben is jelentkezik, ily pregnánsan pedig a XV. századvégi Jagelló-kori törvényekben, majdnem szószerint, szintűgy annak a királyi oklevélnek arengájában (bevezetésében), mellyel II. Ulászló Werbőczy Hármaskönyvét 1514-ben jóváhagyta. Ez a gondolat nem egyéb, mint Aristotelesnek, a középkori emberhez Aquinói Szent Tamás által közvetített s a középkor végére Európaszerte elterjedt tanítása a királyságnak, általán a monarchikus államformának erkölcsi, vallási és filozófiai megokolásáról.) Ezért tehát a magyarok is eléggé nem dicsérhető hazaszeretetből, — folytatja Ursinus — s a szerződések szentsége iránti tiszteletből hatalmas fejet, Ferdinánd cseh királyt választottak maguknak, az elődeik által kötött szerződés értelmében. De kiváló erényei is ajánlották — Ursinus Velius szerint Ferdinándot a magyaroknak, előkelő származása, hírneves ősei. Elmondja királyi védenca rövid életrajzát, majd rátér Magyarország népe és története méltatására. Kiemeli — igen lojálisan — Mátyás király érdemeit is, hiszen voltaképp Mátyás volt az, ki a III. Frigyes császárral 1463-ban kötött öröklési szerződéssel a Habsburgoknak utat nyitott a magyar trónra. Dicséri a magyarok elévülhetetlen érdemeit a török elleni, emberfeletti küzdelemben, s külön kiemeli még Nándorfejérvár dicsőséges védelmét 1457-ben is, Hunyadi János vezérsége alatt. A magyarok századok óta Európa bátyája, sajnos, vitézségükhöz nem volt mindig megfelelő hadvezérük. Részletesen magasztalja aztán Ursinus Velius Magyarország földjének természetes kincseit. Ferdinánd feladata most már az ország egységét és békéjét helyreállítani.

E valóban szép és lendületes beszéd után, mely bizonyára megnyerte a jelenlévő latinul tudó magyarok tet-

szését is, folytatják a misét. Ennek befejeztével aztán a két királyné: Ferdinánd nővére és felesége eltávoztak, Ferdinánd pedig kíséretével a Szent Péter templomba ment, hol különböző nemzetekből való aransarkantyús lovagokat avat. Ezután lóra ülve, kíséretével egyetemben a városon kívül fekvő, Szent Istvánnak szentelt kápolnához vonul (talán az idegen író tévedése Szent Márton, a hagyományos templom helyett?), hol nagy néptömeg is összegyülekezett, s hol a kápolna előtt aranyos fedővel díszített emelvény volt felállítva, melyen Ferdinánd a népnek esküt tett. Az esküformulát a veszprémi püspök olvasta fel. Ez az eskü nyilván Ferdinánd 1526. november 30-án kiadott hitlevelének első pontja lehetett, talán felolvasták az egész hitlevelet is, hiszen a leírás szerint a veszprémi püspök sok mindent olvasott fel, s Ferdinánd sok mindenre: az ország védelmét illető dolgokra esküdött meg. Az eskü elhangzása után a nép — a leírás szerint — lelkesen ünnepelte Ferdinándot. Ezután Ferdinánd ismét lóra ült, s kissé visszalovagolva a város felé, egy emelkedésre léptetett, hol kardját kirántva, négy vágást tett a világ négy tája felé, az elsőt a török birodalom irányában. Ami azt jelenti, — magyarázza a leírás, — hogy Ferdinánd kész megvédeni az országot minden ellenséges támadás, elsősorban a török ellen. Ezzel véget is ért az utolsó székesfejérvári koronázásnak mind egyházi, mind világi része, s Ferdinánd — csakúgy, mint egy évvel ezelőtt Zápolyai János — szállására, a prépost palotájába vonult, az ünnepi lakomára. Az egész szertartás-sor körülbelül reggeli 9 órától délután 3-ig tartott, a lakmározás és vigadás pedig 4 órától egészen este 8-ig.

A királyné koronázására csak másnap, november 4-én, egy hétfői napon került sor. Ez — mint a leírás elmondja — ugyanazokkal a szertartásokkal ment végbe, ugyan-csak a Szűz Mária bazilikában, mint a királyé, kivéve, hogy nem a Szentkoronát helyezték Mária fejére, hanem egy «házi» koronát, hogy nem nyujtották át neki a kardot, ami nőhöz nem illet volna, s nem adták rá Szent István ruháit sem. De hiányoztak a világi szertartások is: nem

volt lovagütés, sem eskü és kardvágás a szabad ég alatt, a mise közben a királyné nem áldoz, mint ezt megtette Ferdinánd az ő koronázásán, hanem miután a nyitrai püspök, ki Ferdinándot is megkoronázta, az egyházi szertartással végzett, mindjárt a lakomához ültek, s az ünnepélyt 12 német vértés lovag tornajátéka fejezte be.

Visszatekintve I. Ferdinánd koronázására, igen feltűnő, hogy annak egyházi része — bár csak a főbb aktusoknak sorrendjét jegyezte fel forrásunk — mennyire eltér az addigi, hagyományos, már nemzetinek számító szertartás menetétől. De eltér általában minden koronázástól, melyet ismerek. Sorrendje: egyházi eskü, felkenés, utána mindjárt a három kérdés a koronázással, csak ez után a többi jelvény átadása: jogaré, országalmáé s legvégül a kardé, mindez egészen szokatlan, ha csak nem akarjuk feltételezni, hogy forrásunk — egykorú, sőt szemtanutól származó, valószínűleg hivatalos leírás — tévedett. De akkor tévednie kellett Ursinus Veliusnak is, ki ezt a leírást Ferdinándról írt históriájába felvette, s ezzel quasi hitelesítette, hiszen ő — ezt láttuk — nemcsak jelen van az 1527. novemberi koronázáson, hanem annak egy fontos funkcionáriusa is! Vagy talán őt annyira elfoglalta saját beszéde, hogy másra nem igen figyelt?

Épp így feltűnő újítás az is, hogy a koronázandónak egy világi híve, udvari embere beszédet mondjon. Előfordul ugyan már más koronázáson is, hogy prédikációszerű beszéd hangzott el az egyházi szertartás közben, de ezt mindig csak a koronázó főpap mondotta. Igaz, már Zápolyai János koronázásánál is úgy érezte Werbőczy, hogy urát szónoki tehetségével is támogatni kell, s ezért rövid pár rögtönzött mondattal igyekezett az országgyűlést az elsónél lelkesebb akklamációra bírni. De lehet az is, Werbőczy sem éppen csak az «akarjuk» kierőszakolására rögtönzött beszédet mondott, s hogy azt csak Szerémi triviális gondolkodása, mindent lealacsonyítani akaró kicsinyessége, pletykakedve látta annak. Ez azért is valószínű, mert Ferdinánd nyilván Werbőczy szónoklata mintájára bízta meg latinosított nevű sziléziai humanis-

táját és jogászát, akit családi nevén Bärnek hívtak, Werbőczyéhez hasonló nagyobb beszéd elmondásával.

Hosszasan időztünk I. Ferdinánd koronázásánál, részletesen szólottunk róla, hosszasabban és részletesebben, mint ezt a következő Habsburgok koronázásánál tenni fogjuk. De ez az 1527. november 3. és 4-én lejátszódott koronázás volt az utolsó, melynek színhelye a hagyományos koronázóváros és Szent István ősi bazilikája volt. Az ország pár évtized múlva megcsönkül, a török szinte halálos sebet ütő éket ver a haza keleti és nyugati fele közé, melynek sajkását még most is érezzük, s a királyi Magyarország fővárosa, a koronázások székhelye Pozsony lesz, a törököktől biztos helyen és Bécs közelségében.

Miksát, I. Ferdinánd fiát is már Pozsonyban koronázták meg 1563. szeptember 8-án, Kisasszony napján. Erről a koronázásról is igen érdekes leírásunk maradt fenn, egy szintén szemtanú, de most már magyar ember tollából, Liszti János veszprémi püspökéből. Liszti gyakorlatias érzékét jellemzi, hogy feljegyzésre méltónak találja azokat az intézkedéseket, melyeket Pozsonyban, az addig ott még sohasem látott koronázási ünnepélyekre özönlő vendégsereg befogadására és élelmezésére tettek. Az élelmiszerek árait limitálták (ma azt mondanánk: maximumálták) sőt igen fontos építkezéseket is végeztek: erős hajóhidat építettek, hogy a Bécsből a Duna jobbpartján érkező Miksának, kíséretének és külföldi seregeinek bevonulását megkönnyítsék. Maga Ferdinánd, a «császár», ahogyan Liszti állandóan nevezi, hajón utazott le Pozsonyba. Körülményesen leírja Liszti, hogy kik voltak ott a magyar főurak közül, hány lovassal: Erdődi Péter horvát-szlavón bán, két Báthory: András és Miklós, Zrínyi, két Perényi, két Bánffy, Batthyány, Nádasdy, Országh, mind mintegy 100 lovassal, Dobó István, Eger védője 132-vel és még sokan, mások a püspökök és apátok közül. A magyar lovasok száma elérte a 2331-et. A már jó előre összegyűlt országgyűlés elhatározta, hogy deputációt alakít, mely az országba érkező fejedelmet a Köpcsény melletti mezőségen fogadja. A császár — Liszti

csak így nevezi — csak következő nap érkezik. A hajón való utazás nemcsak kényelmesebb a lovaglásnál, hanem lassúbb is. Meg is történt a fogadás Köpcsényben, az esztergomi érsek Oláh Miklós nagy beszéddel üdvözli Miksát, ezúttal azonban elmaradt a hagyományos szokás, melynek még I. Ferdinánd is alávetette magát: Miksa a magyar határt átlépve nem tett le esküt. E helyett szemlét tart a magyar fegyveresek fölött s azután valamennyien együtt folytatták útjukat Pozsony felé, hol a városi polgárság fogadta Miksát a Duna-hídfőnél, nagy ünnepélyességgel, s az új király harangzúgás és ágyúdörgés közben vonult be az új koronázó városba. Itt is elmaradt a székesfejérváriaknál olykor dívott szokás: Miksa a pozsonyiaknak sem tett esküt.

Miksa feleségével és gyermekeivel a primási palotában száll meg, Rudolf és Ernő főhercegek a várban. Az osztrák és cseh hadsereg a Köpcsény melletti mezőkön táboroz sátraiban, a magyar fegyveresek a Duna másik partján, az udvari, Bécsből jött cselédség és katonaság számára, kik majd Ferdinánddal hajón jönnek le, a Duna szigetét jelölik ki lakhelyül. Mindezt azért szabják meg ily gondosan, hogy a különböző nemzetek el legyenek egymástól különítve s így elejét vegyék a viszálykodásnak! Szeptember elsején érkezett meg a már betegeskedő Ferdinánd. kit Miksa s a többi előkelőség fogad a kikötőben, az esztergomi érsek pedig szintén nagyobb beszéddel üdvözöl.

Vége elkövetkezett szeptember 8-a, a koronázás napja, az első pozsonyi koronázásé, s ez a szertartás a ma is meglévő főtemplomban a Szent Márton-, vagy pedig Szentháromság-templomban ment végbe. A püspökök, élükön az esztergomi érsekkel, a templomban várják az uralkodókat, tehát nem ők mennek értük. Érdekes, hogy megjelent az erdélyi püspök is: Bornemissza Pál Erdély különválása ellenére is, a magyarországiak közül a veszprémi, győri, csanádi, váci, két utóbbinak egyházmegyéje és székhelye is ekkor már török kézen van, csakúgy, mint Esztergom is. Az egy módrusi püspök bírja csak székhelyét és egyházmegyéjét is egészében. Elsőnek a «császár»

érkezik, ki császári trónuson foglal helyet, s körülötte a császári, udvari főméltóságok állanak, a német birodalmi jelvényekkel. Majd a királyné jön, Miksa felesége, két fiával és két lányával, s udvarhölgyeivel. Végül a «római király» érkezik, a magyar országgyűlés (az előkelők és az «egész ország nemessége») kíséretében, ahogy Liszti mondja, s őt a magyarok először a Szent Háromságról nevezett sekrestyébe vezetik, hol már elő volt készítve a Szentkorona a többi koronázási jelvénnyel egyetemben. A sekrestyében Miksa felölti Szent István ruháit, majd a két legidősebb püspök: az egri és az erdélyi a főoltárhoz vezetik a koronázandót. A koronázási menetben nádor hiányában Batthyány Ferenc viszi a Szentkoronát, Báthory András országbíró a jogart, Zrínyi Miklós, Szigetvár hőse, hivatalára tárnokmester, az országalmát, Tahy Ferenc lovászmester a kivont kardot, Perényi Gábor a hüvelyébe zártat, Báthory Miklós Szent István kardját, Zrínyi György Dalmácia zászlaját, Dobó István Horvátországot stb. A bárók, ahogy ekkor a magyar főhivatalok viselőit s általában a legfőbb előkelőségeket még mindig, középkori elnevezésükön hívják, a jelvényeket a főoltár előtt átadják a püspököknek, kik azokat az oltárra helyezik, Tahy Ferenc lovászmester és a zászlóvivő bárók pedig a király körül állanak fel. Eléneklük a nagy litániát, majd az ünnepélyes nagy mise első aktusai után megkezdődik a koronázás egyházi szertartása, ahogy az a Pontificaléban foglaltatik, mondja a koronázás püspöki leírója: Liszti János. Sajnos, nem mondja meg, hogy mely Pontificaléban, s azt sem írja le, hogy mely sorrendben adják át a koronázási jelvényeket. Ezért nem is lehet megállapítani, hogy tulajdonképpen milyen rendszer szerint ment is végbe az 1563-i magyar koronázás. Mégis, igen valószínű, hogy a trienti zsinat által kanonizált Pontificale Romanumot érti a veszprémi püspök, mikor Pontificaléra hivatkozik. Ez, mint már munkánk elején ismételten említettük, az óburgundi királyságban keletkezett, majd egy XV. sz. e.-i arles-i, tehát délfranciaországi pontifikáléban fenntartott formulából készült, s

Magyarországon talán 1438-ban, Albertnél, de 1490-ben II. Ulászlónál már mindenesetre használatban volt. Elhagyják tehát a hagyományos magyar, az eredetében német formulát, s most — minden valószínűség szerint — a következő aktusrend dívik: kard, korona, jogar (országalma).

Nagy részletességgel, az aktus fontosságának megfelelő szabotossággal adja azonban elő forrásunk: Liszti János püspök műve magát a koronázást. A szentelt olajjal való felkenés után, mondja az író, nádor nem lévén, Báthory Ferenc, kit az országgyűlés a koronázás tartamára nádor-helyettesnek választott meg — a bécsi udvar igyekezett a nádorság nagy befolyású hivatalát üresen tartani — emelt hangon magyarul háromszor felteszi a kérdést: akarjátok, hogy Miksa ő felsége, királyunk elsőszülött fia királlyá koronáztassék? Amire a rendek mindháromízben egyértelműen, hangos akarjuk-kal feleltek. Erre az esztergomi érsek (ekkor Oláh Miklós), kinek ez ősi joga, mondja Liszti, felemeli a Szentkoronát, s azt az összes többi püspökök segédkezésével Miksa fejére helyezte. A koronázásban most is résztvesznek az összes jelenlévő püspökök, mint a középkorban, s ezt a Pontificale Romanum is elő írja. Egyébként a német és a francia gyakorlatban volt ez így, de Franciaországban csak 1365 előtt. Igen érdekes az is, hogy még 1527-ben, I. Ferdinánd koronázásakor a világi magyar urak segédkeztek a koronázó főpapnak — akkor a nyitrai püspöknek — a Szentkorona feltevésében, most a püspökök.

Miksát ezután az esztergomi érsek intronizálja, majd felhangzik a Te Deum, s ezzel a koronázás egyházi része véget is ér. Mise befejeztével, amiként hajdan Székesfejérvártt a Szent Péter-templomba, most az új koronázó város egy másik jelentékeny templomába, a szintén ma is meglévő franciskánus templomba vonul az újonnan koronázott király, fején a Szentkoronával, vállán Szent István palástjával, oldalán Szent István kardjával, a koronázási menet kíséretében. A jogart, országalmát, s a hüvelyébe zárt kardot a király előtt vitték, a király mögött

pedig két nemes pénzt szór a tömeg közé. (Ez a szokás előfordul már V. László koronázásakor is, eredete cseh, hol igen régóta dívik. Már a XI. sz.-ban olvassuk, hogy a cseh hercegi, tehát a prágai beiktatáson történik, hogy az összeverődő kíváncsi tömeg közé pénzt szórnak, hogy a nézők a pénz után szaladjanak, s tolongásukkal ne nyomják agyon hercegüket. Ez tehát tulajdonképpen közrendészeti rendszabály.) A népnek adják át azt a szőnyeget is, melyen a király a templomokban és a koronázási menet útvonalán Pozsony város utcáin járt, s Liszti mulatságosnak találja azt, hogy a tömeg milyen kapzsisággal esik neki a drága posztónak!

Miksa a barátok templomában magas, díszes trónusba ült, hogy ezzel is demonstrálja azt, hogy mindig és mindenkinek kész igazságot szolgáltatni, miként azt Liszti külön megjegyzi. Az intronizációnak ez a magyarázata nem új dolog, már I. Ulászló koronázása leírásában elmondja ugyanezt Dlugoss, mint ezt már fentebb, az 1440-es évek eseményei elbeszélésében is említettük. Valószínűnek tartjuk, hogy Liszti ismerte Dlugoss szép humanista munkáját.

Az intronizáció másik célja a lovagütés. Miksa több katonát üt lovaggá, kik a török elleni harcokban kitűntek, de mert sok ember odatolakodott, aki erre a kitüntetésre nem volt méltó, azért a lovagok avatását abba kellett hagyni. Tehát itt nem jártak el a kellő elővigyázatossággal, s ekkor még nem határozták meg már jóelőre, hogy kiket lehet lovagütésre bocsátani. Úgy látszik ez eddig sem volt szokásban, s a lovagütés ilyen taláalomra történt. Később azonban változtatnak ezen.

Ez után a nem valami szerencsésen sikerült lovagütés után a király lóra ül, s harangzúgás és ágyudörgés közben a városfalon kívül, külön erre a célra emelt emelvényhez lovagolt, melyre gyalog ment fel s letette a hagyományos koronázási esküt, az esztergomi érsek által felolvasott esküminta szerint. Erről a koronázási esküt tárgyaló részben már szólottunk. Következik a koronázási lakoma, melyen remekművű aranyedények díszítették az aszta-

lokat V. Károly császár kincseiből, ki ezeket a régi spanyol királyoktól örökölte. A király a lakomán a Szentkoronát letette ugyan, de Szent István palástját vállán tartotta. Az asztalnál Miksán kívül fivérei Rudolf és Ernő főhercegek és a salzburgi érsek, János Jakab foglaltak helyet és helyet kapott ottan egy magyar ember is, a koronázó érsek, Oláh Miklós, a nádorhelyettes azonban nem! Az ételeket csak magyar főrendek hordották fel, amire Liszti, ugy látszik, büszke volt. A lakoma vidám hangulatban folyt le, szólt a zene, valószínűleg megint a bécsi katonazenészeket hozták le, s mint Liszti megjegyzi, nem hiányzott a vidámság okozója: Bacchus sem, sőt meglehetősen erősen ittak mindnyájan. Az udvari etikett tehát — legalábbis, ha az udvar Magyarországon tartózkodott — nem volt még valami feszes vagy szigorú. (Pedig Miksa az igen szigorú spanyol etiketthez igen szigorúan ragaszkodó II. Fülöp spanyol király rokona és kortársa volt.)

Mária királyné koronázása ismét másnapra maradt, mint 1527-ben is és szeptember 9-én ment végbe. A szertartást most is az a főpap végzi, aki a királyt is koronázza, ezúttal az esztergomi érsek, szintén a «Pontificale» szerint, mint az előző napon a királyt. A királyné fejére most sem a Szentkoronát helyezték, hanem csak egy drága művű házikoronát, s a Szentkoronával a királynénak csak jobb-vállát érintették. Ez a szokás ettől kezdve állandósul, legalább is régebből nincs róla tudomásunk. (Ennek a szokásnak az a jelentősége, — mondja Liszti — hogy a királyné a királynak segítőtársa a királyi tiszt terheinek viselésében.) A koronázási lakomán a királyné asztalánál a királyon, a két főhercegen, Rudolfon és Ernőn, s a királyi pár lányain, Annán és Erzsébeten kívül, megint csak a salzburgi érsek és a magyar primás foglalhatnak helyet. Az ünnepséget hadijáték zárja le: a pozsonyi vár ostroma, ágyúkkal, lángvetőkkel, s a játékosrom oly buzgalommal folyt, mondja Liszti, hogy a be nem avatott igazi ostromnak, háborúnak nézhette volna. De komolyra is fordult, mert egypár olasz katona belezuhant a lángvetőgépekbe s ott halálra zúzta-égette magát, amiért aztán magyarok

és olaszok között majdnem komoly csatára került a sor, s a már-már egymásra rohanó katonákat csak Miksa udvari testőrkatonaí tudták visszatartani. Ezzel a szomorú epilógussal végződött az 1563. első pozsonyi koronázás.

A főrendűek tornajátéka is majdnem véresre fordult: itt is a «császár» lép közbe, hogy Turi György és Gyulafi László hagyják már abba az elfajult lándzsatorést.

Ugyancsak Pozsonyban koronázták meg 1572-ben: *Rudolfot*, Miksa szerencsétlen, később elborult elméjű fiát, s ez volt a második pozsonyi koronázás. Ez az inauguratio is szeptember havában folyt le, mint kilenc éve Miksáé éspedig 25-én. Igen részletes leírás maradt fenn róla, nyilván külföldi író műve.

A beteges «császár», itt megint csak így nevezik Miksát, a kényelmesebb utazást választva, hajón érkezett Pozsonyba, elsőszülött fia koronázására, mely mindenben az előző, 1563-i koronázás szerint folyt le. Az üdvözlő beszédeket is ugyanazok a főhivatalnokok mondották, ugyan-csak latinul, mint 1563-ban, s a császár és a koronázandó király nevében adott feleleteik megint csak latinul hangzottak el. A magyar nép ezúttal is csak tolmács útján — Radéczy Imre egri püspök útján — érintkezett királyával. Leírásunk részletesen előadja, hogy a zászlósorak közül kik vonultattak fel bandériumokat, s ezek hány lovasból állottak — maga a bandérium szó nem fordul elő latin nyelvű forrásunkban, mely állandóan «turmák»-ról szól. Igen figyelemreméltó, hogy egy Salm gróf (100 lovassal), a Fuggerek (39-cel) már a magyar bárók között soroltatnak fel. Természetesen Miksa császár, ki Bécsből, és fia, ki Spanyolországból jött, most is igen sok osztrák, cseh, morva (ezt a két népet ekkor még külön említik) és sziléziai katonaság élén vonult be a magyar koronázó városba, így demonstrálva azokat az erőket, melyekre Magyarország felletti uralmukat alapítják. Különösen feltűnnek a császári udvar hivatalnokai hosszú, súlyos arany nyakláncokkal. A városban Balassa János mondja a rendek, az országgyűlés nevében az üdvözlőbeszédeket — latinul; és Rudolf is latinul felel, majd az esztergomi érsek által

nyujtott békekeresztet megcsókolva, előbb az egyházi főrendeknek, majd a világiaknak kezét nyujt. A kialakuló menetben a magyar csapatok kapják az első helyet — ahogy illik, teszi hozzá forrásunk, mert az előző koronázási menetekben bizony a magyarok kerültek a menet végére. Az osztrákok, csehek csak a magyarok mögött sorakoztak fel.

A császár, király és udvaruk szállásaikra mennek, — ez ismét a primási palotában van, mint 1563-ban is — a katonaság a város mellett elterülő mezőkön felütött sátraiba vonult. A pozsonyi magisztrátus üdvözlétére Harrach Leonhard titkos tanácsos felel — röviden, mondja forrásunk, de hogy milyen nyelven hangzott el a két beszéd, azt nem mondja. Minden bizonnyal németül.

A császár, a király és udvari kíséretük, köztük Ferdinánd és Vilmos bajor hercegek, Frigyes jülich herceg és a külföldi katonaság bevonulását követő napon, szeptember 22-én a magyar rendek (a koronázó országgyűlés tagjai) már reggel 7-kor felgyülekeztek a pozsonyi várba, hol istentisztelet után a «császár» közli a rendekkel elhatározását arra vonatkozóan, hogy elsőszülött fiát magyar királlyá akarja koronáztatni. A latin nyelven mondott királyi nyilatkozatot — később az ily nyilatkozatot magyarul előterjesztésnek nevezik — ismét Radéczy egri püspök tolmácsolja a magyar rendeknek, ekkor tehát még szó sem lehet arról, hogy a magyar országgyűlés tárgyalási nyelve a latin lett volna. Nem is értette a magyar nemesek nagy része királyuknak még latin előterjesztéseit sem, hanem csak a magyar fordítást. A rendek hódoló hozzájárulását Verancsics Antal esztergomi érsek tolmácsolta, szintén latin nyelven. A hódolást azzal fejezik be, hogy a magyar országgyűlés tagjai az esztergomi érsek felszólítására kézcsoakra járulnak a császár elé. Az országgyűlés erre eltávozik a várból, majd ebéd után a magyar rendek megbeszélik a koronázás részleteit, főképp azt, hogy hogyan díszítsék fel a koronázási templomokat: a Szent Márton-templomot és a minoritákét. A Szent Mártoni templomban külön emelvényt emelnek, II. Fülöp spanyol

király és a velencei köztársaság követeinek és a pápai nunciussnak.

Elérkezett a koronázás napja, szeptember 25-e. Rudolf lovon vonul a templomhoz, kíséretében Ernő, Miksa és Mátyás főhercegek és igen sok osztrák és cseh katonaság. A menet útvonalán kétoldalt is katonaság áll sorfalat. Végre a koronázási menet a templomba ér, ott elhelyezkedik, a koronázási jelvényeket az oltárra helyezik, csakúgy, mint 1563-ban, s megtörténik a koronázás egyházi szertartása. Ez az 1572-i leírás az első forrásunk a Habsburg-korból, melyből egészen világosan kitűnik, hogy a Pontificale Romanumba később felvett arles-i ordót követték, melyről már előbb is szóltunk.

Maga az egyházi szertartás semmi lényeges újítást nem tartalmaz, a nádorhelyettes most is egy Báthory, mint 1563-ban : Miklós. Ez a család a dinasztia trónrajuttatása körül szerzett érdemeiért erősen előtérben van a Habsburgoknál.

A Te Deum végeztével Rudolf az oltár előtt térdén állva aranyat ajánl fel koronázási ajándékképpen a primásnak. Majd folytatják a misét. Ennek befejeztével — nincs szó arról, hogy Rudolf a koronázási mise alatt megáldozott volna, mint Miksa — a király a Szentkoronával a fején, teljes koronázási díszben s az osztrák katonaság sorfalai között a minoriták templomába ment, mint ezt 1563-ban Miksa is tette, s itt aransarkantyús lovakokat avatott azon vitézek közül, kik «a kereszténység ügyének szolgáltak, s a török elleni harcokban kitűntek». Ahol a király az utcákon s a templomban járt, a föld s a padló vörös posztóval volt bevonva, melyet most is a népnek ajándékoztak, mint 1563-ban. Nagy dulakodás támadt még a templomban, s a tömeg a király szemeláttára szétszaggatta az egész posztószőnyeget.

A Pontificalebeli szabályzat tehát most már — 1572-től kezdve — minden kétséget kizáróan a magyar koronázás egyházi részének hivatalos szabályzatává lesz. Megmaradnak természetesen a hagyományos, századokon át meghonosodott világi szokások, s megmarad, s átmegegy az új

és más rendszerű, sok részében más szövegű, így más esküt is tartalmazó Pontificale Romanumbeli szabályzatba a három kérdés a néphez, melyet a nádor, vagy annak helyettese tesz fel. Ez a legfontosabb módosítás az egyházi szertartáson, melyet a magyar gyakorlat a katolikus világban kötelezővé tett Pontificale Romanum szövegén eszközölt. Az új szabályzatnak azonban áldozatul esik egy régi jelvény átadása: az országalalmé, ezt már csak a koronázási menetben viszik a király előtt. Ez annál feltűnőbb, mert hiszen az országalmának — Németországban birodalmi almának — átadása más országok koronázási szabályzataiban sem volt a Pontificale előtt sem külön felemlítve, hozzá való beszédek, imák máshol sincsenek, ez nálunk is csak járuléka valamely más jelvény átadásának, többnyire a jogaréának.

A franciskánus templomban történt inthorizáció és az aransarkantyús lovagok avatása után király és kísérete — itt már a magyarok dominálnak — lóra ülnek, s mint más magyar koronázáson is történt, az osztrák katonaság sorsfalai között a ferenciek temploma melletti városkapun át a városon kívül felállított «fából épült színpad» vagyis emelvény elé vonulnak. Erre a király ismét gyalogosan ment fel, magyar urak kíséretében, és csakúgy, mint apja 1563-ban, letette az esküt. Ezek után a Duna melletti mezőségre lovagolnak, egy mesterségesen, erre az alkalomra felhantolt dombhoz, melyre Rudolf felvágat, s a világ négy tája felé megteszi a hagyományos kardvágásokat. Ez a szertartás — forrásunk szerint — azt jelenti, hogy a magyar király nemcsak megvédi az ország határait, hanem azokat ki is terjeszti. Ne feledjük, az ország szívében, területének legalább egyharmadán ekkor a török uralkodott, s a magyarság a hódoltság egész ideje alatt sohasem adta fel a reményt, sohasem tett le eltökélt szándékáról, hogy az elveszetteket visszaszerzi. XVI—XVII. századi törvényeink állandó követelése, hogy a fejedelem, ki egyúttal császár is, vagy a császárnak legalábbis legközelebbi rokona, s családja ura fél Európának, a keresztény országok erejével űzze ki a hazából a törököt, mert

hiszen erre a magyarok ereje nem elegendő, a kereszténység védelmezőjének és első méltósága viselőjének pedig ez egyenest kötelessége.

Agyúdörgés követte a kardvágást is, király és kísérete — köztük sok osztrák, udvai ember, kik pénzt is szórnak a tömeg közé, visszatérnek a primási palotába, a király szállására, mely előtt osztrák gyalogosok állanak díszőrséget. A magyar urak és nemesek nagyobb része hazamegy; a király pedig díszlakomához ül, az asztalra eléje helyezik a Szentkoronát! míg a jogart és országalmát a király hálósobájába viszik. A királyi asztalnál ezuttal is csak a főhercegek: Károly, Ernő, Mátyás és Miksa foglalhatnak helyet, rajtuk kívül a két bajor herceg, Vilmos és Ferdinánd, és Frigyes jülichi herceg. Egyetlen magyar-ként megint csak a primás, Verancsics Antal kap helyet a király asztalánál. A király jobbján állottak azok az urak, kik az ételeket és italokat felszolgálták, ezek már mind magyarok voltak, erre különösen ügyeltek, mint forrásunk külön kiemeli. Az ételek-italok felszolgálásánál a kor leg-híresebb, legelőkelőbb nevei szerepelnek. Két Nádasdy, egy Báthory, Bornemissza Boldizsár, egy Zrínyi, két Perényi, Révay, Forgách, Bánfy, Dobó Ferenc, Homonnay György és mások, bizonyára a főnemesség ifjabb tagjai. Ez is mutatja, hogy főnemeseink nagy része mennyire híve ekkor a Habsburg háznak.

A többi hat asztalnál — gondosan elkülönítve a királyétól — foglalnak helyet a magyar főpapok, kivéve a királyi asztalnál ülő primást, Verancsics Antalt, a magyar bárók és az osztrák, cseh, morva, sziléziai, lausitzi vendégek, s a bécsi udvari emberek. A koronázási lakoma 1572-ben is igen vidám hangulatban folyt le, csakúgy mint 1568-ban, s leírásunk szerint valamennyien «örömben úszva, a legnagyobb vígassággal» voltak. A következő napok is ünnepélyekkel, hadijátékokkal telnek el, a vitézül küzdőknek jutalmakat osztanak ki, újabb lakomákat tartanak.

Végre, a koronázás után négy-öt nappal eloszlik a díszes vendégsereg, Miksa császár és a főhercegek Bécsbe,

a bajor hercegek Károly főherceggel és más osztrák urakkal Győr várának megtekintése után Stíriába távoznak, a magyar seregek hazamennek, utolsónak távozik a 300 főnyi osztrák gyalogság, mely a császár és király egész pozsonyi tartózkodása alatt éjjel-nappal megszállva tartotta a pozsonyi várat. Az újonnan koronázott Rudolf még egy ideig Ernő főherceggel együtt a pozsonyi várban maradt. Rudolf nőtlen volt, tehát királynét 1572-ben nem koronáztak.

Rudolf az első magyar király a Habsburg-korban, ki nem halálával veszti el trónját. Elmebaja elsúlyosodván, kénytelen volt a tartományai fölötti, arra alkalmas uralkodót is igen nehéz feladat elé állító kormányzást öccsének, Mátyás főhercegnek, az övénél erősebb kezébe letenni, mint ezt már a trónöröklési jog és a rendek királyválasztási jogának előadásánál említettük.

II. Mátyást 1608-ban, november 19-én koronázták meg az immár félszázad óta koronázó, s azalatt két koronázást is látott Pozsonyban. Erről a koronázásról is teljesen hiteles, ezúttal jó magyar érzésű és jótollú, bár ismeretlen nevű írótól származó leírásunk maradt. Most nem voltak a körülmények olyan kedvezőek a dinasztia számára, mint 1572-ben vagy 1563-ban. Belső háborúk dúlják Csehországot, Ausztriát, Bocskay István imént lezajlott győzelmes szabadságharca engedékenységre kényszerítette a dinasztíát, s Mátyás megbékélve Erdéllyel és a királyi Magyarországgal, igyekezett minél előbb megválasztatni és koronáztatni magát. De a magyarok is kívánják a mielőbbi koronázást, mert kósza hírek járnak arról, éppen a koronázásra kitűzött időben, hogy az osztrák rendek felkelése visszatartja Mátyást a Magyarországra utazástól. Ezek a hírek utóbb valótlannak bizonyultak: az osztrák rendek — ekkor még magyar, osztrák, morva és cseh egyetért a dinasztíával szemben, nem úgy, mint a XVIII. században vagy 1848—49-ben, — Trautson Sixtus Pál grófit küldték követségbe a magyarokhoz, ki ezek aggodalmát eloszlatta.

Mátyás zavartalanul utazhatott Magyarországra, s már

szeptember 21-én Haimburgnak az osztrák-magyar határon fekvő várába érkezett. Következik a szokásos szertartás, a Pozsonyban összegyűlt magyar rendek deputációt küldenek a határra a megválasztandó király fogadására: Istvánffy Miklós nádori ítélőmestert, a híres történetíró és más, ma már ismeretlen nevű urakat. Istvánffy, a nagy műveltségű tudós és kiváló szónok egészen rövid, de felépítésében, latin stílusában ékes szónoklattal üdvözli Mátyást, felszólítván őt, hogy vegye át «az ország gyepelőit, melyek már régen őt illették, de amelyeket mégis más usurpál» (!) Elég erős mondás egy olyan uralkodót usurpátornak nevezni, ki öröklés, a nemzet elismerése és koronázása útján jutott trónra, de aztán uralomra képtelennek bizonyult. Szinte a századokkal azelőtt dívott «uralomratermettség» középkori elvének felelevenítése ez, mely elv erkölcsileg valóban megokolta minden arra nem való, formailag még oly legitim királynak trónjától való megfosztását is. Ekkor azonban már a «legitimitás» elve uralkodik, melynek áldozatául esett az «uralomratermettség» erkölcsileg és politikailag sokkal helyesebb elve. Istvánfyból nem a jogász szólott tehát, mikor usurpátornak nevezte Rudolfot, és már régtől jogos uralkodónak Mátyást, nem a formák, a betűk embere, hanem a hazája, népe javát szolgáló államférfi.

Mátyás is röviden felel, biztosítja a magyarokat, hogy tőle csak jót várhatnak, s hogy minden igyekezetével azon lesz, hogy beváltsa azokat a reményeket, melyeket a magyarok az ő országlásához fűznek. Esküt azonban itt a határ mentén Mátyás sem tett, ez a szokás I. Ferdinánd után teljesen kiment a divatból.

A magyar nemesség 10,000 lovassal és gyaloggal táborozott Pozsony körül, teljes magyar hadifelszereléssel és hadirendben, magyar díszben, «mintha az ősi Scythia népe elewendett volna meg», mondja forrásunk. Mindenki csodálta a drágakövekkel kirakott pajzsok, sisakok, fegyverek, aranyos zászlók színes pompáját. Az egész magyar sereg főparancsnoka Thurzó György gróf volt. De bármily fényes és pompás volt is ez a nemesi gyülekezet, fegyveres

országgyűlés, mégis, szomorú gyászos töredék azokhoz a hajdan a Rákos mezején tartott fegyveres országgyűlésekhez képest, melyeken 80,000 magyar katona jelent meg, teszi hozzá forrásunk. Már említettük, hogy a török hódoltság, s az idegen uralkodóház s ennek idegen tartományaival való kapcsolat sem tudta sohasem kiirtani a XVI—XVII. század magyarjaiból a régi szép idők, a Mohács előtti Magyarország emlékét, de reményét sem a jobb jövőben. Most ezeket a reminiscenciákat, a Bocskay-felkelésben győzelmet aratott és ereje tudatára ébredt rendiség még élénkebben érzi, s a tényeknek nem egészen megfelelően romantizálja, oly szép színekkel ékesíti azokat a régi «Rákosokat», melyek a valóságban, sajnos, ezekből hiányoztak. Egyes főurak és főúri ligák érdekkörébe a familiaritás intézményével beszervezett, csak uraikat szolgáló tömegek voltak ezek a Mohácsot megelőző évek rákosi fegyveres országgyűlései, s azoktól az országgyűlésen megjelenni jogosult nemesség legértékesebb eleme: a végeken a hazát a török túlerő ellen önfeláldozóan és rettenthetetlenül védő vitézek távoltartották magukat. De távoltartották magukat a kényelmesebb, békésebb természetű, birtokukon gazdagságnak, családjuknak élő kis- és középnemesek is, talán egyes nagybirtokos-főurak is, kik inkább csak a megyei bíróságokban vettek részt és csak ott működtek a közért. Élénk képet ad ezekről a «Rákosok»-ról Burgio pápai nuncius, ki 1523-tól 1526-ig tartózkodott II. Lajos magyar király budai udvarában.

Ez az 1608-i koronázó országgyűlés különben Istvánffy kívül még egy igen fényes tehetségű férfiú vezetése alatt állott: Forgács Ferenc prímás-bíboros alatt, kit Istvánffyval együtt méltán számítunk legnagyobb újkori történetíróink közé.

Pozsony előtt Forgács Ferenc prímás-bíboros üdvözli Mátyás főherceget, szintén jó szónok, s latinul beszél, mire Mátyás «a komolyság, kegyesség és jóindulat mintaképe», nyájas arccal felel szintén latinul és körülbelül ugyanazt mondja, mint amit már Istvánffy üdvözlésére is felelt. Hangsúlyozza, hogy szereti a magyarokat és nemcsak a

«legitim princeps» minden kötelességét fogja teljesíteni, hanem ezen túlmenve «a haza atyja kíván lenni, dicső ősei mintájára». Ezután elléptet a kivonult katonaság előtt «lassú lépésben», mint forrásunk mondja — a magyarországi hosszas háborúk hadvezérének hozzáértő szemével szemlélve a csapatokat. Kellemetlenül érinti a fegyveres nemesek szerinte túlságos nagy száma, akár Bocskay serege is lehetne ez, fegyvereik, öltözetük pompája. Megütközését nem is hallgatja el, és rászól a mellette haladó Thurzó Györgyre: méltó bizonyítékát látom ebben a szokatlanul nagyszámú és díszes felszerelésű fegyveresben annak a szeretetnek, mellyel a magyarok irántam viselhetnek. De Thurzó is komolyan, határozottan felel: Nem új módja ez a magyaroknál a fejedelem-fogadásnak. Munkát, fáradságot, költséget nem kímél a magyar, ha fejedelme részéről szeretetet lát, ez a díszes fegyveres sereg pedig az ország ékessége, s ez azt mutatja, hogy annál szívesebben áldozzák életüket a fejedelemért, hogyha szükség lesz rá. Ez incidens után folytatják a seregek szemlélését, Mátyást német és magyar tábornokok kísérik, harsognak a kürtök, szólnak a dobok, s midőn Mátyás a Duna hídjához ér, megdördülnek a várban az ágyúk is. A partot előzőnlő tömeg II. Mátyást, a háború és béke fejedelmét ünnepli, a magyarok oltalmazóját, a Szentkorona visszaszolgáltatóját. (A Szentkoronát, mint máshol még előadjuk, Rudolf Prágába vitette, s Mátyás hozatta aztán vissza Pozsonyba.) A város kapujánál Mátyást a magistrátus fogadja — ezt is három század gyalogság kíséri szép felszerelésben — a város kulcsaival és üdvözlő beszéddel. A nagy lelkesedés végig kíséri Mátyást egész útján fel a várig, hol szállását tartotta. A magyarok nagy lármával távoztak — mint forrásunk állítja — s a város alig tudta a főbbeket is befogadni, oly nagy számmal voltak. A magyar csapatok a vár körüli síkságon táboroznak, az osztrák-németek megint külön, a Duna jobb partján ütik fel sátraikat, ott, mint forrásunk mondja, hol az ágyúk vannak.

Mátyás, kit írónk pro-rexnek, alkirálynak nevez, — elég különös, mert ez később, a XVIII. században a nádor

címe, mindennap istentiszteletet tartat, uralma sikeréért könyörögve.

A koronázásig eltelt heteket az országgyűlés fontos munkában töltötte: ekkor alkották meg a híres 1608. ú. n. koronázás előtti törvényeket, melyek XVII. századi rendi alkotmányunk fontos bástyái. Ekkor választják meg nádorrá Illésházy Istvánt, tehát az 1608-i koronázáson, 1527 óta először végre valóságos nádor fungált.

Végre 1608. november 15-én megválasztja az országgyűlés királlyá Mátyás főherceget és 19-én megtörtént a koronázás is. Mielőtt a választott király szállásáról, a várból, kíséretével elindult volna, kirendeltetnek a koronázási templom ajtajának őrei, fő- és köznemesek egyaránt — ez az első koronázás, melyen már a köznemesek is szerephez jutnak — s a prímás-kardinális, Forgács Ferenc — a magyar Tacitus — elfoglalja helyét a koronázó Szent Márton-templomban. Pozsony város népe kivonul és sorfalat áll a koronázási menet útvonalán, hogy ne lehessen semmi akadály az utcákon, s hogy a tömeg ne szedje szét és ne hurcolja el a posztószőnyeget, melyet Pozsony utcáira a koronázási menet egész útvonalán ezen a koronázáson is kiterítettek. Ez az őrt álló polgárság is fel volt fegyverkezve: 1608-ban minden a háború jegyében történik.

A Szentkoronát és a többi koronázási jelvényt Trautson gróf és a magyarok közül a horvát Draskovich János gróf már jóelőre leszállították új őrzési helyéről, a pozsonyi várból a koronázó Szent Márton-templomba, a templom előtt magyar urak emelik le a Szentkoronát és a többi jelvényeket rejtő ládát az azokat szállító udvari kocsiról és viszik be a templomba.

Mátyás is megindul a várból, előtte kivont karddal osztrák főnemes: Kollonits lovászmester halad. Mikor Mátyás pompás kíséretével a templom elé ér, megszólalnak a kürtök és dobok, s csak akkor hallgatnak el, mikor a választott király a sekrestyébe ért. A zenét — bár forrásunk, mely pedig e részt is igen pontos és részletes, erről nem szól — valószínűleg megint az osztrák katonazené-

szek vagy talán a templomban a császári udvar bécsi (prágai?) zenészei szolgáltatták.

A sekrestyében Mátyást Draskovich János magyar főkamrás és Helfried Leonhárd piros talárba öltöztetik, erre fehérret húznak, végül Szent István palástját adják vállára. Az így felöltöztetett királyt — ki tehát ekkor még nem viselt katonaruhát, melyet különben csak II. József tett Bécsben udvarképesé — a kalocsai érsek és a zágrábi püspök az oltár elé vezetik, hol a prímás fogadja. Megkezdődik az egyházi szertartás, s midőn Illésházy István, az új nádor, mint első protestáns, ki magyar koronázáson fungált, megkérdi az országgyűléstől, akarják-e, hogy Mátyás osztrák főherceg (tehát nem választott magyar király!!) magyar királlyá koronáztassék, a nép egyértelműen kiáltja az «akarjuk»-ot, «mintha egy szájból hangzanék», mondja forrásunk. Forgách bíboros-prímás erre felemeli az oltárról a Szentkoronát, azt a többi püspök is kezével illeti, s így együttesen helyezik a király fejére, az országgyűlés sok tagja pedig könnyekre fakad örömeiben, mikor látja Mátyást fején a Szentkoronával. Illésházy nádor nem vett tehát részt a koronázásban, s így Tisza István volt az egyetlen protestáns, ki a Szentkoronát magyar király fejére helyezte.

Az intronizáció után — a koronázó prímás és a zágrábi püspök vezették trónusához az új királyt — a koronázó országgyűlés lelkesen élteti II. Mátyást, mint a Szentkorona visszaszolgáltatóját és a magyar szabadság helyreállítóját. Még él tehát a hit, hogy az 1608-ban a koronázás előtt hozott igen nagy jelentőségű törvények egy boldogabb kort nyitnak meg a haza és az országlakosok számára. De éltetik az országgyűlést és a hazát is: *Hungariae universae feliciter*. Valóságos diadalhimnusként hangzott fel a koronázás lelkes közönsége előtt az egyházi koronázást lezáró *Te Deum*, s a kórus énekébe, amelyet kürtök harsogása és dobok pergése kísér, a várban és városban felállított ágyúk dörgése vegyül.

Király és koronázási menet az egyházi koronázás és a mise befejeztével átvonul a ferenciek templomába, azon a

mintegy 3—4 tenyérnyi magas padozaton, — forrásunk hídnak nevezi — mely a Szent Márton székesegyháztól a ferenciek templomáig vezető utat befődte, s mely piros, fehér és zöld posztóval volt bevonva. Nemzeti színeink most először jelennek meg magyar koronázási ünnepségen az eddig szokásos vörös és arany helyett, s mondhatjuk: ez az 1608-i koronázás az első nacionalista koronázás a Habsburg-korban. Ne feledjük, mindössze két évvel vagyunk Bocskay István győzelmes felkelése és az azt lezáró bécsi béke után. A koronázási menet két oldalán a pozsonyi koronázásokon kialakult hagyomány szerint katonaság állott sorfalat. A királyt püspökök, közöttük a pápai legátus, és világi előkelőségek követik, míg a menet két oldalán a császári udvari gárda hosszú sora haladt, hogy távoltartsa a kíváncsiak tömegét. A császári gárdisták közül két lovas arany- és ezüstpénzt szór a tömeg közé, ezzel jelezve, hogy a király mily bőkezű lesz a néphez is. A kiszórt pénzerméket külön a koronázásra verték s azok egyik oldalán a király arcképe volt kiverve. Egy-két példányát ma is őrzi Nemzeti Múzeumunk éremtára.

A ferenciek templomában a király előbb az oltár előtt imádkozik, majd felolvassák Szent János evangéliumát — bizonyára csak egy, erre az alkalomra illő fejezetét. Ennek végeztével Mátyás felmegy az aranyszöveffel bevont és arany baldachinnal fődött díszes trónushoz s azon ülve Szent István kardjával 28 aransarkantyús lovagot avat fel azok közül, kik a háborúban kitűntek. De nem mondja leírásunk, hogy a török, vagy pedig a Bocskay elleni háborúban. Egypárnak nevét is feljegyzí forrásunk, volt közöttük két Erdődy, két Keglevich, egy Pálffy, egy Nádasdy. Míg az avatás a templomban folyt, azalatt a nép az utcákon tolong, kapkodja össze a szétszórt aranyakat, szagatja le az utcákon épült hídról a posztót, s még magát azt a két lovast is, kik a pénzt szórták, leráncigálták lovaikról és majdnem megölték. Az általános tumultusban a fékevesztett tömeg kitépi az osztrák gárdisták és katonák kezéből a kardot és karddal támad azokra, kik már össze tudtak maguknak szedni aranyat. Sok zsákmányolónak

ujjait is levágják, úgyhogy ez a populáris ünneplés 1608-ban is siralmasan, vérontással végződött, jellemzően a koronázásra összeverődött tömeg kapzsiságára és durva erkölceire. De az uralkodó is nemesebb jelét adhatta volna bőkezűségének.

Az aranysarkantyús vitézek avatásának befejeztével következik a hagyományos ceremóniák között a hagyományos eskütétel a szabad ég alatt. Ehhez a szertartáshoz ezúttal nem egyszerű emelvényt, hanem diadalkaput építettek fából a városon kívül, s ez is a magyar nemzeti színekre festett posztóval volt bevonva. Az eskü elhangzását ismét harangzúgás, ágyúdörgés, kürtszó (tuba) és különböző sípok (*tibiarum varia genera*) hangjai tudatták a néppel.

Ezek után következik a hagyományos kardvágás, a hagyományos pozsonyi mezőn lévő dombon. (Ezt, mint már említettük, 1563-ban hantolták fel a kardvágás céljaira.) A kardvágás magyarázata forrásunk szerint is az, hogy ezzel az ország minden támadás ellen való megvédésére kötelezi el magát a király. És írónk igazat ad Bonfininak, ki igazi humanista észjárással és tudákossággal ezt a kardvágást a régi római szokás utánzásának mondja, mely szerint az újonnan választott konzul dárdát vet el a Marsmezőn.

Megismétlődik az előbbi koronázásokat is lezáró tumultuózus jelenet és pedig még a kardvágást alig bejárva : a nemesség lándzsatorésbe, kardvívásba kezd, melynek ezúttal is csak a király megbízottja, Kolonich Sigfrid császári lovászmester tudott végetvetni, mielőtt komolyra fordult, véres harccá fajult volna. Ezúttal a nemes ifjak a király becsületéért hívták ki egymást párvidalra.

A koronázási menet a kardvágás után a nép üdvrivalgása közben fellovagolt a várba, s a hagyományos módon megtörténik a koronázási lakoma. A Szentkoronát ezúttal is odahelyezik a király asztalára, s Mátyás is Szent István palástjában ült a lakomához. A király asztalánál Miksa főhercegen, Mátyás fivérén, a pápai nunciuson és a koronázó magyar primáson — Forgács Ferenc bíboroson —

kívül most először jut hely még egy magyar embernek, a nádornak, Illésházy Istvánnak. Az eddig állandó német vendég, a salzburgi érsek most nincs ottan. A többi asztalnál mintegy hetven osztrák és magyar úr lakmározott, ivott nagy jókedvben a király egészségére és az ország javára. A népek pedig 14 ökröt sütöttek meg egészben és 106 itce bort mértek ki. A közvigasságban a hajdú katonák voltak a lehangosabbak s nagy kiabálással éltették Mátyást és dícsérték haditetteit. Az ökörsütés populáris szokása, mely egészen 1867-ig fennmaradt (1916-ban a nehéz háborús viszonyok miatt a főváros táborigonyhákon gulyást főzetett Budapest utcáin), úgy látom ekkor, 1608-ban fordult elő először. Az egész városban munkaszünet volt, mindenütt vendégeskedés, jókedv honolt, hadijátékok is voltak, esténként pedig művészies tűzijátékok, sőt a Dunán még tengeri ütközetet is rögtönöztek.

Annát, II. Mátyás feleségét 1616. március 25-én koronázták meg Pozsonyban, s erről az ünnepegről érdekes és feltétlen hitelű forrást bírnak Révay Péter koronaőr tollából, ki Szentkoronánk történetét is megírta.

Elhagyjuk az előkészületek túlságos részletes leírását, ez semmi érdekeset sem mond. Megint ott van az akkori Csonkamagyarország Habsburg királyt uraló lakosságának minden előkelője, egész katolikus főpapsága és sok köznemes is.

A koronázási szertartás már reggel 6 órakor kezdődött : ekkorra gyűltek egybe a koronázási menetben résztvevő német és magyar urak a várban. Előbb a Szentkoronát magában rejtő ládát viszik le a Szent Márton-templomba. A Szentkorona előhozatala most már sokkal nagyobb gonddal történik, mint még 1608-ban, a királykoronázásnál. Az 1608. törvénynek a Szentkoronát illető, az eddiginél gondosabb őrzéséről hozott intézkedései tehát megtették hatásukat. Aranyos szövetekkel borítva, császári udvari hintón vitték le a Szentkoronát és a koronázási jelvényeket magábanrejtő ládát, kíséri a két koronaőr, az országlakosok (az országgyűlés tagjai) közül többen lovon, katonaság, lovasok és gyalogosok a pozsonyi vár rendes

örségéből. A Szent Mártontemplom sekrestyéjében a császári megbízottak, s a Karok és Rendek közül több püspök, főrend és a kassai bíró, mint egyetlen polgári, városi követ jelenlétében és hozzájárulásával kiemelik a jelvényeket a ládából és az oltárra teszik őket. Ez a magyar városok első szereplése a koronázáson.

A koronázás útvonala, magának a menetnek útja, részvevői lényegében ugyanazok, mint eddig is a királyok és királynék koronázásán.

Mátyás a német császári koronát és díszöltönyt viseli, nem a magyar királyit, udvari hivatalnokai a német császári jelvényeket hordozzák előtte, őt magát azonban jobbról és balról a kalocsai érsek és a pécsi püspök vezették. A magyar Szentkoronát, jogart és almát vivő magyar uraknak: Thurzó György nádornak, Forgács Zsigmond országbírónak és Batthyány Ferencnek már csak Mátyás mögött jut hely a koronázási menetben. Következik a királyné a veszprémi és boszniai püspökök között, és nő kísérete. Az udvarhölgyeket az egész koronázás alatt Révay Péter vezeti, mit ő nem minden büszkeség nélkül említ fel. A szentélybe érve Mátyás elhelyezkedik császári trónusán, a «császárnét» pedig rövid ima után a két kísérő püspök az esztergomi érsek elé vezeti, ki már az oltár előtt várja. A Szentkoronát a nádor ekkor már elhelyezte az oltáron. Megkezdődik a koronázási mise, litánia után a primás felkeni a «császárnét» jobbkarján és hátán, ugyanúgy, mint az a király felkenésénél szokás. Következik a koronázás: a veszprémi püspök Anna királyné fejére helyezi ennek házi koronáját, s most ismét Thurzó György lép elő, leveszi a Szentkoronát az oltárról, ő adja azt át a bíboros-primásnak, s a primás csak ezután érintheti Anna királyné vállát a Szentkoronával. A Szentkoronát — így veszem ki Révay kissé homályos mondatából — megint csak a nádor teszi vissza az oltárra — legalább is nem maga a primás. A primás adja a királyné jobbába a jogart, mégpedig a királyit, s baljába az országalmát, szintén a királyit. Intronizáció után felhangzik a Pontificaleban előírt és a magyar hagyományok által is szentesített Te Deum,

a templomon kívül pedig ágyúdörgés, puskaropogás jelzi a népnek, hogy a királyné-koronázás megtörtént.

A királyné — csakúgy, mint a király — az oltár elé járulva felajánl a koronázást végző primásnak aranyajándékot, majd folytatják a misét s mise alatt a királyné ismét az oltárhoz járul, hogy ott megáldozzék. Révay nem mondja, vajjon két szín alatt áldozott-e.

Az egyházi szertartások befejeztével a Szentkoronát és a többi jelvényt gondosan visszahelyezik ládájukba — Révay koronaőr erről lelkiismeretesen megemlékezik — s azt éppoly előkelő kíséret vitte vissza, mint amilyen a templomba hozta.

A koronázási gyülekezet elhagyja a templomot, felvonul a várba, s következik a koronázási lakoma. Érdekes, hogy Mátyásnak maga Forgács Ferenc bíboros primás nyújtja át a kézmosás után a törülközőt, a «császárnénak» pedig Thurzó György nádor.

Még egy érdekes incidens történt Anna királyné koronázásán. A «császár» azt a kívánságát fejezi ki, hogy Szent István palástját — melyet nem is tettek vissza a Szentkoronát és a többi jelvényt őrző ládába — magával akarja vinni Bécsbe. Révay koronaőr, esküjére hivatkozva ezt megtagadja, mert neki a koronázási jelvényekből még a legkisebbet sem szabad kiadnia. A «császár» eleinte haragudott, mikor azonban elolvasta a koronaőrök által teendő eskü szövegét, igazat adott Révaynak, s még meg is dícsérte lelkiismeretességéért. Az országgyűlés beleegyezését kellett tehát kikérniök, s ennek megtörténtével Szent István palástja mégis csak elvándorolt Bécsbe, de Révay Péter sehol sem tágított mellőle, s azt rövidesen szerencsésen vissza is szállította Pozsonyba, a többi klenódium közé.

Tíz évvel II. Mátyás koronázása után már ismét koronáz az ország, éspedig *II. Ferdinándot*, 1618. július 1-én, a hagyományos Pozsonyban, a hagyományos szertartások betartásával. Ebben a koronázásban is résztvesz Révay Péter koronaőr, aki, mint már említettük, a Szentkoronának első történetírója is volt és ezt a koronázást is, meg az 1608-it is leírta. És szerepelni kezdenek mind sűrűbben

azoknak a családoknak tagjai, kik a XVII—XIX. századokban tesznek szert nagyobb jelentőségre: Rákócziak, Wesselényiek, Eszterházyak, Károlyiak, Apponyiak.

A Szentkoronát most is azzal a gondossággal és a hagyományos szertartással, a két koronaőr jelenlétében emelik ki ládájából, mint 1608-ban, érdekes, hogy a láda kulcsait a király őrzi. S most is királyi díszhintó viszi azt le a Szent Márton-templomba, osztrák és magyar őrségtől kísérve, a koronázás napján, hajnalban.

Ferdinánd a városban szállt meg, s innen indult kísérelével reggeli félhét óra tájban a templomba, hova hétkor érkezik meg. A királyt csak magyar főméltóságok veszik körül, a császáriak ezúttal hiányzanak, minthogy II. Mátyás betegsége miatt nem jöhetett le unokaöccse koronázására. Ferdinánd előtt a magyar lovászmester halad a kivont karddal, s az egész ceremóniában csak alig pár külföldi méltóság vesz részt. II. Ferdinándot Pázmány Péter koronázta meg, ki bizalmas híve volt, a nádor Forgács Zsigmond volt.

A koronázási szertartás legfőbb, egyházi részének befejeztével a koronázási gyülekezet a Szent Márton-templom hátsó, az iskola felé nyíló nagyobbik kapuján át kivonult a ferenciek temploma felé. A koronázási menetben az országlakosok, tehát az országgyűlés tagjai és a nemesek is résztvehetnek, Bosnyák Tamás és Horváth Gáspár vezetik és irányítják őket, a kíváncsiak tömegét, «a népet és a csöcseléket», ahogy a hivatalos szabályzat mondja, félreterelik a menet útjából. A király mellett öccsének, Miksa főhercegnek kellett volna haladnia, de ez betegsége miatt a templomban maradt, a király mögött Pázmány Péter a többi püspökkel, majd a király legfőbb kamarásai és a király és főhercegek udvari emberei következtek, mindannyian osztrákok, csehek, morvák, de vannak közöttük ekkor már olaszok, spanyolok, belgák, hollandok, franciák is.

Az udvari nép mögött Mensberg testőrkapitány vezetésével a császári testőrség halad, utánuk lovon két udvari ember, kik a nép közé pénzt szórnak, s kiket négy katona

vesz körül, hogy távoltartsa tőlük a toladókat. Okultak a legutóbbi, 1608-i koronázás már fentebb leírt véres eseményein. A pénzszerzés a Szent Márton templomtól a ferenciek kolostoráig tartó útvonalon történt, s kétoldalt a pozsonyi polgárság áll sorfalat, kiknek meghagyták, hogy ne kapkodjanak és ne szaladjanak a pénz után.

Megtörtént a ferenciek templomában az aransarkantyús lovagok avatása is, ezúttal már előre meg volt szabva, hogy kik lesznek ezek, s azokat a nádor szólította egymásután a király elé. A sor élén két gróf, Zrínyi György és Nádasdy Pál állottak. A «nagyaságos» (magnifici) urak között vannak Eszterházyak, Pálfyak, a többiek ma már kihalt, vagy kevésbé ismert nevű főnemesi családok tagjai. Innen az aransarkantyús lovagok avatása után a király fehér lóra ül és kíséretével és az egész koronázó gyűléssel átvonul Pozsony város Szent Mihály-kapuja elé, hol faemlévény volt felállítva, közvetlenül a hagyományos koronázási domb közelében, ezúttal piros és zöld posztóval bevonva (1608-ban piros-fehér-zölddel), rajta aranykelmével leterített királyi trónussal, mely előtt állva mondotta el II. Ferdinánd a Pázmány primás által felolvasott koronázási esküt. Az esküemlévényen királyon és primáson kívül helyet foglalt még a kalocsai érsek, a nádor: Forgács Zsigmond, Dóczy főkamaramester és Révay Péter koronaőr. A koronázási, szabad ég alatt tett esküt mindnyájan födetlen fővel hallgatták meg, végeztével pedig felhangzik a latin vivat rex noster kiáltás, s most másodszor dördülnek meg az ágyúk s csattannak fel a puskák sortüzei. Eskütétel után a király a koronázási dombra vágat fel, s megteszi a négy kardvágást kelet, nyugat, dél és észak felé.

Mindenek befejeztével pedig következik a koronázási lakoma a pozsonyi várban. Ferdinánd arany takaróval leterített trónuson, a Szentkoronával fején ült asztalhoz, de a Szentkoronát letette fejről, maga mellé az asztalra. A király asztalához ülhettek még tőle jobbra Miksa főherceg, — Ferdinánd ekkor még nőtlen — mellette Forgács nádor, e mellett Klesl Menyhért bíboros, az ausztriai

abszolutizmus úttörő pionirja — s a magyarok ellensége — a király balján Pázmány Péter, mellette Napragi Demeter kalocsai érsek. Amiben csak az feltűnő, hogy a nádor ily előkelő helyre kerül, s megelőzi Klesl bíborost. A királynak ismét a legelőkelőbb magyar főnemesi családok tagjai nyújtják át a kézmosáshoz szükséges vizet és törülközőt, míg az ételeket a bécsi udvari személyzet szolgálja fel. A király asztalánál felszolgáló főnemeseket a koronázási lakoma végeztével az udvarmester, Herberstein Bernardin, látja vendégül a várban, míg a köznemességet a személyes saját házában. Vége tehát annak a szokásnak, hogy az országgyűlés tagjai a királlyal együtt, egy teremben lakomáznak, vége a meglehetősen hangos mulatozásnak is a koronázási ebéden.

A katonaság számára szesztilalmat írnak elő a koronázás napjára, másnapra azonban bőségesen osztogattak nekik bort is, pénzt is. Okultak az előbbi koronázásokat elégtelenítő tumultusokon, verekedéseken.

A Szentkoronát gondosan ládájába zárják a többi koronázási jelvényvel egyetemben, a ládát koronaőrök lepecsételik, s visszahelyezik eddigi őrzési helyére, a pozsonyi vár tornyába.

II. Ferdinánd koronázása Révay Pétert arra indította, hogy visszapillantson a régebbi, székesfejérvári magyar koronázásokra és azokat a francia koronázási szertartásokkal összehasonlítsa, illetőleg rábízza az olvasóra, hogy az állapítsa meg, van-e hasonlóság a régi francia és magyar gyakorlat között. Megjegyezhetjük, hogy nincsen, mert a magyar a francia szertartásból sohasem kölcsönzött, és Révay igen kevéssé ismeri a reimsi koronázásokat ahhoz, hogy azokról helyes ítéletet alkothasson. A pénzszorás a nép közé, mely Franciaországban is dívik, nem elegendő ahhoz, hogy ilyen hasonlóságra, még kevésbé, hogy átvételre gondoljunk: pénzszorás előfordul máshol is ünnepélyes alkalmakkor, így Németországban is. A magyar koronázási szertartások valódi forrásairól már bőven szólottunk munkánk középkori részében.

A legközelebbi magyar koronázás *III. Ferdinándé*

1625-ben, december 8-án folyt le éspedig egy újabb, eddig koronázást még nem látott magyar városban, Sopronban.

III. Ferdinánd koronázásáról is hivatalos jellegű szabályzat maradt fenn, melyet — tekintettel az új koronázási városra — részletesen ismertetünk. Mindenekelőtt a király megérkezésének rendjét szabják meg, ebben is elsősorban a katonaság felállításáról gondoskodnak. Osztrák gyalogság állott sorfalat a soproni szegényháztól a város Szent Mihály kapujáig, míg a szegényháztól a bécsi külváros kapujáig a soproni polgárok gyalogosai és más magyar katonák állítottak fel. Ezek itt maradnak, mindaddig, míg a király osztrák seregével a város előtti mezőre ér. Ekkor az egész sortálló gyalogság, osztrák és magyar egyaránt, katonai rendben a Szent Mihály-kapu elé vonul s a körül sorakozik fel, s attól kezdve újból sortáll Sopron utcáin, egészen a város kapujáig. Megtiltják a gyalogos katonáknak, mégpedig halálbüntetés terhe alatt, hogy puskájukat akkor süssék el, mikor a király még közöttük halad el, hanem meg kell várniuk az ágyúlövést, mely jelt ad a sortűzre. Minden koronázáson újabb lépést tesznek a fegyelem és rend szigorítására, s mindjobban tünedeznek a koronázásoknak régi, még az első Habsburgok koronázásainál is dívott patriarchalis, népies ünnepély jellege. Király és nép közé egyre élesebb választalat emel a barokk udvarok egyre feszesebbé váló, minden természetességet és közvetlenséget hovatovább megölő etikettje.

A gyalogságnak mindaddig meg kell tartani ezt a rendet, míg a király ismét vissza nem vonul a városba. Épp ily szigorúan és pontosan megszabták a lovasság felvonulási rendjét is. Ezek már magyar ezredek voltak, némelyikük leopárdbőr mentében, törökösen, a tüzérség viszont már ekkor is csupán osztrák-németekből állott, úgy hogy magyar és osztrák csapatok váltakozva sorakoztak fel. Külön felemlítik a nádor — Eszterházy Miklós gróf — leopárdkacagányos kürtöseit és dobosait, kik uruk zászlaja alatt vonultak fel. Parancsot kaptak a katonák arra is,

hogy adott jelre éljenezzenek. Általában nagyon ügyeltek a rendre és fegyelemre, s még a mágnásoknak is meghagyták, hogy szolgálkat rendre-csendre intsék, s eltiltsák nekik, hogy a templomban előretolakodjanak.

Majd a templomot, a ferenciek templomát jó előre előkészítették a koronázásra, a Szentkoronát előbb a kolostorba viszik az erre kijelölt mágnások és előkelő nemesek.

Maga a koronázási szertartás egészen úgy folyt le, mint a legutóbbi pozsonyi koronázáson, azzal az egy különbséggel, hogy az aransarkantyús lovagok avatása magában a koronázási templomban történt, csupán a királyi trónust fordítják a nép felé erre az aktusra. A lovagavatáshoz különben megérkezik II. Ferdinánd császár és a császárné is. Az esküt III. Ferdinánd csakúgy a szabad ég alatt tette le, mint elődei, körülvéve a két érsektől, nádortól, kancellár- és kamarásmestertől. A koronázási lakomáról forrásunk nem szól bővebben, csupán az asztalnál felszolgáló urak névsorát sorolja elé.

A soproni 1625-i koronázást III. Ferdinánd első feleségének, Mária spanyol infánsnőnek koronázása követte 1638-ban, immár Pozsonyban, február 14-én, egy hétfői napon, a hagyományos koronázási Szent Márton (Szent Háromság) templomban. Ez is a szokásos szertartások szerint ment végbe, mint pl. Annáé, II. Mátyás feleségéé, s ezért nem is foglalkozunk vele részletesebben: a Szentkoronát ismét a nádor nyújtja át az oltárról a koronázó Lósy Imre prímásnak, ki azzal megint csak vállát érinti Mária királynénak, azon szavak kíséretében, melyeket a Pontificale a királynék koronázására ír elő. Minthogy III. Ferdinánd ekkor már császár, Mária pedig császárné, Ferdinánd fején a német császári koronát viseli, s előtte a német császári jelvényeket hordozzák a német birodalmi főméltóságok.

Fennmaradt egy részletes leírás III. Ferdinánd harmadik feleségének, Mária Eleonórának magyar királynévá való koronázásáról is, 1655. június 6-án, a pozsonyi Szent Márton-templomban. Ez az ünnepség is teljesen a hagyo-

mányos szertartások szerint folyt le, csak a nevek mások, mint az előbbieknél, s ezért nem is foglalkozunk vele részletesen.

III. Ferdinánd 1647. június 17-én, Pozsonyban királlyá választotta és koronáztatta a trónra nem jutott IV. Ferdinándot is. A Szentkoronát ekkor I. Rákóczi György erdélyi fejedelem győzedelmes szabadságharca elől a császáriak Győr erős várába vitték, a pozsonyi várnál biztosabb, védettebb, a Duna jobbpartján fekvő helyre, s innen kellett Ferdinánd koronázására Pozsonyba szállítani, amit a magyar urak a legnagyobb pompával és gondossággal vittek végbe. Negyvenhat hintó és 500 lovas kísérte a nemzet szent kincsét a koronázó városba.

A királyválasztás egyhangúan meg is történt, a koronázást azonban az eredetileg kitűzött napról június 17-re kellett halasztani, mert Martinitz cseh kancellár konyháján — véletlenül — tűz ütött ki, mely gyorsan elharpódzva Pozsony városának 72 házát hamvasztotta el. Az a tűzvész azonban nem akadályozta meg, hogy a koronázást 17-én nagy vigassággal meg ne tartsák. Erről a szertartásról alig párszavas feljegyzésünk maradt fenn, mely mit sem mond. Bizonyára ezúttal is híven követték a hagyományos ceremóniákat, hiszen már hivatalos szabályzataink is esetről esetre, koronázásról koronázásra majdnem szószerint ismétlődnek.

IV. Ferdinánd 1654-ben, tehát még apja életében áldozatul esett az «osztrák nép fatális betegségének», mint forrásunk mondja, s ezért III. Ferdinánd még a következő 1655. évben utódjává választotta és koronáztatta ifjabbik fiát, a 15 éves *Lipót*ot. A koronázás Pozsonyban, június 27-én ment végbe, a hagyományos szertartások szerint és a hagyományos pompával s csupán egy érdekes epizódot, inkább adomát jegyeztek fel róla. Mikor Budavárát ekkor még megszállva tartó török hadak vezére meghallotta, hogy Lipót koronázásán megtette a hagyományos kardvágásokat, fejét beköttette, ágyba feküdt, sebészt hivatott s ennek gúnyolódva panaszkodott, hogy nagy sebet kapott fején a magyar király

kardvágásától. Pedig kár volt csúfolódní, mert pár évtized mulva aztán véget ért a török világ Magyarországon, mindenekelőtt Budán.

Lipót feleségének, Eleonóra Magdaléna Theresia rajnai palotagrófnőnek, a szatmári béke megkötőjének 1681. november 9-én Sopronban történt koronázásáról megint részletesebben kell szólni, nemcsak mert forrásunk igen bő és részletes, hanem mert egy igen fontos mozzanat igen megnöveli ennek a koronázásnak jelentőségét. Eleonóra királyné koronázásán történt meg ugyanis először, hogy a királyné vállalja a Szentkoronát a primás nem többé egyedül, hanem a nádorral — Eszterházy Pállal — egyetemben helyezi. Így lesz ezután a király-koronázásokon is, s ezentúl ezeken sem többé a primás és a többi püspök tartja a szent koronát, mint ezt a Pontificale Romanum előírja, hanem primás és nádor együttesen!

Igen érdekes az is, hogy egy látszólag szintén kisebb jelentőségű szokás is, az t. i., hogy a Szentkoronát és a jelvényeket a nádor veszi le az oltárról és nyújtja át a primásnak, mikor azt a koronázandónak át kell nyújtani, ez a szokás is először egy királynői koronázáson fordul elő, Annáén 1616-ban. Úgy látszik, ez az akkori hatalmas nádornak, Thurzó Györgynek — ki még hozzá protestáns is — az újítása. Ennek a szokásnak az a jelentősége, hogy a koronázás a nemzetet reprezentáló országgyűlés, s ennek képviselője: a nádor hozzájárulásával történhetik csak meg. Érdekes ez az erős rendi előtörés éppen az I. Lipót által bevezetett abszolutisztikus kormányzás első éveiben. Igaz, a koronázásra maga a császár prezentálja a császárnét, a magyar királyné megkoronázására tehát a magyar király adja meg a parancsot, s nem a rendek. A nádor előretörése is a primás és a püspöki kar, tehát egy részben rendi faktor rovására történik s nem a királyéra.

A királyné fejére ezúttal is a veszprémi püspök, a királyné kancellárja helyezi a házi koronát, míg a felkenés és a többi jelvény átadása megint a primás tiszte. Jogar és országalma a királyi jelvények, csak a Szentkoronát nem nyerheti el nem régens királyné. (Ámbár nem tudjuk,

vajjon a Habsburg-kor előtt nem a Szentkoronával koronázták-e meg királynéinkat. Ezekről a középkori királynéi koronázásokról majd semmi adatunk sincsen, csak az bizonyos, hogy Szent István a maga koronájával koronáztatta meg Gizellát.)

A királynéi «házi koronát» sohasem őrizték a magyar koronázási jelvények között, hanem a bécsi udvari «Weltliche Schatzkammer»-ben. Ma is ott van.

1687-ben I. Lipót elfogadtatta a magyar országgyűléssel az osztrák ház fiági öröklését s ettől kezdve az országgyűlés nem választja meg többé az amúgy is a primogenitura szerint sorra kerülő trónutódot, a koronázás azonban megtartotta jelentőségét és országgyűlésen, rendi közreműködéssel ment végbe ezután is.

I. Lipót fiát, *Józsefet*, az öröklési törvények szentesítése után — erről már szövegtünk munkánk más fejezetében — 1687. december 9-én koronáztatta meg magyar királlyá.

A koronázásnak még egy akadályja volt, azokon kívül, melyeket már a választási és öröklési jog küzdelmei előadásánál említettünk, az t. i., hogy József még kilencéves sincs, s így nem tehet le érvényes esküt és nem adhat ki a maga nevében hitlevelet, ami a koronázás elengedhetetlen feltétele volt eddig, s ami igen jó alkalom a magyar országgyűlésnek a koronázás elleni tiltakozásra, mert hiszen a gyermek megkoronázásától éppúgy idegenkedtek, mint a trónöröklési jog elfogadásától. Ezt a nehézséget úgy küszöbölték ki, hogy a koronázás előtti napokban, november 25-én, Buonvisi bíboros pápai nuncius megbérmálta a kis Józsefet, aki így egyházi értelemben nagykorúvá lett.

Az ország másik ellenvetése, hogy gyermek nem avathat lovagokat. Ezt az ellenvetést Lipót azzal ütötte el, hogy fiát aranygyapjas lovaggá avatta, s letétette vele az aranygyapjas vitézek esküjét, s ezzel lovagi értelemben joga lett lovagokat ütni.

Külsőségeiben egyébként ez a koronázás is ugyanúgy ment végbe, mint az előzőek. Még mindig Pozsonyban,

mert az alig másfél éve visszafoglalt Buda még nem alkalmas ilyen ünnepek tartására, de meg Bécsben is szívesebben látták a szomszédos Pozsonyt Magyarország fővárosául.

Ennek a koronázásnak csak egy érdekessége van, éspedig az, hogy ezen még felhangzott magyar nyelven a hagyományos három kérdés a koronázási országgyűléshez: «akarjátok József főherceg ő fenségét Magyarország királyává koronázni?» (Forrásunk így mondja, tehát a koronázás ezek szerint is az országgyűlés felhatalmazásából történik, Lipót ellenkező törekvései itt sem érvényesülnek, s igen figyelemreméltó az is, hogy az immár örökös jogán királyi gyermeket a koronázás előtt csak főhercegnek címezik!) S felhangzik az országgyűlés helyeslő «akarjuk» kiáltása. Ezt a kiáltást aztán csak 1712-ben törülte el III. Károly, mint lentebb látni fogjuk.

József koronázása minden egyebekben is egészen úgy történt, mint elődjeié: a kilencéves gyermek is átmegegy a ferenciek templomába, s trónuson ülve aransarkantyús lovagokat avat. A kardvágásokat azonban gyalogosan tette meg a kiskirály, s nem a szokás szerint: lóháton.

A koronázási lakoma is a szokásos képet nyújtja, befejeztével pedig Széchényi György, a 85 éves primás felkiált, most engedd el uram szolgálodat, mert látták szemeim «salutare Tuum!»

Egy igen feltűnő hiánya van I. József 1687. dec. 8-i koronázásának. Hiányzik belőle a szabad ég alatt tett világi eskü. Gustav Turba, a magyarok iránt igen kevés jóindulatáról ismert bécsi egyetemi tanár a magyar közjogot és alkotmánytörténetet is érintő, a *pragmatica sanctio*-ról írt munkájában (1913) a leghatározottabban állítja ugyan, hogy József letette ezt az esküt, mégpedig ahogy azt Lipót megreformáltatta, tehát a megszorító záradékkal együtt, melyet fentebb már ismertettünk. Ezt a feltevését ugyan semmiféle forrással nem támogatja, azonban oly meggyőződéssel hirdeti, hogy a magyar történetírók is átvették tőle.

A források, az I. József koronázásáról szóló egykorú

leírások közül csak egy emlékezik meg esküről, de ez is csak azt mondja, mégpedig kissé homályosan, hogy a magyar országgyűlés elfogadta az újonnan formulázott hitlevelet, a beléjeiktatott artikulusokkal és az erre letett (depositum) szintén újonnan szerkesztett, új artikulusokkal bővített esküformulát, s ezek után nagy lelkesedéssel, egyhangú akklamációval apja meghatalmazásából megkoronázták Józsefet. József esküje tehát nem egészen tisztázott dolog (különben ennek az egész koronázásnak előzményei különösen a hitlevélre vonatkozóan egyébként is kissé homályosak.)

I. József 1705-ben lépett csak trónra, de már 1711. április 17-én meghalt a nélkül, hogy fiúörökösöt hagyott volna hátra. Az 1687: III. t.-c. értelmében az osztrák ház spanyol ága, illetőleg ennek utolsó, 1711-ben még élő férfisárja: *III. Károly* spanyol király örökölte volna az örökös tartományokat, s Magyarországnak immár örökletes trónját is. Károly I. József halálakor még spanyol hazájában tartózkodott, s az ott dúló belső háború, mely már egész Európára kiterjedt és pusztított 1701—1711-ig (spanyol örökösödési háború), visszatartotta attól, hogy egyelőre trónját elfoglalja. Így a koronázás is csak 1712-ben május 22-én mehetett végbe a hagyományos Pozsonyban, s ez volt a Habsburg-korban a második koronázás (I. Ferdinándé az első), melyen a királynak nem elődje életében teszük fejére a Szentkoronát.

A magyarok ekkor is katonai rendben, fegyveresen, rézdobosaik és tárogatósaik zenéje mellett akartak felvonulni a pozsonyi mezőkre a koronázás előtti napokban — csakúgy, mint 1608-ban, Bocskay diadalmas felkelése, s a bécsi béke után, a II. Mátyást megválasztó és koronázó országgyűlésre. Ezen már akkor II. Mátyás is igen megütöközt. Most, 1712-ben, III. Károly is elengedte a katonai díszszemlét, azzal a megokolással, hogy Magyarországon a pestis dühöng, s az ily nagy tömegek felvonulása, összevgyülése könnyen okozhatta volna a pusztító ragály továbbterjedését, sőt azt még Ausztriába is behurcolták volna! De meg a kegyes fejedelem sem akar annyi kiadást

okozni a főuraknak, hogy ő miatta oly sokat költsenek bandériumaik kiállítására. Ezek azonban inkább csak hivatalos magyarázatok, a valódi ok az volt, hogy az udvar félt a magyar hadsereg felvonulásától Pozsony alatt. Az alig megbékített magyarok, így fegyveresen talán engedményeket vívhattak volna ki maguknak az udvartól.

A Bécsből érkező Károlyt épp oly szertartásokkal üdvözli az országgyűlés küldöttsége, mint az eddigi pozsonyi koronázásokon. A határon díszes sátor várja a hintón érkező fejedelmet, az ünnepi szónoklatot a primás mondta, a magyar urak pedig kézesókra járulnak a császár elé. Fegyverek dízsortüze mellett lóra szállt a császár és kísérete, s a magyarok és a határtól Pozsonyig lovon tették meg az utat a Duna jobb partján. A menet előtt két német lovasszázad halad, a pozsonyi Dunahídnál pedig egy osztrák gyalogezred és Pozsony városának magisztrátusa fogadja a fejedelmet «mély alázattal», ahogy forrásunk mondja, s a polgármester átnyújtja neki a város kulcsait. A fejedelmi menet a bécsi vagy wödrici kapun vonul be a városba. Felhangzanak a pozsonyi várban a kürtök, s megperdülnek a rézdobok. Ez a kuruc hadseregben kedvelt hangszer most szerepel először magyar királyok koronázásánál, eddig mindig csak «tympanumokról», most «tympanum aeneum»-ról van szó. Megdördülnek az ágyúk is és a puskák sortüze. A dunai hajóhídtól a város azon kapujáig, melyen a király a várba megy fel s innen végig a Pálffy-kertekig a pozsonyi polgárság fegyveresen áll sorfalat, míg a Szent Mihály városkapu előtt magyar mágnások tartanak őrséget.

Károly, mihelyt a várba ért, egyenest a várkápolnába ment, s ott a primással Te Deumot mondatott — ne feledjük, ez volt az első bevonulása Magyarországra, eddig még sohasem volt új magyar örökségén a spanyol trónra nevelt ifjú Habsburg, ki a szatmári béke és Rákóczi Ferenc száműzetése után foglalhatta csak el örökölt magyar trónját. A papság a királyt a kápolna oratóriumának lépcsőjén fogadta.

Másnap fogadta Károly a magyar országgyűlést. A királyi előterjesztéseket — ezeket ma trónbeszédnek neveznénk — Illésházy Miklós udvari kancellár tolmácsolta a rendeknek, és pedig magyar nyelven. Az országgyűlés hivatalos tárgyalási nyelve tehát még mindig a magyar, s nem a latin, s latinul még ekkor is csak a törvényeket és országgyűlési naplókat, egyéb irományokat fogalmazták. A magyarul nem tudó király latinul intéz beszédet új alattvalóihoz. A rendek nevében a primás válaszol, végül az országgyűlés tagjai kézsókra járulnak a fejedelem elé.

Ezek után az előzetes ceremóniák után, melyek voltaképp csak azt szolgálták, hogy az idegenből jött király és alattvalók megismerhessék egymást, következik a koronázás.

A Szentkoronát most is három nappal a koronázás előtt viszik át a királyi lakosztályba, mint 1687-ben is, innen pedig a koronázás előtti napon a nádor és a két koronaőr: Pálffy Miklós gróf és Kollonich Ádám gróf és más, az országgyűlés által erre kiküldött urak a koronázási templom sekrestyéjébe. Még a pozsonyi polgárok is részt vehettek a Szentkoronát őrző láda szállításában: ezek a váralatti keresztnél várják fegyveresen a menetet és itten csatlakoznak hozzá, míg a magisztrátus a polgármesterrel a Szent Mihály kapunál fogadja azt, s követi a templomig. A Szentkoronát ezúttal is udvari (mint forrásunk mondja: királyi) hintó szállítja, mint ahogy ez már több előző koronázásnál is történt. Ezt az udvari hintót a püspökök saját kocsijaikon követik — a világi urak lovon — őrségül pedig 20 német és 20 magyar gyalogos katona szolgál a Szentkoronát vívó hintó két oldalán. Mikor a Szent Márton-templomot körülvevő temetőhöz érnek, két mágnás és két nemes — kiket a personális jelöl ki — vállukra emelik a Szentkoronát rejtő ládát és beviszik a sekrestyébe, hol azt a nádor és a két koronaőr lepecsételi, a sekrestye kulcsait pedig a koronaőrök magukhoz veszik, a temploméit a pozsonyi káptalan örkanonokjára bízák. Minden pontosan úgy történt tehát, mint 1681-ben, Eleonóra királyné soproni koronázásán: s a templom kapui elé is épp úgy

kirendelték őrségül a négy magyar mágnást és két német grófort. De így volt ez valószínűleg az előbbi pozsonyi koronázásokon is, melyekről nem maradtak ily részletes leírások vagy szabályzatok, vagy nincsenek publikálva, s csak a bécsi udvari állami és házi levéltárban, a főudvarmesteri hivatal aktái között nyugszanak. De ezekre tulajdonképpen nincsen is szükség, éppen elég, ha egy-két koronázást ismertetünk ily részletességgel, hiszen nem ismételhjük unosuntalan ugyanazokat a dolgokat. Mind e kis részletekből csak a jellemzőeket emeljük ki, ilyen például az 1712-i koronázáson az osztrákok erős szereplése. Még a Szentkoronát őrző ládát is magyarok és osztrákok nyitják fel a koronázás napján, május 22-én. Ez reggel 5 órakor történt, s ettől kezdve a két koronaőr többé nem mozdul a Szentkorona mellől. Félhatra gyűltek aztán egybe az országgyűlés tagjai a nádor-herceg palotájában, — Eszterházy Pált ekkor így nevezték, — s az ő vezetésével a magyarok felmentek az uralkodóért a várba, míg a papság most is egyenest a templomba ment megtenni a szükséges előkészületeket. A Karokat és Rendeket pedig a perszonális, ki az országgyűlés alsó táblájának (és az azon mindig résztvevő királyi táblának is) elnöke vezeti szintén egyenest a templomba.

A koronázási menet reggel 6 órakor indult el a várból. Elöl most is a magyar főrendek haladnak, — forrásunk hozzáteszi, hogy magyar öltözetben — de közéjük más magyar nemesek is vegyültek és közöttük kapnak helyet az osztrák vendégek is. Utánuk — a koronázási menetek megszokott rendjében — a nádor a bécsi udvar főudvarmesterével, majd Magyarország heroldjai, kiket ezúttal nem a magyar kancellária állított ki, mint eddig, hanem az udvari, utánuk magyar és osztrák lovasság vegyesen, majd a magyar lovászmester kivont karddal, s mögötte a császár igen pompásan díszített magyar ruhában. Károly tehát a második magyar király a Habsburgok közül, ki magyar ruhát vesz fel magyar koronázására. (Az első József volt.) Hat fekete ló húzta a király díszhintáját, a schönbruni lovaglói iskolában ma is mutogatott

«Kronungswagen»-t. Körülötte az udvari kamarások és a császári lovászmester, a császári testőrség két kapitányával. Az útvonalon megint a pozsonyi polgárság állt sorfalat, fegyveresen, de födetlen fővel s a templom körül a német puskások mellé hajdúkat is kivezényeltek.

A koronázási menet útiránya is a megszokott: a várból a Pálffy grófok kertjei mellett be a város Szent Mihálykapuján, majd végig a Szent Mihály-téren, innen, nyilván a Trianon előtti Pozsony Kapucinus-utcáján lekanyarodnak a «Nagyszombati»-térre s a Szent Márton- (Szent Háromság) templomhoz.

A templom kapujában Keresztély Ágost szász herceg, ki ekkor az esztergomi érseki méltóságot viselte, fogadja az uralkodót, meghinti szentelt vízzel s aztán a menet ünnepélyes zeneszó mellett bevonul a templomba s onnan a sekrestyébe.

Az egyházi szertartás a Pontificale Romanum szerint folyt le, ezt a hagyomány szentesíti már, s csak egyetlen, de annál jelentékenyebb momentumban különbözik az eddigi Habsburg-koronázásoktól. III. Károly 1712. koronázásán hiányzik először a nádor három kérdése a néphez, hogy akarják-e a királyjelöltet királlyá koronázni. Ezzel az ősi magyar királyválasztás utolsó reminiscenciái is szertefoszlottak. Kisebb jelentőségű, hogy a királyt ezúttal először kenik fel jobbkarján és mellén, míg eddig jobbkarján és hátán kenték fel a magyar királyt.

Az egyházi aktusokat — a felkenést, majd a jelvények: kard, jogar, országalma átadását — lezárja az intronizáció — az új király ünnepélyes trónraültetése — s az ezután felhangzó Te Deum, végül a koronázó gyűlés latinnyelvű éljenzése: vivat rex, vivat rex. Az éljenzésre azonban a nádor adja meg a jelt.

Ezek után a király és kísérete a Szent Márton-templomnak az iskolák felé néző kapuján keresztül gyalog megy az egész közel levő ferenciek templomába. A menet ugyanazokból áll, kik a várból a templomig is felvonultak, s csak Magyarország és a társországek zászlóinak vivői

csatlakoznak hozzájuk. A király az esztergomi és kalocsai érsekek között halad, őket követi a többi püspök és a papság. A hagyományos pénzszerzés most is megvolt, s mint már III. Ferdinánd és Lipót idejében is, megint szigorú rendszabályokat hoztak, hogy a régebben előfordult tumultusok meg ne ismétlődhessenek.

A franciskánus templomban megtörténik az arany-sarkantyús vitézek avatása. Igen feltűnő és szokatlan, hogy ezúttal nem hadi érdemeket jutalmaznak: Rákóczi katonáit nem akarhatták kitüntetni, de viszont a Rákóczi ellen harcoltak kitüntetésével sem akarták amazokat megsérteni. Így 1712-ben arany-sarkantyús vitéz csupa pénzügyi tisztviselő lett: a magyar udvari kamara két tanácsnoka, Keresztély Ágost primás jószágkormányzója, a varasdi harmincad exactora, végül egy bíró, s egy megyei tisztviselő: egy királyi táblai ülnök és Veszprém vármegye egyik jegyzője. Ebben az igen békés foglalkozású tisztviselői névsorban egyetlenegy név sincsen a régi főrangú családokéból, kik közül eddig az arany-sarkantyús vitézek nagyrésze kikerült.

Az arany-sarkantyús vitézek avatásáról a király lovon távozott, s egész kíséretével — beleértve a püspököket is — lovon vonultak fel az irgalmasok templomától nem messze erre a célra emelt emelvény elé. Az emelvényre gyalog megy fel a király és leteszi az 1687-ben megszűkített koronázási esküt, melyről már szólottunk munkánk-nak a koronázási esküt tárgyaló fejezetében.

A kardvágást Károly a Duna mellett fekvő «királydombon» tette meg, a koronázási kardvágások hagyományos színhelyén, melyet még a Trianon előtti pozsonyi térképek is feltüntetnek.

A koronázási lakoma a hagyományos ceremóniák szerint folyt le. A király fején a Szentkoronával és Szent István palástjába öltözötten vesz részt azon, s az agg Eszterházy nádor — ki ezúttal a kalocsai érseken, Széchényi Pálon kívül az egyetlen magyar ember a király asztalánál, mert még a primás is német — jóízű humorával mindent elkövet, hogy a királyt jókedvben tartsa. Azok

között a főurak között, kik a királyi asztalnak felszolgálnak, először szerepel egy Széchényi: Zsigmond gróf. Közben a kívül álló nemesség — az ágyuk ünnepi sortüzeitől kísérve — éltetik a királyt. A királyi lakoma végeztével asztalhoz ülnek aztán a mágnások is, míg a nemességet ezúttal is a perszonális látja vendégül. Az etikett tehát még szigorúbb lett, mint eddig volt, s vége a XVI. századi pozsonyi koronázások népünnepély jellegének, de vége van az akkori tumultuózus, sőt véres és halálos áldozatok is követelő kilengéseknek is.

III. Károly feleségét, Erzsébet Krisztina királynét két évvel Károly után, 1714. okt. 18-án koronázták meg, szintén Pozsonyban. Ezen a ceremónián semmi olyasmi nem történt, ami csak részleteiben is eltért volna az eddigi királyné-koronázásoktól, elég tehát, ha az 1681. soproni koronázásra utalunk, Eleonóraéra, I. Lipót feleségéére és I. József anyjára, ki a szatmári békét a magyarokkal megkötötte. De mert a koronázás más városban történt, ezért a lokális vonatkozásokra minden tekintetben a legutóbbi pozsonyi királykoronázásra utalok, melyet oly részletesen ismertettünk, s melyet ekkor, 1714-ben is híven követtek. Még az sem feltűnő III. Károly koronázása után, hogy mily erős az osztrákok, csehek, morvák részvétele a királyné koronázásán, úgyhogy még az oly fontos aktusban is, mint a Szentkorona átszállítása a pozsonyi várból a Szent Márton-templomba, részt kapnak az örökös tartományokból származó urak. Ezekből került ki a bécsi udvar egész hivatalnoki kara, s ezek voltak a Habsburg-császárság legbiztosabb támaszai, miután a dinasztia a rendi mozgalmakat a XVII. sz. folyamán azokban a tartományaiban véglegesen megtörte.

Csak egy említésreméltó változás van, az tudniillik, hogy a Szentkoronát a királyné vállára a primás egyedül tartja, a nádor pedig — ekkor már, két nap óta Pálffy Miklós gróf — csak átadja azt Keresztély Ágost szász hercegnek. Pálffy, a kétnapos nádor nyilván nem merte a szász herceg, Keresztély primás jogait csorbítani, ahogy pedig megtette ezt Eszterházy valamennyi koronázáson,

melyen nádorként fungált. (I. József, III. Károly, Eleonóra királyné koronázásain.)

A koronázási lakomán a király asztalánál megint csak két magyar ember kap helyet : Pálffy Miklós nádor és a kalocsai érsek.

A következő koronázás a második magyar uralkodó királynőé, *Mária Teréziáé*, 1741. június 25-én, Pozsonyban. Erről a jelentőségteljes eseményről a hivatalos szabályzatok és mindenféle leírások egész sora maradt fenn. Ehelyütt természetesen Mária Terézia koronázását sem ismertetjük részletesebben a feltétlen szükségesnél, hiszen csak külsőségek részletezésébe bonyolódnánk.

Mária Terézia is, miként előtte pl. I. József is — igaz, ez kilencéves gyermek volt — csak Magyarország és Csehország királynéja s Ausztria főhercegnője, mikor elnyeri a magyar Szentkoronát. Császárnővé csak jóval később lesz, mikor férjét, Lotharingiai Károlyt a német választófejedelmek császárrá választják és koronázzák. Csak a császári pompa maradt el, minden egyebekben az egész szertartást III. Károly koronázása mintájára folytatták le.

Az országgyűlés, mit is tehetett mást, csak egészen kicsinyes apróságokról, etikett kérdésekről vitázik, hiszen csak az udvartól megküldött hivatalos direktóriumra (koronázási szabályzatra) teheti meg lényegtelen kifogásait. A direktórium egész tárgyalása igen jellemző arra, hogy mily igen kis befolyása maradt meg a XVIII. századra a magyar országgyűlésnek s hogy mily apróságokkal is foglalkoztak XVIII. sz.-i országgyűléseink. Kifogásolják például azt, hogy míg az 1712-i koronázási direktórium megszabja, hogy hány főrend járulhat a király elé kézsókra, de azt nem, hogy hány köznemes, a mostani direktórium pedig csak a főrendekről szól. Vagy : 1712-ben külön említik a horvát országgyűlés deputációját, most nem, hanem csak a horvát ítélőmestert. Továbbá : a direktórium a király sátrától jobbra jelöli ki a wolfsthalai fogadáson a katonaság helyét, míg a rendeknek csak a baloldal jut. Egy, a főrendeket érintő észrevétel : «reflexio», ahogy az akkori igen lojális országgyűlési

terminus a rendek kifogásait és kívánságait nevezte, egy főrendi reflexio az, hogy a főrendek funkcióit a direktórium nem tisztázza, s hogy a mágnás urak követeljék ezt. De Pozsony város érdekeiről sem feledkeznek meg: Pozsony követe felszólalt, hogy eddig 500 zászló alatt (értsd fegyveres gyalog polgárral) szokta fogadni királyát, s nem 400-zal, ahogy a jelen direktórium előírja, s hogy a Pálffy grófok kertjétől egészen fel a várig eddig reguláris katonaság állott ugyan sorfalat, de azért odaengedték középük a polgárságot is őrtállani, most azonban nem, s más hasonló «reflexiót» küldenek fel a főrendi táblához. A főrendek aztán éppoly kicsinyes részletességgel tárgyalják őket, vagy magyarázzák nekik, hogy azok tévedésen alapulnak stb. Az országgyűlés állapítja meg, hogy kik menjenek a mágnások közül, s kik a Karok és Rendek közül, innen is kik a királyi tábla tagjai közül, kik a klérus képviselőiből, kik Horvátország, s kik a megyék követei közül. Ezeket részletes instrukciókkal látják el. A direktóriumra tett «reflexiók» aztán felmennek a királynéhoz, ki szintén igen körülményesen felel rájuk.

Már valamivel érdemlegesebb az a vita, illetőleg felirat és leirat-váltás, mely uralkodó és országgyűlés között a hitlevél és a koronázási eskü szövegéről folyt le. Erről munkánkknak idevágó fejezetében szólnunk.

Magára a koronázási szabályzatra az országgyűlés észrevételeket nem tesz, s 1741-ben is minden a maga megszokott rendjén folyt le, helyesebben, pontosan úgy, ahogyan 1712-ben.

A rendek deputációja először a határon túl, a már osztrák területen fekvő Wolfstalnál hódol a királynőnek, s kíséri a szokott, 1712-ben is látott módon Pozsonyba. Az itteni fogadtatás is mindenben megfelel az 1712-inek.

Az országgyűlés azonban nem láthat mindjárt a koronázáshoz, előbb még el kell intézni — mint már említettük — a hitlevél és koronázási eskü kérdését.

Mikor végre a koronázásra kitűzött nap: június 25-e felvirradt, megtörténhetett a koronázás is. Csupán a felkenésben van kisebb változás: Mária Teréziát gróf

Eszterházy Imre primás a jobb vállán s hátán a lapockák között keni fel a szentelt olajjal és pedig a katechumenok olajával, a karon való felkenés elmaradt. A felkenés után Mária Teréziának is vállára adják Szent István palástját, míg a Szentkoronát a primás a többi püspök asszisztenciájával s a nádorral együtt teszi a királynő fejére. Legalább is a szabályzat szerint, mely híven ragaszkodik a Pontificale Romanum előírásához a «többi püspök asszisztenciájáról». A jogart és országalmát is átadja Eszterházy primás a királynőnek, s bár itt a hivatalos szabályzat nem szól a kard átadásáról, ez mégis megtörtént, mint egy későbbi eseményből kitűnik. Pálffy nádor is csak az intronizáció után ad jelt a rendeknek az új királynő megéljenezésére, nem úgy, mint régebben, s még 1712-ben is mindjárt a korona feltevése után, s a «vivat domina rex noster» (!) kiáltás egyszerre hangzik fel az egyházi szertartásokat lezáró Te Deummal, az ágyúk dörgésével, s a fegyverek sortüzeivel.

Mária Terézia is gyalog megy a piros-fehér-zöld posztóval bevont padozaton a koronázó Szent Márton-templomból a ferenciek templomába az aransarkantyús vitézek avatására, kíséretében a koronázási menet a hagyományos sorrendben. Ezen az útvonalon megtartották a hagyományos koronázási pénzek szórását a nép közé, a szintén hagyományos szigorú rendszabályok mellett. A franciskánusok templomában aztán a királynőt «egy magyar gróf» újból felövezte Szent István kardjával — tehát a kardövezés megtörtént a koronázás egyházi szertartásai között is, bár a hivatalos szabályzat, nyilván pontatlan-ságból, erről hallgat — s felavattja vele az aransarkantyús lovagokat, kiknek névsorát előzőleg jóváhagyta. Ezt először halljuk koronázásainkon, hogy a királynak előzőleg bemutatták a lovaggá avatandók névsorát. Huszonegy mágnáson kívül 21 nemest is felavattak, megint mintegy felerészben nádori, helytartótanácsi, személynöki és táblai hivatalnokokat, bírói és közigazgatási embereket, sőt két érseki ülnököt is. Az aransarkantyúsok rendjének katonai jellege tehát megszűnt.

Következik a szokásos helyen felállított emelvényen a koronázási eskü, melyet a koronázás résztvevői és a közönség fedetlen fővel hallgattak végig, majd pedig a kardvágás a hagyományos koronázási dombon lóhátról.

A koronázási lakoma is teljesen a hagyományok és az előző 1712. koronázás szabályzatának megfelelő ceremóniákkal történt.

A XVIII. században, s Pozsony városában még két magyar királyt koronáztak meg: II. Lipótot 1790-ben, és Ferencet 1792-ben.

II. Lipót koronázásának előzményei eléggé ismeretesek: II. József abszolutizmusa és germanizáló, Bécsben centralizáló kormányzása, melynek egy programmpontja Magyarország függetlenségének megsemmisítése volt. Ismeretes az is, hogy József rendszere abban csúcsosodott ki, hogy József császár a magyarok Szentkoronáját Bécsbe, a császári udvari kincstárba vitette. Erről munkánk más helyén szólunk, Szentkoronánk sorsának elbeszélésénél, ugyanott a Szentkorona hazahozatalának nagy nemzeti ünnepéről is József életének utolsó napjaiban. Mégis ezek a tények és események, valamint a százados rendi alkotmány helyreállítása annyira nagy jelentőségűek II. Lipót 1790-i koronázására, s annak érzelmi és politikai hátterére, hogy fel kellett ezeket az eseményeket is említenünk.

A koronázás november 15-én játszódott le a hagyományos Pozsonyban, mint már említettük, bármennyire is kérték a magyarok Lipótot, hogy Budán, az ország szívében koronáztassa meg magát. Külsőségekben vannak kisebb eltérések az eddig híven követett gyakorlattól. Így Lipót nem a pozsonyi várban tartja szállását, mint ősei II. Mátyástól kezdve, így még anyja is, hanem a primási palotában, hol Miksa és Rudolf királyok. A szertartások pontos szabályozásában még tovább haladtak előre: külön «ordo» rendezi Lipót bevonulását pozsonyi szállására, a primási palotába. Ezt az ordót Pálffy Lipót gróf, főajtónállómester adta ki, s külön direktórium szabályozza — mint eddig is — az országba és Pozsony

városába való bevonulást : a bécsi császári főudvarmesteri hivatal szokásos utasítása a koronázási ceremóniáról. Ez utóbbi magában foglalja — mint eddig is — a király bevonulásának minden részletét a határon túl, még osztrák földön történt üdvözléstől kezdve egészen a koronázási lakomáig. A Szentkoronát ezek szerint ismét a primás — gróf Batthyány József, helyezi a király fejére, a püspökök asszisztenciájával és az újonnan megválasztott nádor : Sándor Lipót főherceg segítségével. Ez tehát az első koronázás, melyen nádorként egy Habsburg-főherceg fungál : Sándor Lipót az első főherceg-nádor. *Ferenc* koronázása 1792-ben minden nehézség nélkül ment végbe, mint ezt munkánk más részén már elmondottuk. Ez volt az első budai koronázás. Érdekes leírás maradt fenn róla — a bécsi cs. kir. levéltárakban őrzött hivatalos szabályzatokon kívül József főhercegnek, a későbbi nádornak naplójában. Sajnos, ez a napló topográfiaileg pontatlan, de jobb leírás híjján ezt követjük.

Ferenc koronázását június 6-ra tűzték ki. A királyi pár június 2-án érkezett Budára. Az országgyűlés deputációja, mely a pozsonyi koronázásoknál a határon, vagy később már osztrák területen üdvözölte és hívta be a királyt a koronázásra, most Pilis-Vörösvárig megy elébe Lipótnak, hogy Budára, a koronázásra meghívja. Hatodikáig aztán az országgyűlés tárgyalásaival, s a koronázás előkészületeivel telt az idő. 5-én, a koronázás előtti délután átkísérik a Szentkoronát a franciskánusok templomába, s ezután az udvar : «apré nous allâmes voir les bêtes feroces de la Hetz», mondja a napló.

Másnap, 6-án volt a koronázás. Már kora reggel 7 óra-
kor az egész udvar lovon vonul a franciskánusok templomához, vagyis a helyőrségi templomhoz, mert ez a koronázás itt folyt le és nem a Mátyás-templomban, mint a későbbi budapesti koronázások. Egyébként minden úgy történt most is, mint a pozsonyi koronázásokon, csak Budáról hiányzanak a külföldi, főképp osztrák német vendégek, kik a pozsonyi koronázásokat oly nagy számban keresték fel. Általán az egész szertartás valami

provinciális szint kap, s mintha fényben, színben halványult volna, a pozsonyi barokk pompájú, szertartásos koronázásokhoz képest. Csak az udvari miniszterek jöttek le Bécsből.

A templom elé érve az egész menet leszállt lováról, s gyalogosan várta a királyt, kit a templom ajtajában a papság fogadott. (A klérus tehát itt sem vett részt a menetben, hanem egyenest a templomba ment, s ott várta be a világiakat.) Az oltár elé érve a király előbb imádkozik, majd leteszi az oltár előtt az egyházi esküt a primás kezébe, erre eléneklik a litániát, melynek végzetével a királyt az oltár mögé vezetik, s ott előkészítik a felkenésre, majd a püspökök visszavezetik az oltár elé, s megtörténik a szentelt olajjal való felkenés, József nádor naplója nem mondja, hogy miként. Ezután az oltár mögött feladják a királyra Szent István hagyomány szerinti saruit, aztán már az oltár előtt, feladják rá Szent István palástját. Majd kezébe adják a jogart, s az országalmát, végül az oltár evangéliumi oldalán a primás a kardot adja át a királynak, majd a nádorral egyetemben fejére teszi a magyar Szentkoronát. A Te Deum, ágyuk és puskák sortüze zárja le a budai koronázás egyházi részét is. Mise után átmennek «abba a templomba, hol a lovagokat avatták». (A jelvényeket a király a Szentkorona, a kard és a palást kivételével letette.) A menetből a magyar királyi kamara elnöke, Ürményi József pénzt szórt a tömeg közé.

A lovagok avatásáról lovon mentek arra a térre, hol a király letette a világi koronázási esküt «en public», ahogy a napló mondja. Sajnos, ma már nem állapítható meg, hogy ez hol történt. A király hangos szóval esküdött, eskü után újból sortűz dördült el. Következik a kardvágás, és pedig a mai Szénatéren. Ezt onnan tudjuk, hogy fennmaradt az aktusról egy korabeli népszerű metszet, s ezen egyik oldalt hegy ágyúkkal, mögöttük pedig a mai helyőrségi templom, másik oldalt egy barokkstílusú templom facade-ja látszik háttérként. A barokk templom oszlopai és volutái kétségtelenül a régi Szent János-kórház nyugati frontját ábrázolják. Lipót galopp-ban vágatott fel a

koronázási dombra, s tette meg a Magyarország megvédelmezését jelképező négy kardvágást a világ négy tája felé. Innen az egész menet visszatért a királyi várba, hova 1 óraker érkeztek meg. Következik a koronázási lakoma. A király asztalánál ülnek még a királyon és főhercegeken kívül a primás és a kalocsai érsek. (A nádor most főherceg.) Lakoma befejeztével átmentek az országgyűlés tagjaihoz, kik igen nagy számmal voltak ottan. Este 7-től 9-ig nagy fogadás volt, majd az udvar megnezte a kivilágítást, mely igen szép volt, mondja József nádor, «particulièrement celle des juifs». (Valószínűleg az óbudaiakét érti.) Ez az igen érdekes leírás egy pontban igen hiányos: semmit sem mond a közhangulatról, hogy hogyan viselkedett a budai polgárság ezen a szokatlan ünnepségen, s hogy volt-e lelkesedés az országgyűlésen, vagy a nép között.

Június 10-én következett a királyné koronázása. Ez mindenben a szokások szerint ment végbe, s csak abban különbözik a királykoronázás külsőségeitől, hogy a királyné és udvarhölgyei hintón járnak, nem lovon, a király azonban lovon, a koronázásra pedig felöltötte Szent István koronázási ornátusát, s fején hordozza a Szentkoronát, úgy hogy mikor azt a királyné vállára akarják helyezni, akkor a nádornak a király fejről kell levennie. Koronázás után egy óraker koronázási lakoma, utána a primási palota kertjében «caroussel», mely «était d'une nouvelle invention.» Ezt a nádor részletesen le is írja. Kilencig maradtak a primásnál, majd megnézték az immár államköltségen rendezett tűzijátékot, a tűzijáték, mint mondják 12,000 forintba került, (horribilis summa az akkori viszonyok között!) s este 11 óráig tartott. Ezzel befejeződött az 1792-i budai koronázás második része is.

A XIX. század két magyar királyt koronázott: V. Ferdinándot és Ferenc Józsefet.

V. *Ferdinánd* koronázása minden különösebb esemény nélkül ment végbe a szokásos szertartások szerint, de ismét Pozsonyban, 1830. szeptember 27-én. Az ünnepségeket semmi zavaró hang nem sértette: király és nemeség érdekei a párizsi júliusi forradalom hatása alatt egybe-

forrtak. Nincs ok, amiért ezzel a koronázással részletesebben foglalkozunk. Erről érdemben már szoltunk a hitlevél és koronázási eskü tárgyalásánál.

A második, e századi koronázás *Ferenc József*, 1867. június 8-án. A koronázási szertartások is maradnak a régóta megszokottak, csak a koronázás színhelye változik meg. A koronázótemplom 1867-ben a budavári Mátyás-templom volt, az aranysarkantyús vitézek avatása pedig a helyőrségi templomban történt meg, azonban az esküt már Pesten tette le Ferenc József, a belvárosi plébániatemplom előtti térségen e célra emelt emelvényen, s ezt a teret ezért nevezik ma is Eskü-térnek, a mellette vezető utat Eskü-útnak. A kardvágás is, mint szintén ismeretes, Pesten, a mai Ferenc József-téren ment végbe, a tér közepén szemben a Lánchíddal, a ma is szabadon hagyott, pázsittal beültetett kerek terecskén, Magyarország minden — akkor még 72 — vármegyéjének földjéből felhantolt koronázási dombon.

A következő koronázás *1916. december 30-án* folyt le Budán, s még túlságosan élénken él emlékezetünkben ahhoz, hogy arról részletesebben kelljen szólanunk. (Mellékesen megjegyezve, erről a koronázásról még film is készült, sajnos csak a szabadban végbement, tehát világi szertartásokról és felvonulásokról. Az egyházi szertartásokról azonban csak igen gyenge képek, rajzok maradtak fenn.) A nehéz, háborús viszonyok kényszerítésére és a téli időszak miatt is a koronázási ünnepek a budai vár területére korlátoztattak. Így a koronázási eskü, melynek szövegén most sem változtattak, a koronázó Mátyás-templom előtti Szentháromság téren hangzott el, a Szentháromság szobornak erre a célra kissé átépített talapzatáról, a kardvágás színhelye pedig a Szent György-tér volt, a még mindig épséges Magyarország hatvanhárom megyéjének földjéből felhantolt dombon. Ekkor sehol sem volt Magyarország földjén ellenséges hadsereg. — Nádorhelyettesnek az országgyűlés Tisza Istvánt választotta meg, s így történetünkben ő az egyetlen protestáns, ki a magyar Szentkoronát király fejére helyezte. (Thurzó György csak királynét koronázott.)

A Szentkorona eszméje az újkorban.

A magyar Szentkorona eszméje az újkorban nem mutat oly érdekes fejlődési folyamatot, mint 1526 előtt. Különös, hogy a Szentkorona-tagság fogalma a XVI. és XVII. század folyamán sőt egészen a XVIII. sz. legvégéig mintha nem érdekelné már az akkori politikai Magyarországot jelentő nemesi: fő- és köznemesi társadalmat. Törvényeinkben nem találkozunk ezzel a terminussal, s bár Werbőczy mindenekfelett irányadó Tripartitumában az megmarad, s abból megismerhette azt a XVI.—XVIII. századi magyar nemes, mégis Szentkorona-tagságát nem használja fel a királlyal vívott s különösen a XVII. században igen radikális küzdelmekben, sőt még a királyválasztási jogért folytatott küzdelmeiben sem. A nemesek az újkorban nem Szentkorona-tagságukat, hanem egyszerűen természetes és történeti jogukat használják arra, hogy a királyi hatalom átruházását a maguk jogának tartásuk fenn. A Szentkorona-tagság fogalma a XVI.—XVIII. századi királyválasztások és a XVIII.—XIX. sz.-i királykoronázások alkalmával nem szerepel.

Maga a Szentkorona megmarad a magyar állam szimbolumának, ezen az újkor mit sem változtat, megmarad minden birtokjog forrásának is, s a XVI.—XVII. sz.-ban különösen ebben a vonatkozásban említetik a leggyakrabban. Mégis Szent koronánk ekkor, főképp a XVI. sz.-ban inkább a királynál van, s nem a rendeknél, a nemzetnél. Csak a XVII. sz.-ban kezd a rendiség intenzívebben foglalkozni a Szentkoronával; az országgyűlés követelésére törvénnyel biztosítják, hogy azt az országban kell őrizni, s a

XVII. sz. folyamán ez a szent szimbolum mindinkább a rendek kezére jut. Kifejeződik ez magában a koronázási ceremóniában is, és pedig abban, hogy a nádor részt vesz a korona feltevésében, s hogy még I. Lipót is elismeri, hogy koronázás csak az országgyűlésen történhetik, amit aztán az 1687. hitlevél 6. cikkelye is biztosít.

A Szentkorona azonban nem csupán a magyar államnak és az ország területi épségének és egységének szimbóluma, hanem ennél több. *Révay Péter gróf*, a Szentkorona őre, s az 1608. és 1618. koronázások egyik funkcionáriusa a Szentkoronáról írt, nagyon elterjedt könyvében igen költői képet festett arról, hogy mi is a XVII. század elejei magyarnak a Szentkorona. Az ő elképzelésében égi ajándék, azt az angyal adta — a szentszék szerepe alig jelent az ő szemében valamit: II. Szilveszter az isteni rendelkezésnek pusztán végrehajtója. Ez az égi ajándék örök szimbóluma és emléke annak, hogy a magyarok megismerték és vallják a keresztény hitet, s aki a Szentkoronát megsérti, az nemcsak felségsértést követ el, hanem Isten és a vallás ellen is vét. (Egy igen erős vallásharcokat látott kor szava hallatszik ki Révay előadásából.) A Szentkoronának Révay szerint is misztikus ereje van, s nem tudom, mondja a Szentkorona első történetírója, vajjon a mágnes jobban vonzza-e magához a vasat, mint ahogyan a magyar Szentkorona vonja magához az emberek tiszteletét és szeretetét. Ez a magnetikus erény (virtus) és ez a titkos erő oly hatalmas, hogy Magyarországon a királykoronázás, mely csak akkor érvényes, ha a Szentkoronával történik, fontosabb még a királyválasztásnál is. (Már kifejtettük, hogy a királyválasztás valóban nem valami nagyjelentőségű e korban, s Révay szakavatott vallo-mása azt is bizonyítja, hogy a magyar rendek is tudatában voltak királyválasztó joguk rendkívül korlátolt voltának.) A koronázás előtt, illetőleg a nélkül a király nem adhat privilégiumokat, s nem tehet adományokat, mondja a továbbiakban Révay is Werbőczy nyomán.

De a Szentkorona misztikus vonzóereje oly nagy, hogy a társországok, mint Horvát-, Szlavón- és Dalmát-

országok, meg Szerbia, Bulgária és a többiek királyai odahagyták saját koronájukat, s meghódoltak a magyar Szentkoronának, míg a saját koronájuk — pedig ilyeneknek kellett lenniük — homályba borultak a Szentkorona fénye előtt, sőt ezek el is tűntek. Igaz, azt mondják, hogy Brankovics György despota koronája a szultánhoz került, s a mostani Murád szultán azt küldötte volna meg Bocskainak, de ez is csúfos véget ért, mint azt a bécsi béke mutatja.

A magyarok Szentkoronáját az isteni gondviselés őrzi. Legékesebben bizonyítja ezt az, hogy míg a Szentkorona itthon, a hazában őriztetett, addig az ország sora is jól ment. De mikor hazulról távol volt, a magyarokra súlyos büntetések zúdultak, mert gondatlanul őrizték, vagypedig valamivel megsértették azt.

A Szentkoronára nem méltó egyén kezén nem marad az meg sokáig. Corvin János is, a bastard, csak pár évig tarthatta magánál a Szentkoronát. Ebben is szinte a Szentkorona cselekedetét látja Révay: Corvin János meghal, talán, mert a végzet akarta, hogy a «Szentkorona méltósága» idegen kézre jusson, s a magyaroknak ne legyen nemzeti királyi háza, vagy talán a korona szentsége utasította el magától Corvint, származása miatt.

A Szentkorona és a magyar nemzet között tehát Révay költői elképzelésében nemcsak sorsközösség van. Ő Szentkoronánkat valóságos élő, cselekvő lénynek, sőt a magyar sors természetfölötti irányítójának képzei. Szerinte Szentkoronánk valami misztikus erő, mely a magyar nép sorsát intézi, gondot visel a magyar népre, jutalmazza, mikor megérdemli, és bünteti mikor hibázott, földöntúli, égi eredetű vonzóerejével összetartja a magyar országlakosokat, sőt a társországok és kapcsolt, vagy hódított tartományok lakóit, legalább is fejedelmeit is hozzákapcsolja a magyarokhoz.

Vallásos és hazafias érzelmek tevődnek itt össze a végtelen tisztalelkű, kristályos moralitású Révay Szentkorona képében, mely kép a magyar népet XVII. sz. elejei súlyos szétszakadozottsága ellenére is valami egységben látja.

Szinte különös, hogy Révayban nincs semmi pesszimizmus népe sorsa fölött. A reális erőviszonyokat latolva jut-e ehhez az optimizmushoz, vagy hite, képzelete, nacionalizmusa takarja el előtte a három részre szakadt ország, tűzzel-vassal pusztított magyar nép valódi helyzetét? Mindenesetre hatalmas erkölcsi és szellemi erőkészletre mutat a magyar népben, legalábbis egyes jobbjában ez a nagy bizalom.

A Szentkorona-tagság azonban ismeretlen Révay előtt. Nemcsak, mert az ő elképzelése túlságosan költői ehhez a reális jogi fogalomhoz, hanem mert, mint már említettük, ez akkor a jogi, politikai és államéletben egyébként sem játszik szerepet. Csak arról olvasunk, de erről sem Révaynál, hogy Magyarország szent ország: *Sacrum Hungariae regnum* — ki nem venné azonban itt észre a német birodalomnak «szent római birodalom» elnevezéséről vett analógiát! — Beszélnek Magyarország misztikus testéről, s annak tagjairól, a magyar rendekről is, de ezek nem a középkori ilyes képek, hasonlatok folytatásai, hanem a korabeli német közjogi terminusok, fogalmak átvételei. *Pancratius Mihály*, eperjesi lyceumi professzornak e tételei (1662.) nem Werbőczy Hármaskönyvén és nem a többi, a Szentkoronát érintő középkori magyar írásművön alapszanak — noha lényegükben teljesen megfelelnek azoknak, melyekről fentebb, munkánk középkori részében már szóltunk — hanem azokon a tanokon, melyeket Pancratius német egyetemeken tanult. Nem tudok róla, hogy tanai szélesebb körökben elterjedtek volna.

A XVII. század még azzal is megpróbálkozik, hogy archaeológiailag is feldolgozza Szentkoronánkat, míg újabb száz év múlva: a XVIII. sz. elején aztán egy jezsuita szerzetes, Csete István — kivel már fentebb megismerkedtünk — konstruál, igaz csak pár vonással újabb, ha nagyrészt nem is magyarországi gondolatoktól fölépített képet a magyar Szentkorona eszméjéről.

A Szentkorona Isten ajándéka Csete szerint is — Hartvik Szent István-legendája ebben az egész magyar történetre irányadó — Szilveszter pápa a végrehajtója az

isteni rendelkezésnek, s az ő adományából a korona Szent István tulajdona lett. Midőn pedig Szent István látta, hogy nincs örököse, akkor végrendeletben a Boldogságos Szűzre hagyományozta örök tulajdonul a Szentkoronát Magyarországgal egyetemben. Csete reális gondolkozása csakis ilyen jogi formaságok betartásával tud jogos birtokátruházást elképzelni. Szent István végrendelete óta — melyet az ő nagy legendája és ennek Hartvik-féle átírása tartott fenn — Magyarország a Boldogságos Szűz patrimoniuma: regnum Marianum, s a magyar Szentkoronával a Boldogságos Szűz rendelkezik, «meg akarván ezzel mutatni, — mondja a magyarul író Csete — hogy ahhoz a mennyei ajándékhoz és Koronához nem volna a testnek és vérnek állandó jussa, sem erőszakkal ahhoz nem juthatni, hanem a ki menyeyi hivatalnak erejével választatik, s kinek adatik a Boldogságos Szűz környezetéből». Ezért «ha ki a Koronához jutni kívánna, mindenekelőtt az Istennel, az után a Boldogságos Szűzzel beszélgetni köllene, a kiről írva van, per me reges regnant».

A *Szentkorona-tagság fogalmával* azonban Cseténél sem találkozunk, ami természetes is. Feltűnik azonban az 1790-i eléggé radikálisnak indult országgyűlésen, hol a II. József ismeretes tervei ellen tíz év alatt felgyülemlett keserűség egyszerre robbant ki. Ebben a nagy rendi és nemzeti reakcióban aztán feltűnik az államnak a középkori magyar és külföldi irodalomból jól ismert képe, mely azt az emberi testhez hasonlítja. Ez a kép azonban nem Werbőczy Szentkorona-tagsága, hanem az ő tanától függetlenül (mint Pancratiusnál is), a külföldi tudományos és egyházi irodalomból jól ismert kép. Vas megye írja a magyar kancelláriához a II. József halála utáni első felterjesztésében, mikor a vármegyék a forrongó ország követeléseit juttatták el a bécsi kormányhoz: az állam olyan, mint a test, ha annak egy tagját levágják, a többiek közlekedése is megakad.

A Szentkorona-tagság fogalmát, ahogyan ez a magyar középkorban kialakult, s ahogyan azt aztán a maga céljaihoz idomítva Werbőczy is felvette a Hármaskönyvbe,

csak a XX. sz. első éveiben fedezte fel Timon Ákos, német egyetemeken végzett tanulmányai s a német jogtudomány tanulmányozása közben megismerkedve az akkor mindenütt vallott organikus államelmélettel: az államot élő organizmusnak tekintő theóriával. Timon hasonlóságot fedezett fel e modern theória s a középkor magyar államfelfogása között, melyet ő azonban csak Werbőczy művéből s egy-két XIV.—XV. századi oklevélből ismert. Így építette fel, sajnos, sok helyt nem álló vonással is a magyar Szentkorona eszméjéről szóló elméletét. Ez az elmélet aztán, mely mélységes, Timontól csak sejtett történeti gyökereivel lenyúlik, mint már munkánk elején láttuk, egészen szent királyunk intelmeiig, a jó kormányzásról adott 10 parancsolatáig, elementáris erővel terjedt szét a XX. század elején a magyar nép legszélesebb rétegeibe. Innen van, hogy a mai napig sem tudjuk a magyar államról alkotott képzetünket a Szentkorona eszméje nélkül felépíteni. Felszabadult testvéreink és földjeik a Szentkoronához tértek vissza, a Szentkorona nevében ítélkezik a magyar igazságszolgáltatás is, kifejezve ezzel a magyar Szentkorona legjellemzőbb sajátosságát, eszméjének egyetlen értelmét: a személyfelettséget, a magyar államnak mindenektől elvont s mindenek: személyek, sőt kormányformák felett álló, magában tökéletes jelképezését.

A Szentkorona és a koronázási jelvények története az újkorban.

A magyar Szentkoronát és a koronázási jelvényeket az újkor sem kímélte meg kisebb-nagyobb viszontagságoktól. Zápolyai János király, ki Perényi Péterrel, a mohácsi katasztrófa életbenmaradt alvezérével egyetemben ekkor a Szentkorona őre volt, könnyen hozzáférhetett a hagyományos Visegrádon őrzött koronához. Annál is inkább, mert ekkor még Perényivel egy párton volt, ki csak az ő megkoronázása után állott át Ferdinándhoz, magával vive a Szentkoronát is. Ferdinándnak székesfejérvári koronázása után aztán a Szentkoronát valószínűleg visszavitték Visegrádra, hol az még — úgy látszik — 1529-ben is őriztetett. Ebben a szomorú évben újra szégyenletes esemény történt Szentkoronánkkal: a Zápolyai-párti Bánffi János foglyul ejtette a török elől a Szentkoronával menekülő Perényi Péter koronaórt, s azt a Szentkoronával egyetemben az akkor Magyarországra tört Szulejmán szultánnak kiszolgáltatta. Szulejmán aztán átadta a Szentkoronát a nála hódolatra jelentkező Zápolyainak. Jánosnál is maradt Szentkoronánk egészen ennek haláláig, mikoris özvegye, Izabella királyné örökölte, ki 1551-ben a Fráter György által közvetített békét I. Ferdinánddal megkötve, ennek adta át a Szentkoronát. Ezzel is bizonyította, hogy a maga, fia János Zsigmond és minden utódai nevében a magyar trónról Ferdinánd és utódai javára lemond. A Szentkoronát Castaldo császári tábornok vette át, ki azt aztán spanyol és magyar lovasokkal Pozsonyba, az országgyűlésen ott

időző Ferdinándhoz vitte. Ferdinánd birtokában nem maradt Szentkoronánk állandóan az országban. Az ország nagy része török kézre került és éppen azok a területek, melyeken eddig Szentkoronánk őriztetett. A Habsburgokban ezért túlnyomólag Pozsony erős várában tartották a Koronát és a többi jelvényt, de előfordult az is, éspedig mindjárt I. Ferdinánd alatt, hogy a drága jelvények Bécsbe, sőt Prágába, az akkori Habsburgok kedvelt székhelyére vitettek, aszerint, amint a király éppen ott tartózkodott, vagy a török veszély és olykor forrongó alattvalói támadásai elől biztonságosabbnak látta.

A bécsi béke aztán 1606-ban arra kötelezte Mátyást, az eljövendő királyt, hogy a Szentkoronát békésebb idők beálltával visszahozza Magyarországra és Pozsonyban őriztesse, (1606. 4. tc.) szintúgy az 1608. 4. tc., mely a Szentkoronát corona regni-nek, az ország koronájának nevezi. Rudolf ugyanis a prágai Hradzsiban, az ő állandó rezidenciáján tartotta magánál Szentkoronánkat, s nem akarta kiadni, azonban Mátyás főherceg unszolására végül mégis engednie kellett. Ez viszont csak Ausztriában akarta őriztetni az ország koronáját, mert méltán tarthatott attól, hogy ha az az országban van, valamelyik «rebellis» kezére jut, s az esetleg saját magát koronáztatja meg vele. Kisebb-nagyobb huza-vona után végre mégis az ország akarata győzött: Rudolf 1608. június 12-én igen nagy ünnepélyességgel kiszolgáltatta a Szentkoronát rejtő ládát Mátyás főhercegnek s a kíséretében lévő nagyszámú s fényes fegyverzetű magyar rendi deputációnak, s a koronázás megtörténte után II. Mátyás — az 1608. koronázás utáni törvények 16. tc.-e értelmében — a Szentkoronát a koronázási jelvényekkel egyetemben a pozsonyi várba viteti.

A XVII. sz. folyamán aztán a Bethlen-féle felkelés idején, 1618-ban a Szentkoronát Révay Péter koronaőr kénytelen volt átadni a felkelőknek, s így az Bethlen kezében előbb Zólyom várába, majd Kassára, innen Eperjesre, végül Ecsedre, Szabolcs megyébe kerül, amint Bethlen Ferdinánd elől visszavonulni kényszerült. Az

1621. júniusi nikolsburgi béke értelmében aztán a Szentkorona újból II. Ferdinánd birtokába jutott.

Bethlent a magyar rendek ugyan megválasztották királlyá, azonban meg nem koronázták, noha a Szentkorona ekkor még az ő kezén volt. Ezen 1619—1622-i viszontagságos évek alatt a Szentkorona őre, Révay Péter gróf, állandóan a Szentkorona mellett tartózkodott, követte azt mindenhová, míg csak 1622-ben, miután azt II. Ferdinánd megbizottának átadta, meg nem halt. A Pozsonyba érkező Szentkoronát a nép a legnagyobb lelkesedéssel fogadta s a hatóságok a legnagyobb ünnepléssel vették át.

1644-ben, I. Rákóczi György erdélyi fejedelem felkelésekor a Szentkorona rövid időre ismét elhagyta Pozsonyt, s Győrnek a Duna által védett várában őriztetett.

1688-ban a Szentkoronának ismét menekülnie kellett, bár a 1659. 1. tc. újból eltiltja, hogy azt nem szabad kivinni az országból, de a török hadak ekkor Bécs ellen vonultak a Duna balpartján, hol Pozsony is fekszik, s innen a Szentkoronát előbb Linzbe, majd Passauba kell menteni. Bécs felmentése s a török diadalmas visszaverése után a Szentkorona is visszakerül Pozsonyba, hol aztán 1703-ig marad, mikor ismét Bécsbe viszik, — valóban azért-e, mert a pozsonyi várat villámcsapás érte, s a vártorony kigyulladt, vagy mert II. Rákóczi Ferenc szabadságharca miatt tanácsosnak látszott? Pozsonyba kerül vissza s ott marad aztán a Szentkorona 1712-től, egészen 1784-ig, nem számítva azt a rövid időt, midőn az osztrák örökösödési háború alatt a határtól távolabb fekvő, erős komáromi várban őriztetett.

Egyik legszomorúbb periodusa Szentkoronánk történetének az a hat év, melyet az 1784. április 13-tól 1790. febr. 17-éig a bécsi császári udvari kincstárban, II. József rendeletéből töltött, József többi országa koronái közé elraktározva. Két igen aulikus főúr volt akkor a koronaőr, az egyik, gróf Balassa Ferenc, magyar neve ellenére a magyarok esküdt ellensége is, s ezek valósággal lopva vitték át a szent kincseket. Annál nagyobb öröm-

újjongás közepette, s valóságos diadalmenetben hozta vissza — mondhatni az egész nemzet — 1790-ben. Nem térhetünk itt ki azokra az ünnepélyekre, melyekkel a nemzet a hazatérő Szentkoronát fogadta, itt csak azt jegyezzük meg, hogy az általános lelkesedésben részt vett Horvátország nemessége is, mely ekkor még egynek érezte magát a magyarral és Zágráb megye követi magyar nemzeti színekben tartott magyar díszruhában vettek részt a Szentkoronát fogadó országgyűlésen. A hazatérő Szentkoronát Budára vitték, ott három napig közszemlére tették ki, s csak azután helyezték el a királyi várban, hol ettől kezdve őriztetik mind a mai napig. «Éljen a magyar szabadság», a felszabadulásnak ez a kiáltása hangzott végig az egész országon a Szentkorona hazatértekor, s a kor legjobb magyar költői intéztek költeményeket «dicső koronánkhoz», az «egekből szállott szentséges ajándékhoz», s a történettudományban valóságos irodalma támadt a Szentkorona történetének.

A napoleoni háborúk alatt újból ismételten menekülnie kellett a Szentkoronának: 1805-ben Budáról Mohácsra, majd 1809-ben Egerbe és Gyöngyösre.

Az 1848—49-i szabadságharc alatt, midőn Kossuthnak és kormányának 1848 decemberében Windischgrätz hadai elől Debrecenbe kellett menekülnie, a kormány magával vitte a Szentkoronát is. Nem kis nehézségek árán, kocsin, a még csak alig elkészült Lánchídon, melynek úttestét deszkákból hevenyésztek össze, vitték a pesti pályaudvarra, innen a koronaőr-gránátosok kísérete mellett különvonaton Szolnokra, majd Debrecenbe. A világosi katasztrófa után — ez eléggé ismeretes — Szemere Bertalan, akkori belügyminiszter Orsova mellett egy lakóitól elhagyott ház földjében három társa segítségével elásta a Szentkoronát és a jelvényeket rejtő ládát — nehogy az a császáriak kezére kerüljön. De itt nem volt jó helyen a Szentkorona, s ezért másnap újból kiásták, s az Oláhországba vezető úton két fiatal fűzfa között újból elásták, most már ottan is hagyták. Itten találták meg 1853 tavaszán a nemzet Szentkoronáját, melyet külön tok védett,

sértetlenül, de a kardot igen rozsdásan, s Szent István palástja is sokat szenvedett a fűzes nedves földjében. Innen vitte osztrák hadihajó fel Buda-Pestre, hol Albrecht főherceg, a császár helytartója és Scitovszky János bíboros-hercegprímás fogadták, s a nép oly lelkesedéssel, mint 1790-ben. De itt csak három napig volt kitéve közszemlére, s aztán vitték tovább Bécsbe, mert Ferenc József személyesen akart meggyőződni róla, hogy a valódi jelvényeket találták-e meg. Maga Scitovszky primás szállította fel vasúton Bécsbe a Szentkoronát, s a vasúti kocsi ablakából minden állomáson megmutatta az odasereglett népnek, s áldást osztott vele. Bécsben aztán az ifjú császár az udvari kápolnába vitette, fölötte ünnepélyes Te Deumot tartatott, majd visszaküldte Budára.

Magyarország fennállásának ezredéves örömnepén, 1896-ban ismét bemutatták Szentkoronánkat a magyar népnek, mely az udvari hintóban Budapest utcáin körülhordozott Szentkoronát az illő, el nem múló áhítattal szemlélte.

Az 1916. december 30-ai koronázás utáni három napon, az ismét közszemlére tétetett ki a Mátyás templomban, s akkor is a nép ezrei zarándokoltak szemléletére.

Attól kezdve a budai várpalotában őriztetik a Szentkorona a nemzet legsúlyosabb megpróbáltatásai közepe is. Szent István király halálának az idén ünnepelt kilenc százados évfordulóján a magyar népnek és a külföld baráti vendégeinek ismét alkalma nyílt a Szentkorona háromnapos áhítatos szemléletére, a magyar tudós világának pedig a Szentkorona beható tanulmányozására.

TARTALOM.

Bevezetés.....	Lap 5
----------------	----------

KÖZÉPKOR.

Az Árpád-ház trónöröklési, vagy vérségi joga	8
A magyar nép királyválasztó joga	14
A koronázási szertartások története Szent Istvántól II. Lajosig	25
A koronázás eredete. Külföldi koronázási ceremóniák .	25
A magyar királyok koronázása a középkorban	33
A koronázási eskü	45
A koronázási hitlevél.....	54
A magyar Szentkorona és a koronázási jelvények tör- ténete a középkorban	58
A magyar Szentkorona eszméje a középkorban	67

ÚJKOR.

A magyar rendiség királyválasztó joga és a Habsburg-ház	85
I. Lipót elfogadtatja a Habsburg-ház öröklési jogát...	96
A pragmatica sanctio kora.....	107
A magyar koronázások szertartásai az újkorban.....	112
A Szentkorona eszméje az újkorban	168
A Szentkorona és a koronázási jelvények története az újkorban	174

ISBN 963 05 4478 4

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1987 · Bartoniek Emma jogutódja
Felelős szerkesztő: Bojtár Anna — Műszaki szerkesztő: Szakács Sándorné
A kötésterv Hodosi Mária munkája

Terjedelem: 12 (A/5) ív

HU ISSN 0237-6458

Akadémiai Kiadó és Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Hazai György
Printed in Hungary

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KÖNYVEI

Megjelent:

GYALÓKAY JENŐ

Az erdélyi hadjárat 1849 nyarán

MISKOLCZY GYULA

A kamarilla a reformkorszakban

FARKAS GYULA

Az asszimiláció kora a magyar
irodalomban

BARTONIEK EMMA

A magyar királykoronázások története

TOLNAI GÁBOR

Régi magyar főurak

Előkészületben:

GOGOLÁK LAJOS:

Gróf Andrássy Gyula

IVÁNYI-GRÜNWARD BÉLA

Kossuth Lajos

BARTONIEK EMMA

A MAGYAR
KIRÁLY-
KORONÁZÁSOK
TÖRTÉNETE

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KIADÁSA

Bartoniek Emma A magyar királykoronázások című könyvében a politikai aspirációknak, küzdelmeknek és az ezekkel együtt jelentkező gondolatoknak a magyar történelem során való jelentkezését követi nyomon. Munkája két nagy időszakot ölel fel: a középkort és az újkort. A korszakhatár — a korabeli periodizációnak megfelelően — 1526.

Aki a könyv olvasását ma vállalja, egy meghatározott nézetből, az állami főhatalom aspektusából képet kap szinte az egész magyar történelemről, politikai mozgásokról és eszmékről; azt is felmérheti — és ez sem érdektelen —, hogy az 1930-as évek legvégén hogyan vélekedett a magyar politikai gondolkodásnak, az állami főhatalom betöltésének történetéről a polgári történettudomány tehetséges és felkészült képviselője.

Ugyanakkor megismerkedhet az olvasó egy odaadó tudós munkájával, aki a következőképpen vallott magáról és a tudományról: „Nem mondom, hogy a tudománynak áldoztam életem; ez nem volt áldozat, hanem a legnagyobb gyönyörűség, s a tudomány nekem sokkal többet adott, mint én a tudománynak.”

ISBN 963 05 4478 4



AZ AKADÉMIAI KIADÓ REPRINT SZERZŐSÉGE